

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM' Ü PERVÂNE
MOTİFİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman **Hazırlayan**
Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU **DERYA AKSOY**

Malatya-2010

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM' Ü PERVÂNE MOTİFİ

DERYA AKSOY

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. SADIK ARMUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA, 2010

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM' Ü PERVÂNE

DERYA AKSOY

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. SADIK ARMUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA, 2010

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

... / ... /2010

Derya AKSOY

ONUR SÖZÜ

“Yrd. Doç. Dr. Sadık ARMUTLU’nun danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Klasik Türk Edebiyatında Şem’ ü Pervâne Motifi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Derya AKSOY

ÖN SÖZ

Klasik edebiyatımız içerik olarak duygu ağırlıklıdır. Bu duyguların başında “aşk” gelir. Bu aşk da beşeri ve ilahi yönleriyle öne çıkar. Gerek beşeri gerek ilahi olsun şairler, âşıkâne duygularını dile getirirken bazı mazmun ve motifleri kullanmışlardır. “Şem” ve “pervâne” de çok kullanılan motiflerden biridir.

Şem ile onun etrafında dönen ve şem’in ateşinde kendini yakan pervane arasındaki ilişki öteden beri şairlerin dikkatini çekmiştir. Klasik edebiyatımızın temsilcisi olan şairler, âşıkâne duygu ve düşüncelerini, aşkın tezahürlerini dile getirirken bu iki motiften yararlanmışlardır. Şem ile pervane arasındaki ilişkinin şiirlere nasıl yansıdığı ve şairlerin çeşitli hayal ve tasavvurlarını nasıl kullandıklarını görmek bu çalışmanın başta gelen amaçlarındandır.

Manzum ve mensur eserler içerisinde yer alan “şem” ve “pervâne” motifi ortak edebiyatın kültürü içerisinde önce Klasik Fars edebiyatında mensur eserlerde sonra da manzum eserler içerisinde yer almıştır. Daha sonra bu “şem” ve “pervâne” motifi, çoğu münazara tarzında, kısa, alegorik mesnevilerin içerisinde yer almıştır. XV. yüzyıldan itibaren de Klasik Fars edebiyatında müstakil “şem ü pervâne” mesnevileri yazılmıştır. “Şem” ve “pervâne” motifi, bu özellikleriyle Klasik Türk şiirinde de görülmüş; gerek mesnevilerin gerekse divanların içerisinde yer almıştır. XVI. yüzyıldan itibaren de müstakil bir eser olarak “şem ü pervâne” mesnevilerinin yazıldığı görülür.

Yukarıda bahsedilen konulara çalışmamızın giriş kısmında yer verilmiştir. Mensur eserler ve mesneviler içerisinde yer alan “şem” ve “pervâne” motifi ise inceleme dışında tutulmuş, sadece divanlarda yer alanlar incelenmiştir.

“Şem”, etrafı aydınlatması ve parlaklığı, alevi, alevinin rengi, siyah fitili, yanarken erimesi, beyaz rengi, ince yapısı, dumanı, gece yakılıp gündüz söndürülmesi, fanusun içerisinde yakılması, asılarak satılması ve meclis unsurlarından biri olması sebebiyle çeşitli benzetmelere tabî tutulmuştur. “Pervâne” de muma olan tutkusu

nedeniyle onun etrafında dolaşması ve ateşinde yanması bakımından ele alınır. Genellikle şem‘, sevgilinin; pervane de aşğın timsalidir.

Sevgili ve âşık olarak kullanımlarının yanında diğer kullanım alanlarını da gösterme amacı taşıyan “şem‘” ve “pervâne” motifi üzerine yaptığımız bu çalışma; giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, şem‘ ve pervane kelimelerinin anlamı, kaynağı, kullanımı, Fars ve Türk edebiyatında yazılmış olan “Şem‘ ü Pervâne” şiirleri, mesnevileri hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Şem‘in ele alındığı birinci bölüm, iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda; şem‘in işlevsel ve biçimsel olarak tahayyülü, şem‘in şiirde bir unsur olarak ifade edildiği ikinci kısımda ise şem‘; maşûk, âşık, zaman ve kozmik unsurlar, manevi haller ve aralarında ilişki kurulan diğer kavramlar bağlamında ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise pervane konu edilmiştir ve pervanenin şiirde bir unsur olarak kullanımı anlatılmıştır. Bu kısım, kendi içinde; âşık, âşğın teşbih unsuru, kozmik unsurlar ve aralarında ilişki kurulan diğer kavramlar başlıkları altında incelenmiştir.

Beyitlerin sağ tarafına şarin adı, nazım şekli ve beyit numarası yazılmıştır. Beyitlerin daha iyi anlaşılması için bazı kavramlar, geçtikleri beyitlerde dipnotta açıklanmıştır.

Divan taramasında “Metin Bankası ve Kültür Bakanlığı”nın sitelerinden yararlanılmıştır. Bunların dışında basılmış divanlar da taranmıştır. Taranan divanlar, çeşitli yönlerden yararlanılan, konuyla ilgisi görülen eser ve makaleler kaynakçada verilmiştir.

Beni bu çalışmaya yönlendiren, karşılaştığım güçlükleri aşmamda yardımcı olan ve bana rehberlik eden değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Sadık Armutlu’ya teşekkür ediyorum.

Derya AKSOY

Malatya - 2010

ÖZET

AKSOY, Derya. Klasik Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2010

Bu çalışmada “şem” ve “pervâne” kelimelerinin anlamları verilmiş, ardından sahip oldukları özellikler bakımından aralarında ilişki kurulan unsurlar, örnek beyitlerle yorumlanarak şairlerin bakış açıları, ifade tarzları, beyitlerdeki çok anlamlılık ile Klasik edebiyatın anlam genişliği ve güzelliği ortaya koyulmuştur.

İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde; “şem”, şem'in özellikleri ve çeşitli yönlerden şem' ile benzerlik kurulan unsurlar, ikinci bölümde; “pervâne”, pervanenin özellikleri ve pervane ile ilgili unsurlar ifade edilmiştir. Özellikle birinci bölümde şem'in âşık vasfı ve şem' ile ilgili âdetler dikkat çekicidir. Genellikle şem' ve pervane benzetilen olmalarına rağmen şem'in sevgili ve güzellik unsurlarıyla pervanenin de âşık ile karşılaştırıldığı beyitler verilerek sevgili ile âşığın üstünlüğü dile getirilirken “şem” ve “pervâne”den yararlanıldığı gösterilmiştir.

“şem” ve “pervâne” kelimelerinin çeşitli hayal, benzetme ve tasavvurlar içinde ele alındığı beyitlerin tespit edilmesi sonucu şem' ve pervanenin kullanım alanları belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: şem', pervâne, Klasik edebiyat, sevgili, âşık

SUMMARY

AKSOY, Derya, The Pattern Of Candle And Moth In The Classical Turkish Literature, Master Thesis, Malatya, 2010

In this study, meanings of the words “şem’ (candle)” and “pervâne (moth)” were given and then, the elements that have been associated with them by their traits were interpreted with sample couplets then the beauty and polysemy of classical literature were revealed with the perspectives of poets , expression styles and polysemy in couplets.

In the first part of the study that formed by two parts , there is the term “şem’ (candle)”, the traits of candle and the elements that have similarity with candle were expressed. In the second part, the term “pervâne (moth)”, the traits of moth and the elements related with moth were given that they were been expresse. Especially its remarkable that the lover features of the candle and the traditions about the candle. Although that the candle and moth are the mistaken ones, there are couplets that candle compared with elements of beauty and the moth compared with lover were given to show that they have benefited from “şem’ (candle)” and “pervâne (moth)” while they are voicing the superiority of lover and love.

Areas of usage of the “şem’ (candle)” and “pervâne (moth)” are indicated by determinating the couplets that handling both words in several imagination , similarity and visions.

Key Words : şem’ (candle) , pervâne (moth) , Classical literature , love , lover

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
SUMMARY	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1.1. Kelime Olarak Şem'	1
1.2. Kelime Olarak Pervâne	2
1.3. Şem' ve Pervâne'nin Kaynağı.....	3
1.4. Şem' ve Pervâne Kelimelerinin Kullanımı	4
1.4.1. Fars Edebiyatında Şem' ü Pervâne.....	5
1.4.1.1. Bir Eser İçerisinde Görülen Şem' ü Pervâne Şiirleri	5
1.4.1.2. Divanlar İçerisinde Şem' ü Pervâne Şiirleri.....	6
1.4.1.3. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem' ü Pervâne Mesnevileri.....	7
1.4.2. Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri.....	8
1.4.2.1. Mesneviler İçerisindeki Şem' ü Pervâne Şiirleri.....	8
1.4.2.2. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem' ü Pervâne Mesnevileri.....	9
1. BÖLÜM	
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM	
1.1. İŞLEVSEL ve BİÇİMSEL OLARAK TAHAYYÜL EDİLEN ŞEM'	12
1.1.1. İşlevsel.....	12
1.1.1.1. Aydınlatma	12
1.1.1.2. Yanma	15
1.1.1.3. Erime	20
1.1.2. Biçimsel Özellikleri.....	21
1.2. ŞİİRDE BİR UNSUR OLARAK ŞEM'	23
1.2.1. Sevgili Bağlamında Şem'	23
1.2.1.1. Sevgilinin Teşbih Unsuru Olarak Şem'	27
1.2.1.2. Sevgilinin Yanağı / Yüzü	35
1.2.1.3. Sevgilinin Güzelliği.....	51
1.2.1.4. Sevgilinin Boyu.....	58
1.2.1.5. Sevgilinin Gerdanı.....	60
1.2.1.6. Sevgilinin Parmağı	62
1.2.1.7. Sevgilinin Saçı.....	62
1.2.1.8. Sevgilinin Gülüşü	67
1.2.2. Âşık Bağlamında Şem'	68
1.2.2.1. Âşığın Teşbih Unsuru Olarak Şem'	70
1.2.2.2. Âşığın Gönlü	73
1.2.2.3. Âşığın Canı.....	79
1.2.2.4. Âşığın Bedeni.....	80
1.2.2.5. Âşığın Ağlaması.....	81
1.2.3. Zaman ve Kozmik Unsurlar Bağlamında Şem'	86
1.2.3.1. Sabah – Gece	86
1.2.3.2. Güneş.....	89
1.2.3.3. Ay / Yıldız.....	91
1.2.3.4. Rüzgâr	93
1.2.4. Manevi Hâller Bağlamında Şem'	97
1.2.4.1. Âh.....	97
1.2.4.2. Gam	101

1.2.4.3. Murâd / Baht.....	102
1.2.4.4. Vuslat (Vasl, Visal).....	105
1.2.5. Şem' ile Aralarında İlişki Kurulan Diğer Kavramlar.....	106
1.2.5.1. Şem' - Aşk Mumu.....	106
1.2.5.2. Şem' - Gül.....	107
1.2.5.3. Şem' - Lâle.....	110
1.2.5.4. Şem' - Şarap / Kadeh.....	112
1.2.5.5. Şem' - Âdetler.....	114
1.2.5.6. Şem' ve Diğer Kavramlar.....	116
2.BÖLÜM	
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA PERVÂNE	
2.1. ŞİİRDE BİR UNSUR OLARAK PERVÂNE.....	123
2.1.1. Âşık Bağlamında Pervâne.....	123
2.1.1.1. Kaderi.....	128
2.1.1.2. Yanması.....	129
2.1.1.3. Görevi / İşi.....	132
2.1.1.4. Sessizliği.....	133
2.1.2. Âşığın Teşbih Unsuru Olarak Pervâne.....	134
2.1.2.1. Âşığın Gönü.....	142
2.1.2.2. Âşığın Canı.....	148
2.1.2.3. Pervâne - Âşık Mukayesesi.....	151
2.1.3. Kozmik Unsur Bağlamında Pervâne.....	153
2.1.4. Pervâne İle Aralarında İlişki Kurulan Diğer Kavramlar.....	157
2.1.4.1. Pervâne – Bülbül.....	157
2.1.4.2 Pervâne – Hâl.....	162
2.1.4.3. Pervâne ve Diğer Kavramlar.....	164
2.1.4.3.4. Sebû.....	166
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA.....	172

KISALTMALAR

c	: Cilt
g	: Gazel
hz	: Hazırlayan
k	: Kaside
kt	: Kıta
m	: Mesnevi
mfr	: Müfredat
mhs	: Muhammes
mrs	: Mersiye
msd	: Müseddes
mst	: Müstezad
r	: Rubai
s	: Sayfa
t	: Tarih
tag	: Tecâhül-i ârifeyn Gazel
tb	: Terkiib-i bend
tc	: Terci-i bend
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thm	: Tahmis
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Şem‘, bir fitil üzerine erimiş bal mumu, iç yağı, stearik asit veya parafin dökülüp genellikle silindirik biçiminde dondurulan ışık aracıdır (Sungurhan-Eyduran, 2006: s.392). Pervâne de gece keleşbeğı denilen kanatlı bir böcek cinsidir. Bu böcek, bir ışık kaynağı gördüğünde hemen ona yönelerek ışığın etrafında dönmeye başlar. Eskiden mum, gaz lambası, fener gibi alevi dışta olan ışık kaynakları etrafında dönen bu böcek, dönme ve kanatlarının alev alması sonucu ateşe düşüp yanar ve kül olurdu (Tökel, 2006: s.95).

Bir ateş etrafında çılgınca dönen pervâne zamanla aşıkların sevgilileri etrafında dönmelerinin bir timsali olmuştur. Eskiden en yaygın ışık kaynağı şem‘/mum olduğu için, şairler mum etrafında delicesine dönen bu böceğı kendilerine benzetmişler, mumu da sevgili örneğı olarak almışlardır. Bu durumda simgesel olarak âşık pervâne, sevgili ise şem‘/mum olur (Tökel, 2006: s.95).

Şem‘ ile pervâne arasındaki ilişki, eskiden beri şair ve ediplerin dikkatini çekmiştir. Şair ve edipler bu iki kelimedenden birleşik sıfatlar ve tamlamalar oluşturarak, yeni kavramlar/semboller yaratmışlar, bu iki kelimeye hem gerçek hem de mecazî anlamlar yükleyerek, beşerî ve mecâzî aşkı dile getirmişlerdir. Bu aşkı anlatırlarken de şem‘ ve pervâne sembollerinden yararlanmışlardır (Armutlu, 2009: s.877).

1.1. Kelime Olarak Şem‘

Şem‘, Arapça bir kelime olup “mum, balmumu, aydınlatmak için her şey, çerag, kandil” anlamına gelir (Armutlu, 1998: s.53). Ayrıca bazı kelimelerle tamlama oluşturarak “güneş” ve “ay” anlamında da kullanılır. Bu kelime “Allah’ın nuru, ışığı”, “mürşid-i kamil”, “İlahî nur” gibi tasavvufî anlamlarda içerir (Armutlu, 2009: s.878).

Sâlikin kalbini yakan ilahî nurun parıltısı, müşâhede ehlinin kalbinde parlayan irfân nuruna da şem‘ denir (Uludağ, 1995: s.491).

Şem‘ kelimesi İslâmî doğu edebiyatlarında sevgili ve güzele teşbihte de kullanılmıştır. Bu teşbihe esas olan özellik, onun yüzü ve yanağıdır. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüz ile yanak, parlaklık ve aydınlık yönüyle ele alınıp, çeşitli tasavvur ve tahayyüllerde kullanılmıştır (Armutlu, 2009: s.878).

1.2. Kelime Olarak Pervâne

Pervane kelimesi “Pervin, Ülker (yıldızı)” anlamına gelen “perv” ile nispet bildiren “âne” son ekinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bu kelime “padişah fermanı, berat, havale, izin, icâzet, ulak, öncü, asker, hacib, delil, rehber” anlamlarına geldiği gibi “gemilere, torpidolara, uçaklara takılan ve bir motorla çalıştırılan itme, çekme ya da tutunma aygıtı (uskur)” anlamında da kullanılır (Armutlu, 1998: 55).

Pervane, geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek; fırıldak; çark; haberci, kılavuz (Devellioğlu, 2004: 861) anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte pervanenin hem ışığın etrafında dönmesi hem de haberci olması söz konusu edilmiştir:

Şevke geldük dün gice **pervâne** gönderdük saña

Hâlümüz yanmaga iy şem‘-i şebistân gelmedüñ Süheylî, g.186/3

Geceleri ışık ve ateş etrafında çırpınıp uçarak kendisini ateş içine atan ve Farsça’da olduğu gibi Türkçede de pervane diye bilinen küçük kelebeklerdir (Öztürk, 2006: 94).

Pervane kelimesi genellikle karanlıkta ortaya çıkarak ışık çevresinde toplanan gece kelebekleri (Heterocerah) öbeğinden pul kanatlılara verilen ortak addır (B. Larousse, 1986: s.3907). Buna göre aşağıdaki beyitte de pervanelerin bu özelliği görülür :

Zulmet-i zülfünde yüzün nûrın ister cân u dil
Cem' olur **pervâneler** her gice kim yansa çerâğ Adlî, g.46/2

Öyle ki Arap-Fars-Türk Edebiyatlarında pervane, kendisini ateşe atıncaya kadar mum ve ateş çevresinde dönmeye düşkünlüğü sebebiyle, tutku duyulan şey veya kişi için kendini feda etme durumuyla ilgili darb-ı mesel olmuştur (Öztürk, 2006: s.94).

Klasik Türk Şiirinde “pervâne”, bir takım unsurlara benzetilmiştir. Pervanenin mumun etrafında dönmesi mumun sevgili, pervanenin de âşık olarak tasavvur edilmesine sebep olduğu gibi şairler kendilerini pervaneye, sevgililerini de muma teşbih etmişlerdir. Ayrıca can, gönül, güneş, ay, yıldız ve sevgilinin yanağındaki ben (hâl) de benzetilir.

1.3. Şem' ve Pervâne'nin Kaynağı

Şem' ü Pervâne eserlerinde yer alan “pervâne” sembolü, Kur'an ve hadislerde geçer: “O gün insanlar yayılan pervâneler gibi olacak” ayetinde insanlar, uçuşan pervânelere benzetilmiştir (Armutlu, 2009: s.879). Hadislerde ise bu durum şöyle belirtilmiştir:

“Benim misalim ateş yakan bir adamın misali gibidir. Ateş, etrafını aydınlatınca, pervâneler ve benzeri hayvanlar içine düşmeye başlarlar. Adam onları engellemeye başlarsa da onlar kendisine galebe çalarak ateşe atılırlar. İşte benimle sizin misaliniz budur. Ben ateşten koru-mak için sizin eteğinizden tutuyorum: Ateşten uzaklaşın! Ateşten uzaklaşın diyo-rum. Siz, baskın çıkarak onun içine atılıyorsunuz.” (Armutlu, 2009: s.880)

Şairler de, Kur'an ve hadislerde yer alan “pervâne”den esinlenerek gerek divanlarda gerekse mesnevilerde ilahî ve beşerî aşkı dile getirirken pervaneyi motif/sembol olarak kullanmışlardır.

Mutasavvıf şairler, aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi şem'den maksadın imanın kendisi olduğunu söylemişlerdir:

Evvelâ demiş idüm **şem'**-i cihân
Andan murâd olmuşdı zâtü'l-imân

Onlara göre iman, nefsin kötülüklerinden sıyrılmış olan insanın kalbinde tecellî eden bir ışıktır. Bu ışık insanın kalbine Allah'tan gelir ve egosundan temizlen-miş nefse, yani nefs-i mutmainne'ye bir lamba veya mum/şem' şeklinde görülür (A.Tekin, 1991: s.6).

İmam Gazzâlî (ö. 1111), *Mişkâtü'l-Envâr* isimli eserinde imanı, şem'/ mum olarak sembolize eder. Gazzâlî'ye göre bu iman kalpte tecelli eder. Gaz-zâlî eserinin ikinci faslını bu konuya ayırmıştır (Armutlu, 2009: s.880).

Gazzâlî'ye göre nurların kaynağı çeşitlidir. Hepsi de kalpte tecellî eder ve çerâğ, şem', meş'âle şeklinde görülür. Aslında görülen bu semboller, kalbin kendisidir. Kalpte tecellî eden iman ışıyla kalp/gönül, çerâğa, şem'e, meş'âleye dönüşmüş-tür. Bu manada lamba sembolü, Kur'an'ın 24. suresinin 35. ayetiyle uygunluk etmektedir: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba, cam içerisindedir. Cam sanki inciden bir yıldız..." (Armutlu, 2009: s.880)

Yukarıdaki bilgiler ışığında şem'in kaynağının Kur'an'dan alınarak Müslüman yazarlar tarafından işlendiğini söyleyebiliriz.

1.4. Şem' ve Pervâne Kelimelerinin Kullanımı

Şem' ile onun etrafında dönen ve sonunda kendini ateşe atarak can veren pervane arasındaki ilişki eskiden beri şair ve ediplerin dikkatini çekmiştir. Bazı yazar ve şairler, manzum ve mensur eserlerinde bu iki kelimeye yer verdikleri gibi pek çok şair de divanlarında şem' ve pervane motifine yer vermiştir.

Şem' ü pervane sembolü önce mensur eserler içerisinde kullanılmıştır. Özellikle mutasavvıf yazarlar, tasavvufî duygu ve düşünceleri açıklarken bu iki sembolden yararlanmışlardır. İslâmî literatürde pervanenin şem' ile olan hikâyesi ilk

kez büyük sufî **Hüse-yin b. Mansûr el-Hallâc** (ö. 922) tarafından yazılmıştır. Hallâc, “**Tavâsîn**” adlı eserinde bu hikâyeye yer vermiştir (Armutlu, 2009: s.881).

1.4.1. Fars Edebiyatında Şem’ ü Pervâne

Fars edebiyatında “şem’ ve pervâne” motifi/sembolü XI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu motifler ilk olarak Farsça yazılan mensur eserlerin içerisinde yer almış; ayet ve hadislerde geçtiği şekilde işlendiği gibi aşıkâne duyguların yorumlanmasında da kullanılmıştır.

Mensur eserlerin içerisinde yer alan ve işlenen şem’ ve pervane motifi daha sonra bazı şairlerin mesnevilerinde veya divanlarında yer almış ve işlenmiştir.

1.4.1.1. Bir Eser İçerisinde Görülen Şem’ ü Pervâne Şiirleri

“Şem’ ü Pervâne” mesnevileri müstakil bir eser halinde kaleme alınmadan önce bir takım şairler muhtelif adı ve konusu bulunan mesnevilerinin ve divanlarının içinde bazen ayrı bölümler halinde bazen de konunun akışına uygun olarak mesnevi tarzında ve 100 beyti geçmeyen “şem’ ü pervâne” şiirlerine yer vermişlerdir. Çoğu münazara tarzındaki bu şiirlerde pervânenin şem’e aşkı, onun etrafında dönüşü, kendini ateşe atarak canına kıyması işlenmiştir (Kantar, 1995; s.20). Bu duygular daha çok tasavvufî aşk şeklinde görülür. Bunun yanında beşerî aşkın dile getirildiği duygulara da yer verilmiştir.

Ferîdüddîn Atâr; *Mantıku’t-Tayr* ve *Esrâr-nâme’sinde*, Sa’dî-yi Şîrâzî Bustan adlı eserinde, Mevlana Celaleddin-i Rumî; *Mesnevî’sinde*, İmadüddîn Fakîh-i Kîrmânî de Muhabbet-nâme adlı mesnevisinde kısa şem’ ü pervâne şiirlerine yer vermiştir (Armutlu, 1998; s.59-61, Kantar, 1995: s.21-23).

XII. yüzyılın ünlü mutasavvıf şairlerinden biri olan **Ferîdüddîn Attâr** (ö. 1221) *Mantıku’t-Tayr* adlı mesnevisinde şem’ ile pervane konusunu işlemiştir. Bu konuyu şem’ ile pervane kelimelerini birlikte kullanarak ele alan ilk şairdir. Eserinin 29. makalesinin “Yedinci Vadi: Fakr u Fenâ Vadisi” kısmının üçüncü hikâyesinde, “el-

Hikâye ve't-temsîl" başlığı altında, 18 beyit içerisinde işlemiştir. Ayrıca aynı konuyu 30. makalesinin ikinci hikâyesinde de ele almıştır (Armutlu, 1998: 59,60).

Sa'dî, tanınmış eseri *Bûstân*'ın 3. babının sonunda bulunan ve 50 beyit olan hikayede şem' ile pervane arasındaki ilişkiye yer vermiştir. Burada pervanenin şem'e duyduğu samimi sevgi anlatılır (Armutlu, 1998: 60).

İmadüddin Fakîh-i Kirmânî (ö. 1372) de şem' ve pervane sembolünü kullanan şairlerden biridir. Hamse sahibi olan şairin, beş mesnevisinden biri olan *Muhabbet-name* (*Muhabbet-nâme-i Sâhib-dilân*) isimli sekiz babdan meydana gelen tasavvufi mesnevisinin altıncı babında şem' ü pervane arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. 75 beyitten meydana gelen mesnevinin tercümesine Mürsel Öztürk "İran Edebiyatında Münazara" adlı doçentlik tezinde yer vermiştir (Armutlu, 2009: 889).

1.4.1.2. Divanlar İçerisinde Şem' ü Pervâne Şiirleri

Şairler, divanlarda da "şem' ü pervâne" motifini kullanmışlardır. Bu motifi daha çok mutasavvıf şairler kullanmışlar ve rübailerinde buna yer vermişlerdir. Mutasavvıf olmayanlar şairlerde rübailerinde bu motifi kullanmışlardır.

Mutasavvıf olan veya olmayan şairler tarafından, âşıkane tarzda ele alınan bu sembollerden pervane âşık, şem' de maşuk olarak görülmüştür. Beyit ve rubâîlerin içerisinde kısa mesnevilerde, genellikle de münazara tarzında yazılan ve fazla uzun olmayan "Şem' ü Pervâne" şiirleri olarak yer almıştır (Armutlu, 2009: s.890).

Fars şiirinde "şem' ü pervâne" motifine/sembolüne yer veren ilk şair **Ebû Sa'id-i Ebû'l-Hayr'dır**. Bir rübaisinde bu iki motifi kullanmıştır (Armutlu, 2009: s.890).

Emir Mu'izzî (ö. 1124) de ateş ve pervanenin ilişkisini, âşıkâne olarak bir rübâisinde dile getirmiştir. XII. yüzyılın tanınmış mutasavvıf şairlerinden olan **Hekîm Ebû'l-Mecdûd b. Adem Senâî** (ö. 1140) de şem ile pervane sembolünü birlikte kullanan ilk şairlerden biridir. Rübâî ve gazellerinde aynı duygulara yer vermiştir Divanı içerisinde şem' ile pervaneye yer veren şairlerden biri **Nâsır-ı**

Buhârâ'î (ö. 1379)' dir. "Hikâyet" başlığı altında 20 beyitte işlemiştir. Bir başka şair de XV. Yüzyılın ünlü mutasavvıf şairi **Seyyîd Kâsım-ı Envâr**'dır. "**Külliyyât**" içerisinde 38 beyitlik mesnevisinde Şem' ü Pervâne hikâyesine yer vermiştir (Armutlu, 2009: s.890,891).

1.4.1.3. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem' ü Pervâne Mesnevileri

Fars edebiyatında şem' ü pervane kelimeleri önce beyitlerde, rübailerde âşık-maşûk ilişkisi içerisinde işlenmiş, daha sonra da çeşitli eserler (mesnevi, divan) mesnevi nazım şekliyle münazara tarzında yazılarak şem' ile pervane arasındaki ilişki ele alınmıştır. XIV. yüzyıla gelindiğinde ise artık bağımsız bir eser olarak Şem' ü Pervâne mesnevileri yazılmıştır.

XIV. yüzyılın ünlü gazel şairi olan **Hâcû-yı Kirmânî** (ö. 1352), günümüze kadar gelen ilk bağımsız "*Şem' ü Pervâne*"yi kaleme alan şairdir. Eser mensur olup araya manzum parçalar da sıkıştırılmış bir risaledir. Diğer Şem' ü Pervâne mesnevileriyle konu benzerliği taşıyamayan bu kısa eserde şair, o zamana kadar nazım ve nesirde kullanıla gelen edebi mazmunları, secilî ifadelerle yer vererek işlemiştir (Kantar, 1995: 31)

Şem' ü Pervâne yazan bir başka şair de **Fehmî**'dir. Mesnevi, 1486 yılında II. Bayezîd adına yazılmıştır. 1009 beyit olan mesnevi Türkçeye tercüme edilmiştir (Kantar, 1995: 57, 139, 185).

Kaynaklarda ilk *Şem' ü Pervâne* sahibi olarak belirtilen **Ehlî-i Şirâzî**, mesnevisini Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup adına kaleme almıştır. Mesnevi, Allah'ın 1001 isminden dolayı şair tarafından 1001 beyit olarak yazılmıştır (Armutlu, 2009: 892).

İstanbul'da Abdullah Niyâzî Efendi adıyla bilinen **Şeyh Abdullah-i Şebüsterî-i Niyâzî**, *Şem' ü Pervâne* mesnevisini Yavuz Sultan Selim adına kaleme almıştır. 826 beyit olan mesnevi Türkçeye tercüme edilmiştir (Kantar, 1995: s.59, 69). Eser konu itibarıyla Ehlî-i Şirâzî'nin mesnevisine benzer (Kut, 2006: 388).

XVII. yüzyıl şairlerinden **Zamîrî-i Hemedânî**'nin yazmış olduğu *Şem' ü Pervâne* isimli mesnevisi oldukça kısadır. Bombay Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir mecmuanın içinde bulunmaktadır (Kanar, 1995: 28).

Yine XVII. Yüzyıl şairlerinden biri olan **Vâsîf-ı İrânî**'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinin konusu, akıllı birisi ile deli arasındaki münazaradır. Hayalî bir münazara olan bu eser basılmıştır (Kanar, 1995: 47).

Bunların dışında kaynaklarda adı geçen ama günümüze ulaşmayan *Şem' ü Pervâne* mesnevileri de vardır. Bunlar; **Hayrânî-i Hemedânî**, **Emir Eminüddin Nezlebâdi**, **Mevlânâ Rûhî-i Horâsânî**, **Mevlânâ Hâkî-i Belhî**, **Kemaleddin Taşkendî**, **Akilhân-ı Râzî**'nin yazmış oldukları *Şem' ü Pervâne* mesnevileridir (Armutlu, 1998: 64-66).

1.4.2. Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri

İlk çıkış noktası İran edebiyatı olan *Şem' ü Pervâne* mesnevileri, Türk şairlerinin de ilgisini çekmiş ve İran şairlerinden etkilenerek Türkçe *Şem' ü Pervâne* mesnevileri kaleme almışlardır.

Fars edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da önce şiirlerde (gazel, kaside, rübâî vb.) görülen “şem” ve “pervâne” motifi XIV. yüzyıldan itibaren beyitlere paralel olarak bir çok tasavvufî eserde özellikle mesnevilerde küçük hikayeler şeklinde görülür. XVI. yüzyıla gelindiğinde de bağımsız bir eser olarak *Şem' ü Pervâne* mesnevileri yazılmıştır (Armutlu, 2009: 894).

1.4.2.1. Mesneviler İçerisindeki Şem' ü Pervâne Şiirleri

Klasik Türk edebiyatında, Attâr'ın *Mantku't-Tayr* adlı ünlü tasavvufî eserini 717/1317 yılında Türkçeye çeviren **Gülşehrî**, şem' ve pervanenin hikayesini Attâr'inkinden daha uzun anlatmış ve hikayenin başına şem'in tasvirini eklemiştir.

Yine Gülşehrî'nin *Felek-nâme* adlı manzum Farsça eserinin de ilk hikayesi şem' ü pervanedir.

Ahmedî'nin ünlü mesnevisi *İskender-nâme*'de ise şem' ü pervane altı beyitlik bir münazara olarak ele alınmıştır. Bu hikâyede Şem' ve Pervâne gerçek âşıklık üzerine tartışılar. Bu münazaranın konusu sadece ilahi aşkı temsil etmemesi aynı zamanda âşıkı da temsil etmesi bakımından farklıdır (Kut, 2006: 388).

1.4.2.2. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem' ü Pervâne Mesnevileri

XVI. yüzyılda Klasik Türk edebiyatında görülen *Şem' ü Pervâne* adlı mesnevilerde konu (Lami'î, Mu'idî, Feyzî'nin aynı adlı eserlerinde olduğu gibi) alegorik ve tasavvufî olarak işlenmiştir (Kut, 2006: 388). Türk edebiyatında ilk “*Şem' ü Pervâne*”yi kaleme alan **Zatî** ise dünyevî aşkı konu edinmiştir. 3821 beyit halinde ve aruzun “mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ülün” kalıbıyla yazılan bu mesnevi türk edebiyatının en ünlü mesnevisi olarak bilinir (Pala, 2009: 428). Ehlî-i Şirâzî'nin aynı adlı eserinden ilham alarak yazılan eserin konusu tamamen hayalidir. Rum ülkesinin padişahı ile Jâle'nin oğlu Pervâne ile Çin hükümdarı Fağfur'un kızı Şem' arasındaki aşkı ve iki kahramanın başından geçenleri konu edinen eser, aynı isimdeki diğer eserlerin aksine mutlu son ile biter. Mesnevi üzerine Sadık Armutlu, “*Zâtî'nin Şem' ü Pervâne Mesnevîsi*”adlı doktora çalışması yapmıştır (Şentürk, 2005: 322).

Şem' ü Pervâne mesnevisi ile ünlü diğer bir şair ise **Lami'î Çelebî**'dir. İlahi aşkı, âşıkı ve sevgiliyi ele alan şairin *Şem' ü Pervâne*'sinin konusu ilk kez Ehlî-i Şirâzî tarafından kaleme alınmıştır (Kut, 2006: 388). Kanuni'ye sunulan eser Rodos'un fethi üzerine yazılmıştır (Pala, 2009: 428). İlahi aşkın konu edildiği eser, Ehlî-i Şirâzî'nin aynı adlı eserinden ilhamla yazılmış ancak şair tarafından yapılan birçok ilaveyle genişletilmiştir. Eserde bir sûfinin tasavvuf yolunda karşılaşacağı güçlükler sembollerle anlatılmıştır. Eser üzerine Recep Köse tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır¹ (Şentürk, 2005: 322).

¹ Bkz. Köse, Recep (1997), Bursalı Lami'î'nin Şem' ü Pervânesi (İnceleme-Metin), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

XVI. yüzyıl şairlerinden olan **Mu‘îdî**’nin hamsesini oluşturan mesnevilerden biri olan *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisi “Feilâtün/ Mefâilün/ Feilün” kalıbıyla yazılmış olup yaklaşık 650 beyittir (Şentürk, 2005: 322).

XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen **Feyzî Çelebî**’nin hece vezniyle yazdığı *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisi 987 beyittir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmasına rağmen eserde 11’li hece vezni kullanılmış olması bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca mesnevinin en önemli özelliklerinden biri mesnevîde geçen sembollerin hangi anlamlara geldiklerinin ifade edilmesidir. Eser, Gönül A. Tekin tarafından neşredilmiştir (Armutlu, 2009: 895). Şair, eserin sonunda şem‘in imanı, pervanenin ise insanın gönlünü simgelediğini belirtir. Pervane bu mesnevîde Şebistan adlı ülkeye gelen bir seyyahdır (Kut, 2006: 389).

1. BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM'

1.1. İŞLEVSEL ve BİÇİMSEL OLARAK TAHAYYÜL EDİLEN ŞEM'

1.1.1. İşlevsel

Günlük yaşamda kullanılan şem' her şeyden önce bir aydınlatma aracıdır. Havanın kararmasıyla birlikte etrafı aydınlatmak amacıyla kullanılır. Genellikle “şem'-i şebistân”, “şem'-i enver”, “şem-i tâb-dâr” gibi terkiplerle ifade edilir. Şem'in aydınlatma özelliği fitili ile gerçekleşir. Fitili yakılan şem' etrafa ışık saçar. Şem', özellikle aydınlatma vasfı bakımından “nûr” kelimesi ile birlikte kullanılır. Onun işlevsel özelliklerinden biri de yanmasıdır. Şairler şem'in bu özelliğini birçok sebebe bağlayarak çeşitli hayal ve tasavvurlar yaratırlar. Şem' yanarken aynı zamanda erir. Yanması ve erimesi sonucu akan damlalar da onun gözyaşı dökmesi olarak düşünülür. Şem'in bu özellikleri beyitlerin kimisinde gerçek anlamıyla kimisinde de çeşitli hayal ve tasavvurlar şeklinde ifade edilir.

1.1.1.1. Aydınlatma

Şem', şamdanlarda yakılır. Osmanlı şiirinde şem' en çok sözü edilen aydınlatma araçlarından (Aktaş, 2004:137). Avnî de aşağıdaki beyitinde ışıklı mum ile yatak odasının aydınlandığını söyleyerek şem'in bu özelliğini ifade eder:

Zülf-i miskîn ki ruh-i yâr ile tâbendedürür
Şem'-i pür-nûr ile san buldı şeb-istân revnak Avnî, g.36/2

Kadı Burhaneddin'in aşağıdaki beyitinde şem' odayı aydınlatan bir araç olarak karşımıza çıkar:

Bir halvet ele giricek ol şem' u ben pervâne pes
Şem'i götür kapuyı tut bin kez didüm ferrâşuma Kadı B., g.563/4

Fuzûlî de mum yakan birinin göreceği tek şeyin ışık olduğunu söyleyerek şem'in aydınlatma özelliğini ifade eder:

Ne görür ehl-i cefa bende vefâdan gayrı
Ne bulur **şem'** yakan kimse ziyâdan gayrı Fuzûlî, g.272/1

Nev'î de aşağıdaki beyitinde kına gecesinin mum ile aydınlatıldığını söyler:

Hinnâ gicesi **şem'** tutup câriye-i mâh
Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyya Nev'î, k.3/11

Aydınlatma araçlarından biri olan **şem'** bu özelliği sebebiyle “nûr” kelimesi ile birlikte tasavvur edilir. Öyle ki **şem'** bir nur yani ışık aracıdır. **Şem'**; aydınlık, ısıtılı ve parlak olması dolayısıyla etrafına “nûr-bahş” olarak düşünülür:

Nûr-bahş olmagiçün her tarafa **şem'** gibi
Geçdi tâc-ı serile tahta şehen-şâh-ı reşîd Nev'î-zade Atâyî, k.19/18

Şem'-nûr münasebetinde daha çok **şem'**in ateşi, alevi ve yanması ile ilgi kurulur ve benzetmeler yapılır. **Şem'**in başında yanan ateşinin alevi, ışıkl, parıltılı bir taç olarak düşünülür:

İdeydi kendüyi teşbih o **şem'**-i envere hûr
Olurdu şu'le-i âteş başında efser-i nûr Emrî, kt.185/1

Emrî, **şem'**in alevini şekli ve görünüşü dolayısıyla nurdan yapılmış, ısıtılı bir serviye benzetir ve “Eğer **şem'**, sevgilinin boyunun arzusuyla dilini yani fitilini yakmasaydı; alevi, böyle ışıktan oluşmuş bir servi meydana getirmezdi.” dediği aşağıdaki beyitinde **şem'**in alevinin şeklinin servi gibi olmasının ve ışık saçmasının sebebini dile getirir:

Nûrdan bir serv 'âhir eylemezdi şu'lesi
Kâmetüñ şevkına dil yakmasa **şem'**-i tâb-dâr Emrî, g.93/3

Kendisini **şem'**e teşbih eden Ahmedî de, **şem'**in yakılmayınca ışık vermeyeceğini söyler:

Ahmedî yan bu 'ışk odına ki **şem'**
Nûr olmaz yahılmayınca temâm Ahmedî, g.420/9

Mum başındaki fitilden tutuşturularak yakılır. Fitol üstten yandıkça mum dibe doğru erir. Mum fitilinin bazen başı kesilerek yenilenir (Aktaş, 2004: 137). Böylece ışığının gücü artar ve etrafı daha çok aydınlatır:

Münevver oldu meclis ittibâ'-ı şer'-i enverle
Ziyâ artar alındukda fetîl-i şem'-i bezm-ârâ Kâmî, t./3

Mostarlı Ziyâ'î, fitilini şem'in boynu olarak görmüş ve boynunun makasla kesilince ışığının arttığını ifade etmiştir:

Ziyâ'inüñ efendi boynın ur şevkin ziyâd eyle
Ziyâsı şem'üñ artukdur kesince boynını mikrâz M. Ziyâ'î, g.203/5

Sâbir Pârsâ da mumun fitilinin kesilmesini "makas yarası" biçiminde yorumlayarak bu makas yarasının şem'in ateşinin parlaklığını arttırdığını söyler :

Ta'n-ı a'dâdan dil-i pür-tâb-ı 'âşık şâd olur
Zahm-ı mikrâz âteş-i şem'üñ ziyâsın artırur Sâbir Pârsâ, g.81/6

Şem'in etrafını daha fazla aydınlatması için fitilinin başının kesilerek düzeltilmesi bazen şairler tarafından şem'in perişan olması olarak algılanır. Bundan kasıt fitilinin kesilerek aydınlatma özelliğinin devamını sağlamaktır. Süheylî aşağıdaki beyitinde bu durumu dile getirir:

Tagılsa kâkülüñ ruhsârûña efzûn olur hüsnüñ
Perişân eyledükçe nite kim şem'i ziyâ artar Süheylî, g.59/2

Divan şiirinin eğlence unsurlarından birisi olan bezm, özellikle gece tertip edildiğinde şem' aydınlatma aracı olarak karşımıza çıkar. Gece vakti eğlenip zevk ve sefa sürmek için bezmin aydınlatılması gerekir. Hayâlî de aşağıdaki beyitinde bu aydınlatma unsurunu şem' ile ifade eder:

Geceyi gündüze katıp safâ vü zevk kılmağa
O bezmin yaktılar her gûşesinde şem'i tâbânı Hayâlî, k.14/12

Emrî de aşağıdaki beyitinde şem'in aydınlatma özelliğinden bahsederek meclisinde her gece şem' gibi yanan bir şeb-çerâğum var diyerek şem'in aydınlatma özelliğini ortaya koyar:

Ben ol şâham ki mihr-i 'ârız-ı dilber gibi sâkî
Yanar bezmümde her şeb **şem'**veş bir şeb-çerâğum var Emrî, g.197/3

Mum; rengi, alevi, ışığı, ısısı ile ortama güzellik katar ve meclisi süsleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Eğlence yapılacak ortamın öncelikle eğlenceye hazır ve uygun hale getirilmesi gerekir. Meclislerin ortamını daha cazip ve romantik bir hale getirmek için mumlar yakılır (Serdaroğlu, 2006: 380). Muhibbî de meclisin süslenmesi için şem'e ihtiyaç duyulduğunu belirtir:

Ey Muhibbî geceler meclisi zeyn itmek için
Sâğar u bâde vü **şem'** ü gül-i hamrâyı getür Muhibbî, g.787/5

Bahar geldiğinde meclis çemende kurulur ve gece de eğlenmeye devam etmek için mumlar ağaçların dallarına asılır:

Hezârân **şem'**-i rûşen almış ele
Çemende agacın her bir budagı Ahmedî, g.708/8

1.1.1.2. Yanma

Şiirlerde “yanma ve yakılmak” eylemi karşımıza iki şekilde çıkar. Birincisinde şem', âşığın vasıflarından biri olan sevgilisi için yanıp tutuşan bir âşık olarak, ikicisinde ise âşığın yanma yakılma hali ifade edilirken bu durum şem' örneği ile dile getirilir. Divan şiirinde her şair gerek hakiki gerek mecaz anlamda kelime oyunlarına başvurarak şem'in bu vasfını çeşitli hayal ve tasavvurlarla dile getirmişlerdir. Ama her şeyden önce şem'in dili yani fitili yanar:

Ben nice şerh eyleyem dil derdini dil-dâra kim
Şem' gibi tutuşan evvel zebânımdır benim Ahmed Paşa, g.190/2

Bir söz açdım yanılıp sûz-ı nihânımdır benim
Şem' gibi odlara yanan zebânımdır benim Ahmed Paşa, g.190/8

Şem'in yanıp yakılmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- **Kader / Yazgı**

Âşık Çelebî, şem'in kaderinin yanmak ve yakılmak olduğunu belirterek bu yazgının ezelden yani yaratıldığı andan itibaren kendisine taktir edildiğini ifade eder:

N'ola sûz-ı derûnın yana yana aghasa 'Âşık
Ki **şem**'ün aghlamak yanmak yakılmakdur ezel şânı Âşık Çelebî, k.3/41

Bu dünya bir meclisdir ve bu meclisde bulunanların yazgıları farklı farklıdır: sürâhinin gülmek, sarhoşun ağlamak, meclisin vazgeçilmez unsuru olan şem'in kaderi ise yanmaktır:

Her kişi bezm-i cihân içinde bir hâletdedir
Şem' yanmakta surâhi gülmede aghlar mest Hayâlî, g.29/b.3

- **Sevgili İçin**

Nev'î-zâde Atâyî şem'in meclisde yanıp yakılmasının sebebi olarak sevgiliyi görür. Çünkü şem'in yanıp yakılması hep sevgili içindir:

Hep yâr içün degül mi meclisde ey 'Atâyî
Hûn-ı derûnı câmuñ sûz u güdâzı **şem**'üñ Nev'î-zâde Atâyî, g.132/5

Amrî de şem'in sabaha kadar yanıp yakılmasını sevgilisinin önünde köle gibi hizmet için durması şeklinde ifade eder:

Yandı yakıldı irteye dek bu gice çerâg
Turdı öñüñde hidmet içün bende-vâr **şem**' Amrî, g.48/4

Emrî de şem'in bir karış fitil ile başında dağ yakmasını sevgilinin abdalı olmasına bağlar:

Çün bir karış fitil ile yakdı başında dâg
Abdâluñ oldı hânkah-ı encümende **şem'** Emrî, g.245/4

Mesîhî de sevgiliye kavuşmak için şem'in yanıp yakıldığını söyler:

Bezmünde `izz ü nâz ile bâline geçdiyse
Yandı yakıldı vasluñ için ey nigâr **şem'** Mesîhî, g.116/3

Şeyhülislâm Yahyâ da âşık olarak kendisinin sevgilisinin meclisinde tek bir gece misafir olmak için şem' gibi yanıp yakılmaya razı olduğunu söyleyerek şem'in bu özelliğini öne çıkarmıştır:

Şem' gibi râzıyum sûzân u giryân it beni
Meclis-i hâsunda tek bir gice mihmân it beni Ş. Yahyâ, g.449/1

- **Sevgiliden Ayrılık**

Beyitlerde âşık olarak ifade edilen şem', sevgiliden ayrı kalmak istemez; ayrılığa dayanamaz. Bu durumda ayrılık derdinin acı yönleri ve bunun neticesinde ortaya çıkan çektiği dert ve ızdıraplar dile getirilir. Süheylî, sevgiliden ayrı kalmanın vermiş olduğu hüznü bir âşık olarak şem'in gece boyunca yana yakıla dile getirdiğini şu şekilde telakki eder:

Envâr-ı ruhuñ hecri ile çekdügi derdi
Meclisde gice yandı baña **şem'**-i şeb-ârâ Süheylî, g.15/4

Ahmed Paşa da ayrılık ateşini dile getirirken bunun yakıcılığını o derde müptela olan kişinin bileceğini söyler ve aynı duyguya şem'in de sahip olduğunu dile getirerek bunu şöyle ifade eder:

Oturup hüsn bezminde edersin hâlîme hande
Yanardın **şem'veş** sende sataşsan nâr-ı hicrâna Ahmed Paşa, g.264/6

- **Pervâne İçin**

Şem'in bir özelliği de yakmaktır. Işığın olduğu her yerde bulunan pervane de yanandır. Kanatlı bir böcek olan pervanenin mumun etrafında dönmesi ve kanadının

ateşe değmesi sonucunda yanması pervaneyi âşık, mumu da sevgili olarak düşündürür. Bu vasfı ile şem‘, âşığının canını yakan acımasız bir sevgili olarak görülür. Hatta pervaneyi yakmak şem‘in yanmasının yegâne sebebidir:

Yandursa n‘ola şem‘-i ruhına beni dilber
Şem‘üñ dahi pes yandığı pervâne içündür Muhibbî, g.1062/3

Şem‘, uğrunda canını feda eden aşığı olan pervanenin canını yakmak ister ve bu yüzden sürekli fitilini hazırlar (yakar):

Yakmag ister cânına pervânenün dâg-ı cefâ
Anun içündür ki dâ‘im şem‘ hâzırlar fetîl Hâletî, g.469/4

- **Aşktan Dolayı**

Şem‘, aşk yüzünden de yanıp yakılır. Şairler kendilerinin aşktan yandıklarını ifade ederken aynı duygudan dolayı şem‘in de yandığını belirtmişlerdir. Rahimî aşkın parlak güneşinden bir kendisinin bir de şem‘in vücudunu yandırıldığını söyler:

Mahabbet mihr-i tâbindan vücûdın yandırur yokdur
Beni söylerler ey meh bir dahi şem‘-i şebistânı Rahîmî, g.320/4

Mihrî Hatun da şem‘in sevgilinin hayalinin şevki ile sabaha kadar tek ayak üzerinde yandığını söyler:

Dilber hayâli şevki ile yandı subha dek
Bir ayag üzre şem‘-i şebistân geçen gice Mihrî Hatun, g.142/4

Ahî de kendisini şem‘e teşbih ettiği aşağıdaki beyitinde şem‘in aşk yüzünden başında ateşler yandığını ifade eder:

Şem‘ gibi başuma ‘ışkuñ ne odlar yakduğın
Bir gece tenhâ bulup yansam birez hâli saña Ahî, g.6/3

- **Âşığın Haline**

Âşığın yanışını gören şem‘ dayanamayıp aşığa acıyıp sabaha kadar yanar:

Şâm-ı hecründe leb ü haddünle gördi sûzişem
Cân eridüp subha dek yanup tüter her bâr **şem'** Rahîmî, g.127/5

Bazen de âşîğın gönlünün yanışını gören **şem'**, âşîğın haline üzülür ve yana yana yüreğinin yağını eritir:

Bu gice **şem'** senüñ sûzişüñ görüp ey dil
Eridi yüreginüñ yagı yana yana seni Vasfî g.95/6

Bazen de âşîğın sevgilinin şeker dudağından ayrı kaldığı için ağladığını gören **şem'**in içi yanar:

Ben öksüz ağladukça kand u lebünden ayru
Şem'ün özi göyinür içi acır şarâbuñ Ahî, g.49/4

Gam ateşi, âşîğın harabeye dönmüş vücudunu öyle şiddetli yakar ki âşîğın bu halini gören **şem'** acır ve **şem'**in içi yanar:

Nâr-ı gam şöyle yakar bu ten-i vîrânemüzi
Rahm ider bizi görince göyünür **şem'**ün özi M. Ziyâ'î g.472/1

Mihrî Hatun da **şem'**in alevini onun dili şeklinde tasavvur eder ve **şem'**in yanan alevini, âşîğın sevgilinin yanağı için yandığını görüp dilini yakması sebebine bağlar:

Tutuşur **şem'**ün zebânı micmerün göynür özi
Yandugın gördükçe ruhsâruña ben pervânenün Mihrî Hatun, g.87/4

- **Başında Belası Olması Sebebiyle**

Emrî, **şem'**in başında ateş yanmasını bir belaya sahip olmasına bağlamıştır:

Yandı yakıldı baña külbemde gice hâlin
Odlar yanar başında varmış belası **şem'**ün Emrî, g.281/2

Bunların dışında bazen de şem'i âşığın ahı yakar:

Ay yüzünsüz aydın olmaz hânîkâhı çeşmimin
Gerçi ahımla yanar **şem'**-i şebistan her gece Ahmed Paşa, g.287/2

1.1.1.3. Erime

Mumun aydınlatıcı vasfı ne kadar doğalsa sahip olduğu özelliklerden dolayı erimesi de o kadar doğaldır. Fakat şairlerimiz mumun bu doğal özelliklerinden özellikle de damla damla erimesinden yola çıkarak ve hüsn-i ta'lîl sanatından da yararlanarak bu durumu çeşitli sebeplere bağlamışlardır.

Amrî, şem'in meclisde sevgiliyi taklit ettiği için utancından erdiğini söylerken;

Meclisde germ olup saña öykündi nâgehân
Ol şermden erir geçer ey gül-'izâr **şem'** Amrî g.48/2

Emrî ise şem'in sevgilinin gül ateşli yüzünü ateşde gördüğü için eridiğini söyler:

Şem' eridi geçti meclisde harâretten gice
Çihre-i gülnârûnûn âteşde gördi çün gözin Emrî, kt.346/4

Şeyhülislâm Yahyâ da şem'in bağrının yağını eritip sabaha kadar ağlamasını sevgilinin önünde “**tenezzül eylemesi**” olarak görür:

Bagrının yağın eritdi subha dek akıtdı dem'
Yâr önünde çok tenezzül eyledi dün gice **şem'** Ş. Yahyâ, g.169/1

Bazen sevgilinin hasret ateşi şem'i eritirken;

Yandurdu lâlenüñ ruhuñ ey meh çerâgını
Şem'ün eritdi hasret odı içi yağını Mesîhî, g.256/1

Bazen şem', âşığın yanışını görüp yüreğinin yağını eritir:

Bu gice **şem'** senüñ sûzişüñ görüp ey dil
Eridi yüregiñüñ yağı yana yana seni Vasfî, g.95/6

Bazen de ayrılık gecesinde âşğın yanışını gören şem' canını eritip sabaha kadar yanar:

Şâm-ı hecründe leb ü haddünle gördi sûzişem
Cân eridüp subha dek yanup tüter her bâr **şem'** Rahîmî, g.127/5

Ahmed Paşa da “Seviyorum dediğim için mum gibi eridim.” diyerek kendisinin aşk yüzünden erimesini şem'e benzetirken şem'in bu özelliğinden yararlanır:

Severem dedigim için eridim **şem'** gibi
Dilim odlara yakıptır beni söyletme beni Ahmed Paşa, g.307/3

Muhibbî, aşk derdine düştüğü için aşk ateşiyle sürekli yanıp ağlamasına şaşılmaması gerektiğini dile getirirken kendini şem'e benzetir ve şem'in de vücudunun eriyip canının yandığını söyler:

‘İşkuñ odıyla yanup ağlar isem itme ‘aceb
Her gice **şem'** gibi cisim eriyüp cân ezilir Muhibbî, g.541/2

Hayâlî de sevgiliden âşğını şem' gibi eritip yüreğinin yağın yakmasını ister:

Nice bir âşk-ı rûşen-nazarın **şem'** gibi
Bezm-i gamda eridip yüregi yağın yakasın Hayâlî, g.405/3

1.1.2. Biçimsel Özellikleri

Şem', biçimsel olarak beyaz renkli, düzgün, ince ve uzun bir boya, siyah fitile ve sarı renkli yakıcı bir aleve sahiptir. Ayrıca şem', güzel kokuya da sahiptir. Beyaz rengi dolayısıyla “şem'-i kafûrî” şeklinde ifade edilir. Düzgün, ince ve uzun bir boya sahip olduğu genellikle “bir ayak üzerinde durması” ile ifade edilir. Şamdanlarda yakıldığı gibi ayrıca dış tehlikelerden zarar görmesin diye fânûslarda yakılan şem', yandıkça mumun erimesi sonucu fitilinin uzun kalması ve bu uzayan fitilin makasla

kesilmesi de konu edilir. Şairler, şem'in sahip olduğu bütün bu özellikleri, daha çok sevgilinin güzellik unsurlarını ifade ederken kullanmışlardır.

Şem'in alevinin şekil ve renk bakımından sarı oluşu onun başlık şeklinde tasavvur edilmesine neden olur. Çünkü şem'in fitilinin yandığı yer onun başı olarak düşünülür ve alevi de sarı renklidir. Mürekkepçi Enverî şem'i yalın yüzlü bir kuloğlu olarak tasavvur ederek alevini de sarı külâha benzetir:

Sanasın bir yalın yüzlü kuloğlu dil-beridür **şem'**
Başında şu'le anun Enverî sarı külâhıdur M. Enverî, g.94/5

Hayâlî de şem'in yanan alevini “nârence şeb-külâh” şeklinde ifade eder:

Pervâne göz göre oda atmazdı kendiyi
Başında **şem'**in olmasa nârence şeb-külâh Hayâlî, g.509/4

İnce ve uzun bir yapıya sahip olan şem'in bu görünüşü şairler tarafından “bir ayak üzerinde durup yanması” şeklinde ifade edilmiştir. Bu beyitlerde şem' ya sevgili için yanıp yakılan, ağlayan bir âşık olarak tasavvur edilir:

Dilber hayâlî şevki ile yandı subha dek
Bir ayag üzre **şem'**-i şebistân geçen gice Mihrî Hatun, g.142/4

Nâr-ı ruhsârında ol servüñ yanar pervânevâr
Bir ayag üzre turup **şem'**-i şebistân her gice Adlî, g.125/3

Ya da şairler sevgilileri uğrunda onun meclisinde bulunup yanıp yakılmalarını şem'in tek ayak üzerinde durmasına benzetirler:

Şem'veş bezmünde dursam bir ayag üzre senüñ
Gâh yanup yakılup kan ağlasam gâhî saña Muhibbî, g.51/2

Ahmed Paşa da şem'in her gece bir ayak üzerinde durup yanmasını, kendisinin yanıklarını hâl diliyle söylemesi şeklinde tasavvur eder. Yani şem', bir ayak üzerinde durup yanarak konuşmadan, tavır ve hareketleriyle âşığın aşk yüzünden çektiklerini anlatır:

Ahmed'in küynüklerin söyler zebân-ı hâl ile
Bir ayag üzre durup **şem'**-i şebistan her gece Ahmed Paşa, g.257/6

Şem', "küre veya silindir şeklinde cam kapak; içinde mum yakılan büyük fener, camlı muhafaza, abajur" (Devellioğlu, 2004: 250) anlamına gelen 'fânûs'larda yakılır. Fânûs, şem'i her türlü doğal felaketten özellikle de alevinin sönmemesi için rüzgârdan korur. Aşağıdaki beyitte bu durum söz konusu edilmiştir:

O **şem'**-i bezm-akdes hıfz olunmaz mı eser yilden
Döner çarh-ı felek üstinde bir fânûs-ı mînâdur Kâmî, k.20/5

Mürekkepçi Enverî de şem'in fanusun içinde barındığını şöyle dile getirir:

Perde ardından sakın bahsetme ol mehrûyile
Taşra çık fânûsdan iy **şem'** cânun var ise M. Enverî, g.250/3

Nevres-i Kadîm de aşk ateşi ile şem', sîne ile fânûs arasında benzerlik kurar ve aşk ateşinin sinede gizli kalmayacağını şem' ve fanus örneğinden yararlanarak ifade eder. Nasıl ki şem'in etrafı aydınlatmasında, ışığın etrafa yayılmasında fanus bir engel değilse aşk ateşi de gönülde gizli kalmaz; mutlaka açığa çıkar:

'Aşk âteşi mümkün mi ola sînde pinhân
Şem'-i şebe fânûsı da hâ'il mi sanursın Nevres-i Kadîm, g.93/4

1.2. ŞİİRDE BİR UNSUR OLARAK ŞEM'

1.2.1. Sevgili Bağlamında Şem'

Şem', etrafına ışık saçması, etrafı aydınlatması, yakıcı ve parlak alevi, rengi ve dimdik durması gibi özellikleri bakımından sevgili vasfı kazanır. Ayrıca kanatlı bir böcek olan pervanenin ışığa yani şem'e tutkun olması da şem'in sevgili olarak düşünülmesinde önemli rol oynar. Çünkü pervane tıpkı âşık gibi şem'in etrafında döner ve onun ateşinde yanar. Bir aydınlatma aracı olan şem', yalın yüzlü, aşığı pervaneyi güzelliği ile yakan, nazlı, kayıtsız, âşığına yüz vermeyen, öfkeli, ser-keş ve şûh bir sevgilidir.

Şem'in alevi, başa giyilen külaha benzetilir. Alevinin renginden dolayı da sarı külâh şeklinde ifade edilir. Mürekkepçi Enverî şem'i başında sarı külâhı olan yalın yüzlü bir güzel olarak ifade eder:

Sanasın bir yalın yüzlü kuloğlu dil-beridür **şem'**
Başında şu'le anun Enverî sarı külâhıdur M. Enverî, g.94/5

Sevgili aşığa sürekli kızar, öfkelenir. Öfkelenen kişinin yüzü nasıl kızarır ve ateş gibi yanarsa şem' de alevinin yakıcılığı ve rengi itibariyle pervaneye öfkelenildiği için yüzü ateş gibi yanan bir sevgili olarak düşünülür:

Meclisde gice Emrî pervâneye gazabdan
Bir pâre âteş oldu yandı likâsı **şem'ün** Emrî, g.281/5

Nev'î-zâde Atâyî de aşağıdaki beyitte şem'i, aşığı pervaneye kızan, hiddetlenen bir sevgili şeklinde tasavvur eder:

Niçün hiddetle âteş-pâre oldu **şem'-i** bezm-ârâ
Ne var pervâne de bir gicelük mihmân-ı âteşdür Nev'î-zade Atâyî g.58/3

Naz sevgilinin en önemli vasıflarından biridir; ancak bu naz yalnızca âşıklarınadır. Sevgili ile naz birbirinden ayrılmaz bir bütünlük gösterir (Sefercioğlu, 2001: 130). Sevgililer âşıkları kaprislerinden dolayı naz yaparak yalvartırlar. Bu nedenle dünyaya âşıklar niyaza, sevgililer naz yapmaya gelmişlerdir. Şem' de aşığı pervaneyi nazıyla yakan bir sevgilidir:

Pervâneyi egerçi yandurdu nâzı **şem'ün**
Şimdi ziyâde andan sûz u güdâzı şem'ün Ş. Yahyâ, g.191/1

Öyle ki şem'de olan nazın etkisi ne goncada ne de gülde vardır; çünkü şem'deki nazın, âşık öldürücü olması gonca ve gülün yaptığı naz karşısında ona ayrıcalık kazandırır:

Yok gonca ile gülde te'sîr-i nâzı **şem'ün**
'Âşık-küş olmag ile var imtiyâzı **şem'ün** Nev'î-zade Atâyî, g.132/1

Nazı dışında aşığı pervaneleri her gece yandıran şem'in ser-keş bir sevgili olmasıdır:

Böyle yandurmaz idi her gice pervânelerin
Olmasa sencileyin **şem**’-i şebistân ser-keş Hayretî, g.158/3

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden biri de âşığına karşı ilgisiz olması ve onu görmezlikten, anlamazlıktan gelmesidir. Şem’ de pervanenin etrafında dönüp dolaşmasıyla ilgilenmeyen, onu görmezden gelen bir sevgilidir:

Ahir gülün gurûrî helâk ide bülbüli
Pervâneyi oda yaka **şem**’ün tegafüli Ş.Yahyâ g.418/1

Yine şem’, Şeyhülislâm Yahyâ’nın aşağıdaki beyitinde âşığının yanmasına aldırmayan kayıtsız bir sevgili olarak karşımıza çıkar:

Yahyâ’yı yaksa nâr-ı elem yâre gam degül
Pervâ ne **şem**’e derd ile pervâne yanmadan Ş. Yahyâ, g.264/5

Şem’, meclise nur, âşığı pervanenin gönlüne ise ateş verip, âşığını kıskançlıktan mahveden bir sevgilidir:

Reşk ile ‘âşıkı ey **şem**’ helâk eylersin
Meclise nûr virürsin dil-i pervâneye nâr Hâletî, g.142/2

Öyle ki şem’ hareketlerinde serbest, açık saçık, şuh bir güzeldir:

Rind şûh u **şem**’ şûh u sâkî vü peymâne şûh
Tañ mı olsa yanuben yakılmada pervâne şûh M. Ziyâ’î, g.49/1

Sevgili âşığına her zaman kötü sözler söyler; dil uzatır. Şem’in dili fitili olarak düşünülür. Bu nedenle şem’in dil uzatması, başında yanan ateşin etrafında dönüp durduktan sonra kanatlarının bu aleve değmesi sonucu pervaneyi yakması şeklinde düşünülmektedir. Gelibolulu Alî de şem’in her gece âşığı pervaneye dil uzattığını ama pervanenin sabır edip ses çıkarmadığını söyler:

Her şeb zebân-dırâzlık eyler egerçi **şem**’
Tahsîn ki sabr ider yine pervâne söylemez Gelibolulu Alî, g.212/4

Sevgili acımasız, verdiği sözde durmayan, güvenilmez biridir. Hayâlî ve Şeyhülislam Yahyâ aşağıdaki beyitlerinde ateşin yakınında bulunan herşeyi yakıp kül etmesi gerçeğinden yola çıkarlar ve pervaneye şem'in yakınına gelmemesi konusunda öğüt verirler. Çünkü tıpkı sarı renkli bir şala benzeyen alevine güven olmayan ve âşığından aldıklarını vermeyen acımasız ve güvenilmez bir sevgilidir:

Sakin pervâne bâl ü per açup **şem'**e yakın olma
Yanar düşündeki ol şâl-ı kibrîti emîn olma Ş.Yahyâ, g.313/1

Çün ey pervâne âşıksın ırakdan yan yakın gelme
Bu **şem'**-i meclis-ârâye ne verdin alabilmezsin Hayâlî, g.440/4

Klasik şiirdeki sevgili ne sever ne âşık olur. Aşktan ve aşk derdinden anlamaz. Sevgili vasfında olan şem', ateşinin olması ve yanarken erimesi gibi özellikleriyle âşığına karşı sevgi besleyen ve vefa gösteren bir sevgili olarak sevgili tipinin düşüncelerinde geleneğe ters düşen ifadelerle karşımıza çıkar. Öyle ki pervaneyi yakan aşk ateşi şem'i de yakar:

Sûz-ı dilden bî-haberdür sanmanız cânâneyi
Şem'i yakmaz mı ol âteş kim yakar pervâneyi Ş.Yahyâ g.435/1

Sevgili vefası olmayan bir güzeldir. Âşığının yalvarmalarına aldırılmaz, hatta bu durum hoşuna gider. Âşığın tek istediği sevgilinin ona az da olsa vefa göstermesidir. Şem'in yanarken erimesini onun ateşinde yanan pervanenin yanması sonucu canını eritmesi şeklinde tahayyül eden şair, şem'i âşığına karşı vefa gösteren bir sevgili olarak tasavvur eder ve şem'i örnek göstererek sevgiliden şem' gibi biraz vefa göstermesini ister:

Mahbûb odur ki ola vefâsı biraz çü **şem'**
Pervânesi yanınca o da cân-güdâz ola Nevres-i Kadîm, g.126/4

Bazen de şem' âşıklarını ateşte yakmayıp başının etrafında dolaştırıp daha sonra serbest bırakan bir sevgili özelliğine sahip olur:²

² “Başına çevirmek: Başı etrafında dolaştırmak, çevirmek (sadaka edilecek nesnelerin baş çevresinde çevrildikten sonra verilmesi göreneği)” (Tanyeri, 1999: 46).

Geçti cândan komadı dâmenin gerçi ki **şem'**
Çevirip başına pervânesin âzâd etti Hayâlî, g.581/2

Sanma pervâneleri yakdı oda **şem'**-i münîr
Çevirüp başına her birini âzâd itdi Mesîhî, g.248/3

1.2.1.1. Sevgilinin Teşbih Unsuru Olarak Şem'

Sevgili, yanağının veya yüzünün parlaklığı, bulunduğu yeri aydınlatması, yakıcılığı, boyunun düzgün, teninin beyaz ve siyah saçlarının şem'in fitili olark düşünülmesi gibi güzellik unsurlarının yanı sıra ser-keş ve dik başlı karakteri, âşığını aşk ateşiyle yakması, âşığa karşı takındığı tavır ve âşığın ona yüklediği misyonun yanında giydiği sarı renkli külah ile şem'in alevi arasında kurulan renk ve şekil ilgisi bakımından da sevgili şem'e benzetilir. Ayrıca âşığın âhı rüzgâr gibi sevgiliye gidince sevgili de rüzgârdan etkilenen bir şem' olur.

Bir çok beyitte şairler, şem'i ya tek başına ya da şem' ile kurulmuş terkiplerle veya doğrudan doğruya sevgililerin ismi yerine kullanırlar ya da bunlarla sevgiliye hitap ederler. “şem'-i şebistân, şem'-i bezm-ârâ, şem'-i meclis, şem'-i münîr, şem'-i ciger-sûz, şem'-i mâhitâb” bunlardan bazılarıdır. Nâ'ilî sevgilisinin güzellik gecesinin beyaz mumu olduğunu söyler:

Nâ'ilî şu'le-i hüsnün sakın âh-ı dilden
Şem'-i kâfûr-ı şebistân-ı melahatdır o mâh Nâ'ilî, g.334/6

Nesîmî ve Nigârî de aşağıdaki beyitlerinde sevgililerine “şem-i şebistân” olarak seslenirler:

Ey gülistânım gülüm serv-i gül-endâmım benim
Sâgarım **şem'-i şebistânım** melâ'ik-peykerim Nesîmî, g.243/4

Ey hûrşîd-i rahşânım ey **şem'-i şebistânım**
Pervâne-i pervâyam pervâlığıma rahm it Nigârî, g.83/8

Emrî sevgilinin nurdan yanağı ve kâfûrdan vücudu ile yanağı güzel boyu nazlı şem' gibi güzel bir mahbub(sevgili) olduğunu söyler:

Nûrdan ruhsâre vü kâfûrdan cism Emriyâ
Şem'veş mahbûb-ı râ'nâ ruh güzel kad nâzenîn Emrî, g.372/5

Kâmî de sevgilisini ışık saçan, ışık dağıtan bir mum olarak görür ve ona “şem'-i sâtî'ü'l-envâr” şeklinde seslenir:

Didüm görince o nûr-ı mücessemi kimsin
Melek misin nesin ey şem'-i sâtî'ü'l-envâr Kâmî, k.25/9

Şem'in fitili saçı olarak düşünülür ve rengi ile şekli bakımından sünbüle benzetilir. Ayrıca aşığı pervanenin etrafında dönüp dolaşıp yalvarmalarına karşı kayıtsız kalır. Etrafa ışık saçmasına rağmen âşığına bir an bile bu güzelliğini göstermez. Mürekkepçi Enverî de sevgilisinin şem'e kendisini de boynunun eğikliği sebebiyle menekşeye benzetir ve bir âşık olarak sevgilisi şem'in önünde menekşe gibi eğilmesine rağmen sevgilisinin onun yüzüne bakmadığını şöyle dile getirir:

Yüzüme güle bakmaz Enverî ol saçı sünbül şem'
Dirîgâ çok boyun eğdüm benefşe-vâr yalvardum M. Enverî, g.174/5

Şem'in şekil olarak dik durması onun dikbaşlı ve inatçı olarak tasavvur edilmesine sebep olur. Bu özelliği ile şem' sevgilinin müşebbihün bihi olur. Sevgilisinin yüzünü şem'in alevine, saçını da fitiline benzeten şair, bu özellikleri ile sevgilisine şer-keş bir mum demesine şaşılmanması gerektiğini söyler:

Şem'-i ser-keş dir isem nola o nâzûk-bedene
Yüzidür şu'le-i şem' ü saçıdur ana fetîl Revânî, g.226/4

Öyle ki sevgili, altın külâhının parlaklığı ve selvi boyu ile aşığı pervaneden korkusu olmayan ser-keş bir mumdur:

Şem'-i ser-keşdür yanan pervaneden pervası yok
Ol meh-i zerrîn-külâh ol serv-i hôş-bâlâ ile Amrî, g.105/7

Aynı şair, çaresiz bir şekilde insaniyeti az olan sevgilisinin elinden yandığını tıpkı ser-keş bir mumun aşığı pervaneye ateşler sıçratması gibi sevgilisinin de kendisine ateşler sıçrattığını söyler:

Bî-karâram yandum ol bed-mihr elinden âh kim
Şem'-i ser-keş gibi odlar kalgıdır pervâneye Amrî, g.96/2

Nev'î de gönlünü verdiği her güzelin şem' gibi ser-keş olduğunu dile getirir:

Kangı mahbûba gönül virdüm ise tâli'i gör
Şem'veş ser-keş olur mâh gibi hercâyî Nev'î, g.520/3

Sevgili âşığına her zaman kötü sözler söyler, zaten ondan iltifat beklemek boşunadır. Bu nedenle Mostarlı Ziyâ'î de sevgilinin ona kötü sözler söylemesine şaşılmanması gerektiğini ifade ederken şem'i örnek gösterir ve şem'in de kendisi için can veren âşığına dil uzattığını yani kötü söz söylediğini dile getirir:

Ben du`â-gûyın sögerse tañ degül ol mâh-rû
 Dil uzadur kendüye cân virene her bâr **şem'** M. Ziyâ'î, g.209/3

Şem'in alevinin üst kısmında bulunması, sarı renkli olması ve şekli itibariyle sarı renkli bir külâh olarak tasavvur edilir. Mürekkepçi Enverî de sevgilisinin şem' gibi sarı külâhıyla kendisini yakıldığını söyler. Nasıl ki şem' alevi ile yakarsa sevgili de başındaki sarı külâhı ile şem' gibi âşığını yakar:

Şem'veş sarı külâhıyla beni yakdı beğüm
 Bir gözi odlı yalın yüzli kuloğlı güzeli M. Enverî, g.289/6

Sevgilinin bazen eğri bazen doğru giydiği altın külâhı ile rüzgâr tesiriyle sağa sola eğilen mum alevi arasında kurulan renk ve şekil ilgisi de, sevgilinin şem'e benzetilmesine sebep olur:

Şanasın bâda karşı şu'le-i **şem'**-i münevverdür
 Geyer zerrin küleh hûbân gâhî rast gâhî kec Nev'î, g.44/2

Âşığın âhı ile rüzgâr arasında yerini bulması açısından benzerlik kurulur. Şem'in üzerinde ise rüzgârın olumsuz etkisi vardır. Hayretî de dostlarından gece mumuna benzettiği sevgilisine ahının bir gün rüzgâr gibi ona yetişeceğini ve bu nedenle kendini korumasını söylemelerini isterken sevgilisini “şem'-i şebistân” olarak görür:

Âhum irişür yil gibi bir gün hazer itsün
Yârân varun ol **şem'**-i şebistânuma eydün Hayretî, g.224/2

Şem' ve sevgili meclisin en önemli unsurlarındandır. Meclisi aydınlatması ve özellikle gece yapıldığı takdirde olmazsa olmazlarından olan şem' bu özelliklerinden dolayı sevgilinin müşebbehün bihi olur. Çünkü sevgili parlaklığı ile bulunduğu meclisi aydınlatır. Revânî de sevgilisine “Bu gece kimin meclisinin mumuydun?” diye sorarak şem'e benzeyen sevgilisinin bu vasfını ortaya koyar:

Hele bu gice kimün meclisinün **şem'**i idün
Ki hased odına yakdun beni pervâne gibi Revânî, g.418/3

Sevgilinin meclisin mumu olarak ifade edildiği beyitlerde genellikle rakip (ağyar, gayr, yâd) de karşımıza çıkar. Rakip âşığın düşmanıdır. Âşık bir türlü sevgilinin yanına yaklaşamazken rakip sürekli sevgilinin yanında bulunur. Âşığı kıskandırır; içten içe güler. Sevgilinin rakiple ilgilenmesi, onu yanında bulundurması âşık için en büyük zulüm ve dayanması en zor acıdır. Şem'e benzeyen sevgili âşığın tüm yalvarmalarına rağmen ağyar ile birlikte olup, onun meclisini aydınlatarak aşığa eziyet eder.

Sevgilinin bulunduğu yeri aydınlatması açısından Hâletî, onu gündüz güneşe, gece ise şem'e benzetir ve sevgilisinin her gün gurur feleğinin güneşiyken, her gece ağyar meclisinin mumu olduğunu belirtir:

Her rûz âftâb-ı sipihr-i gurûr iken
Her gice **şem'**-i meclis-i agyâr olur o yâr Hâletî, g.137/6

Ahmed Paşa da sevgilinin, sırf âşığın eziyet etmek, onu ağlatıp inletmek için sürekli rakib ile beraber olup, onunla gülüp eğlenmesini aşağıdaki beyitinde “O, meclisi aydınlatan muma benzeyen sevgili, her gece beni ağlatmak için meclislerde

rakip ile gülmeye, eğlenmeye devam eder.” şeklinde ifade eder. Bu beyitte anlatılan vefasız bir sevgilidir. Uğruna ağlayan kendini aşkı için fedaya hazır âşık yerine, kendisinden zevk alan, kâm alan rakip ile gülüp eğlenmeyi tercih edecek kadar gafildir. Rakibe uyar, onun gönlünün isteği olan mutluluğu, şenliği, esirgemedi sunar (Akarsu, 2007: 60):

Ol şem'-i cem' geceler aglatmaga beni
Meclislere rakib ile handân olup gider Ahmed Paşa, g.80/5

Hayretî de “şem'i münîr” şeklinde hitap ettiği sevgilisinden yabancıların meclisinde par par yanıp; onu yakıp ağlatmamasını ister. Âşığın, elinden bir şey gelmemektedir; çaresizdir. Çünkü sevgili onu dinlememekte ve başkalarının meclisini aydınlatmaktadır:

Yadlar bezminde par par yanup ey şem'-i münîr
Hayretî bî-çâreyi sûzân u giryân eyleme Hayretî, g.399/7

Şem'in meclisde ıslıl ıslıl yanan alevi, onun gülmesi olarak tasavvur edilir. Ahmed Paşa da şem'in bu özelliğinden yararlanır ve sevgilisini şem'e teşbih eder. Sevgilisinin şem' gibi meclisde yabancılarla güldüğünü, kendisinin ise onun aşkıdan yandığını; kanlı gözyaşı döktüğünü söyler. Şair, şem'e benzettiği sevgilisinin elinden yandığını söyleyerek şem'in aydınlatma özelliği dışında ayrıca yakıcılığını da ortaya koyar:

Sen şem' gibi gayr ile meclisde gülersin
Ben akıtırım yaş ile kan yandım elinden Ahmed Paşa, g.230/2

Âşık için sevgilinin, ağyar ile birlikte olması, onunla vakit geçirmesi sevgilin ona yaptığı en dayanılmaz zulümlerden biridir. Sevgilinin ağyarla olduğunu düşünmek, böyle bir ihtimal bile âşığın kıskançlık ateşiyle yanmasına sebep olur. Şeref Hanım da sevgilisini şem'e benzetir ve “O mumu bu gece ağyarın evinde zannetim, etrafı dolaştım; sabaha kadar kıskançlık ateşiyle yandım, Mevla'ya dayandım, yardım istedim.” diyerek sevgilisine karşı duyduğu kıskançlığı dile getirir:

Ol şem'i bu şeb hâne-i agyârda sandım
Etrâfi tolandım
Tâ subha kadar âteş-i gayret ile yandım
Mevlâ'ya tayandım Şeref Hanım, mst.2/1

Hâletî de eğer sevgilisi ağyarın meclisine şem' olursa; kendini pervane gibi yerden yere vuracağını söyleyerek kendini pervanye benzetir:

Hâletî pervâneveş kendin çalar yirden yire
Bezm-i agyâra olursan ey perî-ruhsâr **şem'** Hâletî, g.361/5

Sevgilisine “şem'-i şebistânüm” şeklinde seslenen şair, yabancıların meclisini aydınlatıp; kendisi gibi bir miskini de pervane gibi yakmamasını ister.

Yadlar bezmin müşerref eyleyüp pervâne-vâr
Yakma ben miskîni ey **şem'**-i şebistânüm benüm Hayretî, g.294/2

“şem'-i tâbân” terkihiyle seslendiği sevgilisinin, onun bulunduğu meclise geldiğini hayal eden şair, rakibin çirkinliğini, kötülüğünü ortaya koymak amacıyla onu siyah yüzlü rakip şeklinde ifade eder ve parlayan bir mum gibi olan sevgilisinin meclise gelirse, siyah yüzlü rakibin kendisinin yanında gölge gibi kalacağını söyler:

Bezme gelse bir gice ol **şem'**-i tâbânüm benüm
Sâyeveş alur rakîb-i rû-siyeh yanum benüm Hâletî, g.541/1

Şeref Hanım da sevgilisini şem'e teşbih eder ve gece sevgilisine arzu ettiği şekilde yanıp yakıldığını; yani derdini anlattığını; birinin bu müjdeyi rakiplerine vermesini ister. Rakipleri bu habere sevinmeyecektir; çünkü onlar âşığın sevgilinin yanına yaklaşmasını istemezler; yaklaşmasına sürekli engel olurlar:

Bu şeb ol **şem'**a murâdımca yanup yakıldım
Virse bu müjdeyi bir kimse rakîbânımıza Şeref Hanım, g.206/2

1.2.1.1.1. Şem' - Sevgili Mukayesesi

Klasik şiirde sevgili tüm vasıflarıyla mukayese götürmez bir üstünlüğe sahiptir. Bu özelliğe bazen şem' de sahip olur. Öyle ki şem' yalın yüzlü güzel bir kul olmasına rağmen sevgilinin yanında onun değeri bir pul bile etmez. Çünkü sevgili paha biçilmez bir değere sahiptir:

Egerçi **şem'** yalıñ yüzlü bir güzel kuldur
Saña mı beñzer ol anuñ bahâsı bir puldur Emrî, kt.203/1

Revânî de şem'in selvi boylu yalın yüzlü gümüş gibi parlak ve beyaz vücutlu olmasına rağmen sevgiliye benzetilemeyeceğini söyler:

Şem'i kimse sana teşbîh idemez ey lâle-had
Gerçi yalun yüzlü bir sîmîn-bedendür serv-kad Revânî, g.42/1

Aynı şair, şem'in halk arasında itibar kazanmasını, sevgiliyi aydınlatan bir araç olması sebebine bağlar ve “Eğer şem' sevgiliyi aydınlatan bir araç olmasaydı; halk arasında şem'in itibarı olmazdı.” şeklinde dile getirir. Günlük hayatta kullanılıyor olmasının sebebini şairâne bir üslupla sevgiliye bağlar:

Rûşen budur ki miş'aledâr olmasa sana
Halk arasında bulmaz idi i'tibâr **şem'** Revânî, k.12/20

Hatta şem'in başında yanan alevi altın üsküf olarak tahayyül eden şair “Eğer şem' sevgilinin kölesi olmasaydı ömründe bu altın üsküfe sahip olmazdı.” diyerek şem'in başındaki alevi bile sevgiliye borçlu olduğunu ifade eder:

‘Ömrinde mâlik olmaz idi altun üsküfe
Olmasa benden ey şeh-i Cem-iktidâr **şem'** Revânî, k.12/23

Mesîhî de gümüş tenli sevgilinin eti canı yerinde bir güzel olduğunu “Şem'in ise inleyen zayıf vücudunda ne et var ne can.” diyerek sevgilinin fiziksel olarak güzelliğini dile getirir ve üstünlüğünü ortaya koyar:

Bir eti cânı yirinde hûbdur ol sîm-ten
Şem'ün ey dil cism-i zârında ne et vardur ne cân Mesîhî, g.364/4

Mürekkkepçi Enverî de şem'in, güneşe benzeyen sevgilinin karşısında ısınıp durduğunu görünce hayrette kalır ve rüzgâr esince mum söneceği için şair rüzgârdan hemen yardımına gelmesini ve şem'in yüzünü karartmasını yani onun alevini söndürmesini ister. Çünkü güneşin olduğu yerde mumun ışığına gerek yoktur:

Ol Mihrîbâna karşı aceb germ olup durur
Şem'ün yüzini gel yetiş iy bâd kare kıl M. Enverî, g.158/2

1.2.1.1.2. Şem'in Sevgiliye Öykünmesi ve Dil Uzatması

Klasik şiirde şairler sevgiliyi her şeyden üstün görürler. Şairlerin âşıkâne duygularını ve sevgilinin üstünlüğünü ifade ederken yararlandıkları şem', bazen sevgilinin güzelliğini, parlaklığını kıskanır ve bu nedenle ya ona öykünür, benzemeye çalışır ya da ona dil uzatır. Çünkü sevgilinin olduğu yerde muma gerek yoktur.

Nev'î-zâde Atâyî saçı kesilmiş masumiyet eteği yırtılmış şem' ile gülün, nazlı fidana benzeyen sevgiliye öykünmelerine şaşıır:

Ol nahl-ı nâze **şem'** ile gül nice öykünür
 Gîsû bürîde dâmen-i 'ismet derîdedür Nev'î-zâde Atâyî, g.65/3

Revânî de sevgiliye, "Meclisi süsleyen mum her mecliste altın üsküfle durup güzelliğini gösterir. İşte bak gör şem' sana ne yüzden öykünüyormuş." diyerek şem'in mecliste etrafı aydınlatan alevini altın renkli sarığa benzeterek orda yanmasını sevgiliye öykünmesi olarak tahayyül etmiştir:

Altun üsküfle turup her meclise ra'nâlanur
 Gör ne yüzden öykünürmiş **şem'**-i bezm-ârâ sana Revânî, g.12/2

Emrî de şem'in başındaki altın taç ile ısınıp sevgiliye öykündüğünü ve o altın taçın ateş olup onu baştan ayağa yaktığını söyler. Şair şem'in alevini altın taç gibi hayal eder. Şem'e anlam kazandıran alevidir. Ancak şem'in alevi her şeyden önce onu yakar, şem'in erimesine sebep olur. Emrî de bu durumu sevgiliye öykünmesi olarak ifade eder:

Tâc-ı zer ile germ olup öykündi yâra **şem'**
 Od oldı yakdı anı ser-â-pâ o tâc-ı zer Emrî, kt.88/3

Şem'in yanan fitili onun dili olarak tasavvur edilir. Şem' erir fakat fitili uzun kalır. Şairler de şem'in bu özelliğinden yola çıkarak bunu sevgiliye dil uzatmak olarak

yorumlamışlardır. Şem', sevgilinin parlaklığını, ışığını çok kıskanır. Hatta bu kıskançlık onu sevgili ile bahse girmeye kadar götürür. Ama şem'in bu cesaretinin sonu kötü olur. Fuzûlî şem'in gece boyunca dil uzatıp parlak aya benzeyen sevgiliyle bahse girdiği için diline ateş düştüğünü söyler:

Düşer od şem' diline bu sebebdan ki olur
Dil uzadub geceler ol meh-i tâbân ile bahs Fuzûlî, g.46/6

Vasfî de şem'in sevgiliye dil uzatmasına tahammül edemediği için ya şem'in ya da kendisinin ölmesinin gerektiğini şöyle ifade eder:

Şem'ün ey meh bu gice başına odlar yakayın
Dil uzatdı saña meclisde ya ol öle ya ben Vasfî, g.46/4

Mürekkkepçi Enverî de aynı duyguları ifade eder ve şem'in fitilinin kesilmesinin sebebini sevgiliye dil uzatması şeklinde açıklar:

Dil uzatdı sen şeh-i âlî-cenâba gördiler
Şem'-i bezm-ârânun iy meh-pâre boynın urdılar M. Enverî g.46/1

Mesîhî de şem' gibi sevgiliye dil uzatanın yerinin yakıcı ateş olmasını ister:

Şem' gibi aña dil uzadanuñ
Yerini âteş-i sûzan itsün Mesîhî, tb.5/3

Emrî de mum sanatıyla uğraşan kişinin şem'in işlevinden önce burnuna kıl takmasını ve onu asmasını şem'in sevgiliye dil uzatması sebebine bağlar:

Şem' beñzer dil uzatmış yâra kim yanmazdan öñ
Burnına kıl takdı üstâd eyledi ber-dâr hem Emrî, g.326/4

1.2.1.2. Sevgilinin Yanağı / Yüzü

Sevgilinin yanağı/yüzü parlaklığı, bulunduğu yeri aydınlatması, yakıcılığı ve yol gösterici olması bakımından şem' şeklinde tasavvur edilir. Sevgilin yanağı, parlak ve yakıcı olması itibariyle güneş ve ay ile birlikte kullanılarak benzerlik kurulmasının

yanında sevgilinin yanağı ile güneş arasında karşılaştırma da yapılır. Sevgilinin yanağı o derece parlak ve aydınlık bir mumdur ki güneş ve ay ondan ışığını alır. Ayrıca güneş ile birlikte anılmasında güneşe bakıldığında gözlerin kamaşması durumu büyük rol oynar.

Şem' geceleri yakılır ve etrafı aydınlatarak yol gösterir. Âşığa da yol gösteren sevgilinin yanağının mumudur. Bu beyitlerde gece veya karanlık unsurunu, sevgilinin diğer güzellik unsurlarından saç temsil eder ve renginin siyahlığı bakımından aydınlık-karanlık tezatı oluşturur. Sevgilinin saçının, âşığın sevgilinin yanağının mumunu görmesine engel olmasının yanında onu tehlikelerden koruyan bir vasfı da vardır.

Sevgilinin yanağı veya yüzünün mumu, âşıkda ve onun gönlünde geniş etkiler uyandırır. Yüz, âşığın en çok görmek istediği sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Âşık, sevgilinin yanağından uzak kalmaya dayanamadığı gibi sevgilinin yanağının güzelliği ve yakıcılığını rüyada görmüş olsa dahi kendinden geçer. Sevgilinin yanağı mum olunca âşık, âşığın canı, gönlü, güneş, ay hatta sevgilinin yüzündeki ben bile o mumun pervanesi olur.

Sevgili yanağının mumunun parlaklığı ile meclis, hamam gibi gittiği yerleri aydınlatmasının yanında âşığın karanlık hücrelerini ve gönlünü de aydınlatır. Bunların dışında sevgilinin yanağı tüm dünyayı aydınlatan parlak bir mumdur.

Sevgilinin dudağı şarap, gözü saki olunca yanağı da şem' olur:

Lebi mey gözi sâkî **şem'** yüzi
Yine özi bize nedîm gerek Kadı B. g.1083/4

Zaten ehl-i dil olanların sevgilinin yanağına parlak mum dediği gibi;

Ehl-i dil yañagunâ **şem'**-i münevver didiler
Boyuña tûbî vü dudaguña kevser didiler Ahmedî, g.142/1

Gönlü yanıklar da sevgilinin yanağına güzel kokulu mum derler:

Anber-âlûd olalı hâl u hatuñdan haddüñ
Aña dil-sûhteleri **şem'**-i mu'anber dirler Emrî, g.148/3

Aydınlık gecede sevgili yüzünün ışığını gösterince şair de sevgilisinin yüzünü “şem’-i şebistân” olarak adlandırır:

Şeb-i rûşen ki yüzün nûrunu gösterdin idi
Yüzüne ol gece ben şem’-i şebistân demişim Nesîmî, g.283/8

Sevgilinin yanağının mumu parlaklık yönüyle ay ve güneşten daha parlaktır. Öyle ki ay ve güneş parlaklığını sevgilinin yüzünün mumundan alır:

Ruhlaruñ şem’i virür nûrını şems ü kameruñ
Yüzüñüñ şevkıyle zulmeti gider seheruñ Adlî, g.58/1

Fuzûlî de güneş ve ayın temiz bir ışık olan sevgilinin yanağının mumundan ışığını aldığı dile getirir:

Sen ne nûr-ı pâksin ey mazhar-ı sun-ı İlâh
Kim alır şem’-i ruhundan âftâb u mâhtâb Fuzûlî, g.27/2

Sevgilinin yüzü parlak bir mum olunca onun parlaklığından güneş bile beklenti içine girer:

Ne şem’ olur ki yüzün pertevinden
Güneş pervâne-vâr umar nasîbi Şeyhî, g.169/2

Sevgilinin yanağının ışığının parlaklığından beklenti içinde bulunan güneşin, ona göz değdirmesinden korkan şair, sevgilisinden güneşin gözünden yanağının mumunu gizlemesini ister:

Şem’-i ruhsârün nihan dut çeşme-i horşîdden
Nûr-ı çeşmüm ihtirâz olmaz yaman gözden yaman Fuzûlî, g.216/6

Bazen de sevgilinin yanağı tıpkı güneş gibi kendisine bakıldığında gözleri kamaştıran parlak bir mum olarak ifade edilir:

Ruhı bir şem’-i nûrânîdür ol mâh-ı şeb-ârânuñ
Bakılmaz rûyına gözler kamaşur âftâbâsâ Süheylî, g.1/3

Sevgilinin yanağı, saçının siyahlığında âşığına yol gösteren bir mumdur. Bu beyitlerde şairler hem sevgilinin yanağını şem'e benzeterek parlaklığını dile getirirler hem de şem' olan yanak ile siyah rengi bakımından geceyi temsil eden saç arasında aydınlık-karanlık tezatı yaparlar. Ahmed Paşa'nın, gönlünün sevgilinin saçının karanlığında yolu bulursa; buna şaşılmaması gerektiğini; çünkü aşk yolunda sevgilinin yanağının mumunun ona delil, yani yol gösteren olduğunu söylediği aşağıdaki beyitinde sevgilinin yanağının mumunun yol gösterici vasfı ve aydınlık-karanlık tezatı görülür:

Şem'-i ruhudur aşk tarîkinde delilim
Gönlüm şeb-i zülfünde bulursa nola râhı Ahmed Paşa, g.339/5

Ahî de sevgilinin yanağının mumu gibi parlak, aydınlık bir delili var iken, gönlünün siyah saçının gecesinde yolunu şaşırmasını anlayamaz:

Şem'-i ruhsâruñ gibi rûşen delîlüm var iken
Dil şeb-i zülf-i siyâhuñda niçün güm-râhdur Ahî, g.32/2

Avnî de sevgilinin saçını geceye, yanağını da geceyi aydınlatan muma teşbih eder ve sevgilinin misk kokulu saçının yanağı ile parladığını, yani nurlu, ışıklı mum ile gecenin parlaklık kazandığını, aydınlandığını söyler:

Zülf-i miskîn ki ruh-i yâr ile tâbendedürür
Şem'-i pür-nûr ile san buldı şeb-istân revnak Avnî, g.36/2

Âşığın gönlü sevgilinin saçının ucunda bağlı durur. Öyle ki saç, âşığın gönlünün yuvasıdır. Mesîhî de sevgilinin saçının ucundan karanlıkta yürüyen gönlünün ortaya çıkması için sevgilinin yanak mumunun her gece ışık gönderdiğini, onu aydınlattığını ifade eder:

Fâş olmag için zülfüñ ucından dil-i şeb-rev
Şem'-i ruhuñ ey mâh salar her gice pertev Mesîhî, g.201/1

Aynı şair, gönlüne sevgilinin saçının karanlığında yolunu şaşırmasını çünkü dostun yanağının elinde mum tuttuğunu söyleyerek aydınlık-karanlık tezatı yapar:

Zülfî şebinde yoluñı yañılma ey gönül
Ruhsâr-ı dost çünkü elinde dutar **şem'** Mesîhî, g.116/2

Bazen sevgilinin saçları yanağının ışığını âşık görmesin diye siyahlığı ile kapatır. Öyle ki âşığın gönlü, sevgilinin yanağındaki ayva tüylerini saçlarının karanlığından göremez ve sevgiliden bir iyilik yapıp yanağının mumuyla ona yardım etmesini ister:

Şeb-i zülfünde gönül hattını idrâk edemez
Şem'-i haddinle meger lütf edip imdâd edesin Ahmed Paşa, g.248/3

Rüzgâr şem'i söndürür. Bu nedenle sevgilinin gece gibi karanlık olan saçı, sevgilinin yanağının mumunu saba rüzgârının şiddetinden korumak için üzerine fanus olur:

Şiddet-i bâd-ı sabâdan sakınup **şem'**-i ruhun
Sanemâ zülf-i şebün üstine oldı fânûs M. Enverî, g.114/2

Adnî de sevgilisine yüzünü saçlarıyla gizlememesini söylediği aşağıdaki beyitinde sevgilisi de gece rüzgâr esince mumu gizledikleri şeklinde cevap vererek sevgilinin saçını geceye, yanağını muma benzetir ve rüzgârın mumun üzerindeki olumsuz etkisinden yararlanarak sevgilinin saçlarının yanağının mumunu koruduğunu ifade eder:

Didüm âhumdan yüzüñ zülfüñle pinhân eyleme
Didi gice bâd esse **şem'**i iderler nihân Adnî, g.67/5

Ahmed Paşa da yine rüzgârın şem'e etkisinden faydalanarak eğer saçlarının şeb-revi, yanağının mumuna etek germeseydi, etek gibi üzerini örtmeseydi güzelliğinin parlaklığı ahımın rüzgârından korkacağını ifade eder:

Bâd-ı âhımdan emîn olmazdı hüsnün pertevi
Şem'-i haddine etek germese zülfün şeb-revi Ahmed Paşa, g.333/1

Sevgilinin yanağının şem'e benzetilmesinin sebeplerinden biri yakıcı olması dolayısıyladır. Sevgilinin yüzü öyle parlaktır ki eğer arada saçının gölgesi perde

(engel) olmasa yani onu perde gibi kapatmasa yüzünün parlaklığı şem' gibi dünyayı yakar:

Yahardı şem' bigi yüzün tâbı ' âlemi
Olmasa arada saçunuñ sâyesi hicâb Ahmedî, g.47/2

Sevgilinin yanağı mum olunca kakülü de o mumun dumanı olur. Revânî güzellik meclisinde sevgilinin yanağını muma teşbih edip kakülünün de mum üzerindeki dumana benzediğini söyler:

Bezm-i cemâl içinde şem' üzre dûda benzer
Şol âteşin ruhunda bu 'anberîn kâkül Revânî, g.229/3

Sevgilinin yanağının şem'e benzetilmesinin sebeplerinden biri yakıcı ve etrafına ışık saçıyor olmasıdır. Yani kimisini yakar kimisine de ışık saçar. Bu nedenle aşk ehlinin kimisi güler kimisi ağlar:

Ehl-i 'ışkuñ kimi handân kimi giryân oldugı
Bu ki şem'-i 'ârızuñda nûr peydâ nâr hem Emrî, g.326/2

Sevgilinin yüzü mum gibi parlak, yakıcı ve ateşli olunca âşığını da ateşperest yapar:

Şem'-i ruhsârun odu kıldı meni âteş-perest
Çâk-i sînemde temâşâ eyle âteş-gâhuma Fuzûlî, g.242/2

Nesîmî de âşıkları yandıranın sevgilinin yanağının mumunun sıcaklığı olduğunu söyler:

Şem'-i ruhun harâreti yandırır ey kamer bizi
Uş bu cihetten oldu kim göklere çıktı husûdumuz Nesîmî, g.187/2

Bazen de sevgili sabırsız âşığın, yüzünün mumunda yanacağını bildiği için âşığına yüz göstermez, yani onun yanmasını istemez:

Bilür şem'-i ruhi pervâne-i 'aşkı kebâb eyler
Anuñçün 'âşık-ı bî-sabrdan yâr ictinâb eyler Sâbir Pârsâ, g.56/1

Âşık sevgilinin yanağının ışığını kolay kolay göremez. Şem'in uğrunda tüm varlığı olan kanatlarını yakıp sevgilisine kavuşan pervaneden bile daha çok şey vermesi gerektiğini anlayan Fevzi pervaneye benzettiği gönlünün sevgilinin yanağının ışığını görmesi için binlerce kol ve kanada sahip olması gerektiğini dile getirir:

Ancak ziyâ-ı şem'-ı ruh-ı yâri görmege
Pervâne-i dile nice biñ bâl ü per gerek Fevzî, g.90/4

Görülmesi bu kadar zor olan uğrunda birçok şeyin feda edilmesi gereken yanağı âşık rüyalarında görür. Tıpkı Nevres-i Kadîm de olduğu gibi âşığın gönlü bu göz alıcı, parlak, yakıcı güzelliği rüyada bile olsa görmeye dayanamaz. Şair rüyasında sevgilinin yanağının mumunu görünce yatağını kanlı yaralarıyla gül örtülü (gülle örtülmüş gibi) yaptığını söyleyen şair, sevgilisinin yanağının güzelliği, parlaklığı karşısında vücudunda yaralar yapar. Bu yaralardan akan kanları da kırmızı rengi dolayısıyla güle benzetir ve yatağını gülle örtülmüş bir şekilde tasavvur eder:

Görseñ ey meh hâbda gördükçe şem'-i rûyuñı
Câme-hâbım dâg-ı hûnîn ile gül-puş itdiğim Nevres-i Kadîm, g.80/2

Ahî de yalnız kaldığında sevgilinin yanağının hayalinin her gece şem' gibi par par yanarak onu avuttuğunu, oyaladığını söyleyerek sevgilisinin yanağını muma benzetir:

Yalıñuzlıkda hayâl-i haddüñ ey mihr dökülüp
Şem' gibi her gece par par yanar egler beni Ahî, g.134/3

Âşık için dayanması en zor şeylerden biri sevgilinin yanağının mumundan ayrı kalmaktır. Bu ayrılık onun canını yakar yani öldürür:

Şem'-i ruhuñ firâkı yakdı Figânî cânın
Olsun anuñ yiri nûr göz göre yandı nâra Figânî, g.80/5

Nesîmî de sevgilisine “Yüzünün mumundan uzakta kaldığım için gece gündüz pervane gibi yanıyorum ey ateşli bir ışığa benzeyen sevgilim nerdesin?” diye sorar:

Tâ yüzün **şem'**indan ırak olmuşum pervâne tek
Yanarım leyl ü nehâr ey nûr-ı nârım kandasın Nesîmî, g.311/6

Emrî de sevgilinin yanağının mumu olmayınca her gece haddi olmamasına rağmen kendisinin ten testisi(çömleği)nde, iç yağı ile can ipliğinin fitilini yaktığını söyler:

Şem'-i rûyuñsuz sifâl-i tende her şeb ben zelîl
Yakarın iç yağı ile rişte-i cândan fitîl Emrî, kt.293/1

Sevgilinin yanağı parlak bir mum olunca bazen âşık vasfında şair pervane olur:

Yanayın ruhlaruñuñ **şem'**ine pervâne isem
Çekmezem 'ûd gibi yanmaga pervâ ne isem Zâtî, g.918/1

Bazen âşığın gönlü pervane olur:

Tolaşaldan ruhı **şem'**ine dil-i ser-geşte
Yaktı pervâne-sıfat bâl ü peri döne döne Bâkî, g.464/7

Bazen âşığın canı pervanedir:

Sol can ki yüzün **şem'**ine pervânelik eyler
Nur olsun anun yeri ki merdânelik eyler Şeyhî, g.65/1

Bazen sevgilinin yüzündeki ben pervaneye benzer:

Oda yakmışdur şeb-i zülfinde perr ü bâlini
Şem' üzre sûhte pervânedür haddüñde hâl Emrî, g.299/4

Bazen de sevgilinin yanağı ay ve güneşi pervane yapar:

Pervâne kılur **şem'**-i ruhı mihr ü mehi dost
Her kim ki göre hüsniñi eydür ki zihi dost Muhibbî, g.239/1

Nesîmî de telmih sanatından yararlanır ve güzelliği ile dillere destan olan Hz. Yusuf'un güzelliğinin sevgilinin yanağının mumuna pervâne olduğunu söyler:

Yanağın **şem'**ine hüsnü Yûsufun pervânedir
Çok gönüller yağmalandı sen yüzü meh pâreden Nesîmî, g.298/6

Sevgilinin yanağı bulunduğu yeri aydınlatma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle şem'e benzer. Öyle ki sevgilinin yanağının mumu, güzellik meclisini aydınlatan bir ışıktır:

Bezm-i cemâle **şem'**-i ruhun olalı sirâc
Bâzâr-ı mihre komadı ey meh-likâ revâc Helâkî, g.20/1

Öyle ki yanağının ışığıyla meclisleri aydınlatmaktan uykusuz kalan sevgilisine Zâtî “Yanağının mumu ile hangi meclisi aydınlattın.” diye sorar:

Yine hâb-âlûde ancak çeşm-i hûn-hâruñ senüñ
Kankı bezmi itdi rûşen **şem'**-i ruhsâruñ senüñ Zâtî, g.675/1

Mostarlı Ziyâ'î de ayrılık gecesinde meclisin parlak ve aydınlık olmasını sevgilinin âşığına merhamet edip yanağının mumunu göstermesine bağlar:

Yine rahm eyleyüp **şem'**-i ruhuñ gösterdüñ ey meh-rû
Şeb-i firkatde anuñ çün olupdur pür-ziyâ meclis M. Ziyâ'î, g.188/2

Fuzûlî de sevgilinin yanağını parlaklığı açısından muma teşbih eder ve yanağının mumunun ışığının başkalarının meclisini aydınlattığını; fakat ona yettiğinde alemleri yakan bir yıldırım olduğunu söyler:

Şu'le-i **şem'**-i ruhun ağıyâra bezm-efrûz olur
Ah kim yetgeç mana bir berk-i âlem-sûz olur Fuzûlî, g.97/1

Hâletî de sevgilinin yanağının ışığıyla düşmanın meclisinin mumu olup, aydınlatmasına dayanamayan âşıklarının çaresizliğini aşağıdaki beyitinde “Senin yanağının parlaklığı düşmana meclis mumu olsa; gam yiyen âşıkların ayrılık ile bî-tâb olur ” şeklinde ifade eder:

Şem'-i bezm olsa 'adûya tâb-ı ruhsârun senün
Hicr ile bî-tâb olur 'uşşâk-ı gam-hârun senün Hâletî, g.442/1

Bazen sevgili, şem'e benzeyen yanağının ışıyla gittiği hamamı da aydınlatır;
ışık saçır:

Kıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm
Şem'-i ruhsârı ile oldu münevver hammâm Fuzûlî, g.182/1

Bazen de bu parlaklık ve ışık saçıcılığı ile âşığın karanlık hücreni aydınlatır.

Ey halvetime şem'-i ruhundan birağan nûr
Dîdâruna müştâk idi çeşm-i nigerânım Fuzûlî, g.191/3

Bazen de âşık sevgiliden yanağının mumu ile hüzünler evi olan gönlünü
aydınlatmasını ister:

N'ola şem'-i ruhun gönlümü rûşen
İderse külbe-i ahzândur ey dost Muhibbî, g.207/2

Sevgilinin yanağı öyle parıltılı bir mumdur ki meclisleri, hamamı, âşığın
karanlık hücreni ve gönlünü aydınlatmakla kalmaz ayrıca âlemi karanlıktan kurtarır.
Muhibbî sevgilinin yanağının mumunun âlemi baştan başa nurlandırdığını ve bu
yüzden de ona vehhâc (çok parıltılı) denildiğini söyler:

Kaplamıştı 'âlemi zulmet ser-â-ser virdi nûr
Şem'-i ruhsârı anuñcün didiler vehhâc aña Muhibbî, g.3/2

Aşağıdaki beyitlerde Ahmedî sevgilin yüzünün mumuyla (parlaklığıyla, ışıyla)
cihanın nurla dolduğunu dile getirmiş;

Şem'-i-y-le yüzüññ bu cihân toldı cümle nûr
Zülfüñ-ile gözünñde nedür zulmet ü fütûr Ahmedî, g.195/1

Fuzûlî de feleğin bile sevgilinin muma benzeyen yanağını görünce sönük
kaldığı için utandığını söyler:

Felek mahcûbdur **şem'**-i ruhundan yandurup çarhı
Çıharmak ister anı şu' le-i âhum hicâbından Fuzûlî, g.213/3

Hâletî sevgilinin kaşlarının kararmasını yanağının mumundan daima duman çıkmasına bağlarken;

Kaşların mihrâbı çak böyle kararmazdı eger
Şem'-i ruhsârundan ana çıkmasa dâ'im duhân Hâletî, g.549/2

Hemvâre iki **şem'**-i ruhundan çıkup duhân
Günden güne karardı o mihrâb-ı ebruvân Hâletî, g.563/1

Helâkî de hüsn-i ta'lîl sanatından yararlanarak lalenin içindeki siyahlığı, lalelerin sevgilinin yanağının parlak ışığının şevkiyle bağırlarında yaralar açmaları sebebine bağlar³:

Şevk-ı **şem'**-i ruhuñla ey yüzi gül
Dâğlar yakdı deşt lâleleri Helâkî, g.142/2

1.2.1.2.1. **Şem'**- Sevgilinin Yanağı / Yüzü Münasebeti

Şem' yakıcılığı ve parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yanağının müşebbehün bihi olsa da tıpkı sevgilinin aşığı gibi şem' de sevgilinin yanağı için başında ateşler yakıp ağlar:

Yakûb başında şevk-i `izâruñla nâr şem'
Ağlar gözi yaşını döker zâr zâr **şem'** Mesîhî, g.115/1

Me'âlî de şem'in mecliste sevgilinin yanağının şevki ile yandığını söyler:

Meclisde ruhuñ şevki-y-ile **şem'** oda yandı
Zevk-i lebüñi tuydı kadeh agzı sulandı Me'âlî, g.94/1

³ Lâle: Bir çenekliler sınıfının zambakgiller familyasından, yaprakları uzun ve mızraksı, çiçekleri kadeh biçiminde, türlü renkte ve alacalı, soğanlı bir süs bitkisi. Klasik divan şiirinde lâle genellikle kırmızı rengiyle sevgilinin yanağı ve âşıkın gözyaşlarına benzemesi nedeniyle anılır. Lâlenin ortasındaki siyahlık, sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara ve dağlanmadır (Aktaş, 2004: s.78)

Gerçi başındaki ateşin pervaneye söylediğine göre şem' meclise sevgilinin yanağından yanmak için geliyormuş:

Yanmaga gelmiş imiş bezme 'izârûndan **şem'**
Işılatmış ucını dün gice pervâneye nâr Emrî, g.128/2

Emrî de şem'in sevgilinin yanağının şevkiyle elbisesini satıp sohbeta çıplak geldiğini dile getirir:

Şevk-ı ruhuñla câmesini nakd eylemiş
Şem'-i münîr gice yalıñ geldi sohbeta Emrî, g.422/2

Fuzûlî de şem'in sevgilinin yanağına bakmaya gücü olmadığını söyler:

Sûzum der idüm **şem'** sana eylese Rûşen
Nezzâre-i ruhsâruna yok şem'de hem tâb Fuzûlî, g.24/3

Revânî de "Şem'in sevgilinin yanağıyla övünmesine şaşırmanın çünkü kandilini sevgilinin yanağından yakar." der:

Dâyim ruhunla kılsa nola iftihâr **şem'**
Andan yakar çerâğı çün ey gül-'izâr **şem'** Revânî, k.12/1

1.2.1.2.2. Şem' - Sevgilinin Yanağı / Yüzü Mukayesesi

Klasik şiirde sevgilinin yanağı parlaklığı dolayısıyla şem'e teşbih edilir ama üstün olan sevgilinin yanağıdır. Sevgilinin yanağının parlaklığı ve ışığı yanında güneş ve ayın sönük kalmasının yanında şem'in ışığının da hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bu âlemde sevgilinin yanağının parlaklığı ve güzelliğiyle ilgili eş değerde bir varlık yoktur. Revânî "Şem' sadece boğazı ipli ateşli ışıktır. Ben o ay gibi parlak olan yanağı nasıl şem'e benzeteyim?" diye sorduğu beyitinde bu duyguyu dile getirir:

Ben nice teşbîh idem **şem'**e o hadd-i mehveşi
Şem' hod bir boğazı iplü ışıkdur âteşî Revânî, g.432/1

Adni de sevgilisine “Senin yüzünü şem’e benzetirsem günaha girmiş olurum bu yüzden de nasıl ki şem’ aşığı olan pervaneyi ateşinde yakıyorsa sen de işlediğim bu günah için pervane gibi beni yak.” diyerek sevgilisinden onu yakmasını ister:

Yüzüñi ger şem’a teşbîh eyledümise günâh
Yak beni pervâne bigi bu günâhiçün oda Adnî, g.1/4

Nâ’ilî de şem’e sevgilinin yanağını bir kere görüp ondan parlaklık almasını söyler. Parlaklık nasıl olurmuş görmesini ister:

Fürûzân ol ruh-ı cânâneden bir kerre gör ey şem’
O hakister ki dâmânındadır pervane olmaz mı Nâ’ilî, g.374/4

Mostarlı Ziyâ’î de şem’in sevgilinin yanağının bir kandili olduğunu söyler:

Kaddüñüñ bir dikmesidür serv-i gülzâr-ı cihân
Bir çerâgıdur senüñ ruhsârüñüñ ey yâr şem’ M. Ziyâ’î, g.209/4

Fuzûlî de sevgilinin yanağını sultan, şem’i ise hiyanet eden bir köle gibi görür ve yanağından nur çaldığı için şem’in başını kesseler bunun uygun olacağını ifade eder:

Ruhundan nûr uğurlar şem’ bâşın kesseler câiz
Budur bir kul ser-encâmı ki sultânına hâindir Fuzûlî, g.104/6

Sevgilinin yüzü öyle parlaktır ki onun olduğu yerde başka bir aydınlatma aracına gerek yoktur. Mesîhî, Allah şem’i yaratmasaydı; sevgilinin yüzünün ışığının dünyayı aydınlatacağını söyler:

Yüzüñ şu`â`ı rûşen iderdi cihânı ger
Yaratmasaydı Hâlik-i perverdigâr şem’ Mesîhî, g.115/2

Fuzûlî de “Ayrılık gecesinde gözbebeğim muma bakmaz çünkü senin(sevgilinin) nurlarla dolu yanağının parlaklığını ister.” Diyerek mumun onun için değersiz olduğunu ifade eder:

Zulmet-i hecrinde bakmaz şem’a çeşmim merdümü
Pertev-i ruhsâr-ı pür-envârın eyler ârzû Fuzûlî, g.240/6

Gelibolulu Alî de sevgilinin yanağının parlaklık yönünden üstünlüğünü ifade ederken sevgilinin yanağını güneşe teşbih eder. Çünkü güneşin olduğu yerde muma gerek yoktur. Bu nedenle pervane bile sevgilinin yanağının ışığı varken kendini göstermek istediği, ortaya atıldığı için şem'e çarparak onu söndürmeye gelir:

Var iken mihr-i ruhuñ ortaya atıldı diyü
Şem'a bir yan başı geldi bu gice pervâne Gelibolulu Alî, g.516/3

Emrî de şem'in pazarda fitilinden asılarak satılmasından yola çıkar ve sevgiliye, şem'in sevgilinin yanağı için asıldığını ve vücudundaki tüm kanın ayağına indiğini bu nedenle de ucundakini renk sanmamasını söyler:

Ucında rengdür sanma ruhuñcün asdılar şem'i
Ayagina inüpdür cümle-i cismindeki kanı Emrî, g.560/2

Aynı şair sevgililerin yanağının ateşinin şem'i yaktığını gören pervanelerin kol ve kanatlarından ona gölgelik yaptıklarını söyler:

Gördiler şem'i yakar nâr-ı ruh-ı cânâneler
Bâl ü perden sâye-bân itdi üşüp pervâneler Emrî, kt.105/1

1.2.1.2.3. Şem'in Sevgilinin Yanağına / Yüzüne Öykünmesi ve Dil Uzatması

Bazen şem', sevgilinin yanağına benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağını özenir, bilip bilmeden onu taklit etmeye çalışıp kendini ortaya atar:

Bilmezlik ile lâle 'izâruna öykünüp
Ortaya atdı kendüzini ey nigâr şem' Revânî, k.12/2

Ahmed Paşa hüsn-i ta'lîl sanatından yararlanarak mumun pazarda asılıp satılmasını ve başında ateş yanmasını dilinin yakılması olarak tahayyül eder ve tüm bunların şem'in başına gelmesini sevgilinin yanağına öykünmesi sebebine bağlar:

Şem'-i meclis germ olup öykündüğü yüzüne
Astılar bâzârda sonra zebânın yaktılar

Ahmed Paşa, g.34/4

Me'âlî de şem'i sevgilinin yüzünün parlaklığına öykündüğü için onun ateşte yakılıp nur/ışık edildiğini söyler:

Yüzi Mihrîne öykündüğü ol mâh-ruhsârûñ
Me'âlî bu gice nûr itdiler şem'i yakup oda

Me'âlî, g.23/7

Revânî de şem'in sevgilinin yanağına öykündüğü için her zaman ateşle yakıldığını dile getirir:

Ruhuna öykünür diyü çakarlar âteşe şem'i
Anunçün şem' ile câna tutuşur her zamân âteş

Revânî, k.11/b.25

Mihrî Hatun da sevgilinin yanağına öykündüğü için şem'in dilinin yakıldığını söylerken;

La'line öykündüğü lâle ruhsârına şem'
Lâleye dâg urdılar şem'ün zebânın yaktılar

Mihrî Hatun, g.18/4

Hayâlî sevgilinin yanağına öykündüğünden beri şem'in diline ateş düştüğünü söyler:

Öygünelden haddine şem'in diline düştü nâr
Yardan uçurdular meyl etdiğiçün yara su

Hayâlî, g.456/5

Revânî de şem'in meclisde yanlışlıkla sevgilinin yanağına öykündüğünü bu nedenle de şem'in ağzında ateşler yandığını ifade eder:

Gice sehv ile meclisde kamer yüzüne öykünmiş
Anunçün şem'ün ey dil-ber yanar ağzında âteşler

Revânî, g.116/2

Yine aynı şair bu defa da şem'in aşığı olan pervanelerin şem'in etrafında dönmesini, şem'in ısınıp ay yüzlü sevgiliye öykündüğü için pervanelerin onun başına toplandıklarını söyleyerek hüsn-i ta'lîl sanatı yapar:

Germ olup meclisde sen meh-rûya öykündüğüçün
Üşdiler şem'ün nigârâ başına pervâneler

Revânî, g.61/4

Mürekkepçi Enverî de eğer şem' fanusdan çıkıp yüzü ay gibi olan sevgiliye öykünürse rüzgârın bir tabancayla onun yüzünü karartacağını söyler:

Öykünürse ol kamer-rûya çıkup fânûsdan
Bir tabancayla yüzün şem'ün karardur rûzgâr M. Enverî, g.80/3

Şair burada rüzgârın şem' üzerindeki etkisinden yararlanmıştır. Çünkü rüzgâr esince mum söner, yani ölür ve şem'in yüzü olarak ifade edilen alevinden geriye yanmış siyah fitili kalır. Şair yanmış siyah fitili şem'in yüzünün kararması olarak tahayyül etmiştir.

Şem'in yanarken ışığının parlamasını gülmesi olarak tahayyül eden şair, onun bu gülüşünün sevgilisinin yüzüne benzeyemediği için utancından gülmesi şeklinde ifade eder:

Yüzüne öykünimeyüp şem'ün
Güldüğü hande-i hicâletdür Me'âlî, g.264/2

Şem'in fitili dili olarak tasavvur edilir. Işığının uzaması da dil uzatması olarak tahayyül edilir. Şem', sevgilinin yanağının parlaklığını kıskanıp sevgilinin yanağına dil uzatır; yani kötü şeyler söyler. Fuzûlî, "Şem', sevgilinin güle benzeyen yanağıyla bahse girip ona dil uzatır; ağzından ateş çıkar, yanmaktan korkmaz mı?" der:

Dil uzadır bahs ile ol ârız-ı handâne şem'
Od çıkar ağzından itmez mi hazer kim yâne şem' Fuzûlî, g.144/1

Aynı şair, "Şem', sevgilinin yanağı ile güzelliğinin eksiksiz tam olmasından bahsetti, onunla bahse girdi. Bu nedenle şem', dili yüzünden her saat eksilir." diyerek şem'in erimesini sevgilinin yanağına dil uzatmasına bağlar:

Ârız-ı cânân ile bahs-i kemâl-i hüsn eder
Dil ucundandır ki her sâ'at düşer noksâna şem' Fuzûlî, g.144/3

Şem'in havaya girip sevgilisinin yanağına dil uzattığını duyan şair, makastan çabuk gidip onun başını kesmesini ister:

Germ olub dil uzadurmuş ruh-ı cânânuma **şem'**
Tîz iriş od gibi kes başın anuñ ey mikrâs Zâtî, g.615/4

Emrî de şem'in ateşte yanmasını sevgilin yüzüne “nâr-ı nûr” demesine bağlar:

Yüzüne **şem'** nâr-ı nûr didi
Anuñcün itdiler ihrâk bi'n-nâr Emrî, kt.177/2

1.2.1.3. Sevgilinin Güzelliği

Sevgilinin güzelliği tıpkı şem' gibi parlak ve yakıcıdır. Şem' parlaklığı, etrafı aydınlatması, ateşi ve bu ateşinde pervaneyi yakması gibi özellikleriyle sevgilinin güzelliğini ifade etmede kullanılır. Pervane önce şem'in etrafında döner ve sonunda kendini ateşe atar. Âşıklar da aynı şeyi yapmakta, güzellik ateşinde yanmaktadırlar (Tolasa, 2001: 143). Şem' güzellik timsali olunca pervâne de bu güzellikte kendini(kanadını) yakan gönüldür (Kut, 2006: 389). Sevgilinin güzeliğinin mumuna sadece âşık, âşığın gönlü değil ayrıca âşığın canı, ay, güneş ve sevgilinin yanağındaki ben de pervane olur.

Emrî sevgilinin güzelliğinin mumunu gördüğünden beri pervane gibi kol ve kanadından geçip yani uğrunda feda edip tamamen yanıp ateş olduğunu söyler:

Görelî cânâ cemâlün **şem'**ini pervâneveş
Bâl ü perden geçmişem küllî yakup nâr olmuşam Emrî, g.347/2

Gelibolulu Alî de o dönemde işlerinin pervaneler gibi güzelliğin mumuna yönelip yanıp yakılmak olduğunu söylerken:

Şem'-i cemâle meyl ile pervâneler gibi
Yanup yakılmadadır işimiz rûzgârda Gelibolulu Alî, g.483/4

Nigârî de güzellik mumunun pervanesi, perişanı ve yanicıları olmaktan başka işlerinin olmadığını söyler:

Başka işimiz yohdı ki bir **şem'**-i cemâlin
Pervânesi âşüftesi süzendesiyiz biz Nigârî, g.311/6

Hayâlî, sevgilinin güzelliğinin mumuna ezelden pervane geldiklerini dile getirirken;

Bu cemâlin **şem'**ine pervâne gelmişlerdeniz
Yanalım ey **şem'**-i rûşen yana gelmişlerdeniz Hayâlî, g.219/1

Şeyhülislâm Yahyâ da gönlüne, güzellik mumuna yanması için bu dünyaya geldiğini söyler:

Bezm-i aşka nitekim pervâne geldün ey gönül
Yan yakıl ol **şem'**-i hüsne yana geldün ey gönül Ş. Yahyâ g.217/1

Hayretî de Şeyhülislâm Yahyâ gibi gönlüne güzellik mumuna yanıp pervane olmasını söyler:

Ey gönül uslu isen dîvâne ol dîvâne ol
Yan cemâli **şem'**ine pervâne ol pervâne ol Hayretî, g.256/1

Adnî ise gönlüne sevgilinin güzelliğinin mumunda canını pervane gibi ateşte yakmamasını söyler:

Şem'-i cemâline yakılır nice kim direm
Pervâne bigi ey dil oda yakma cânuñı Adnî, g.90/5

Neşâtî, gönlünün pervane gibi yanmaya hazır olmasa sevgilinin güzelliğinin mumunun seyrine heves etmeyeceğini söylerken;

Seyr-i **şem'** istan-ı hüsnün eylemezdi dil heves
Olmasa pervaneveş amade suzan olmaga Neşâtî, g.103/2

Muhibbî de farklı biriymiş gibi gönlüne hitap eder ve sevgilinin güzelliğinin ışığına baktığında canının ve yüreğinin yandığını; bu göz alıcı yakıcı güzelliğe bakarak ben kendime ettim, kendimi yaktım ama sana yol gösterici oldum diyerek hem sevgilinin güzelliğine bakmanın verdiği sonucu ortaya koymuş hem de gönlüne de ben baktım bu hale geldim diyerek ona örnek olmak ya da ona “Sende benim gibi yan.” demek ister:

Şem'-i hüsnine nazar kıldum tutuşdı cân u dil
Ben baña itdüm ki ey dil reh-nümâ oldum saña Muhibbî, g.37/8

Bazen de şairler güzellik mumu diyerek sevgiliye hitap ederler. Hâletî de güzelliğin mumu olan sevgiliye, eğer gönlü pervane gibi öldükten sonra ayağına düşebilseydi, onun yoluna canını feda etmekten kaçmayacağını söyleyerek pervanenin, mumun ateşiyle kanatları yandıktan sonra mumun dibine düşmesinden faydalanır ve bu durumu pervanenin sahip olduğu bir şans olarak görür:

Yoluna cân virmeden kaçmazdı dil ey **şem**’-i hüsn
Pâyuna düşseydi ölmekle eger pervâne-vâr Hâletî, g.269/4

Pervanenin mumun ateşinden yanması yani sonunda onunda ateş olması sevgiliye kavuşması şeklinde düşünülür. Nigârî de bundan yola çıkarak pervaneye “Eğer bende senin gibi bir an o sevgilinin güzelliğinin mumuyla yanıp arkadaş yani ona yakın olsaydım senin gibi ah çekip inlemeyi terk ederdim.” diyerek pervanenin yanmasına rağmen nasıl bu kadar sessiz kaldığının sebebini ortaya koyar. Çünkü o sonunda sevgiliye kavuşur:

Bir dem ol **şem**’-i cemâle hemdem olsaydım yanup
Sen tek ey pervâne terk-i âh u zâr itmez midim Nigârî, g.507/7

Nev’î-zâde Atâyî de âşığın haline üzülür ve talihsiz aşığa ayrılık gecesinde sevgilinin güzelliğinin mumuna uzaktan baktığı için onun bu haline ağlanılmasını söyler:

Aglañ o nâ-murâde ki şâm-ı firâkda
Şem’-i cemâl-i yâre ırakdan nigâh ider Nev’î-zâde Atâyî, g.44/2

Sevgilinin öyle parlak ve göz alıcı bir güzelliği vardır ki bakıldığından gözleri kamaştırır. Yine aynı şair gözünün ağrıdan sevgilinin güzelliğinin ışığına bakamadığını dile getirir:

Bakamaz **şem**’-i cemâline remedden çeşmüm
‘Arz ider zülf-i siyâhın baña ol şûh-ı cihân Nev’î-zâde Atâyî, g.171/2

Sakıb Mustafa Dede ise gözünün sevgilinin güzelliğinin mumuna pervane olmasını ister. Çünkü o sevgilinin ayağının toprağına canını feda etmekten korkmaz:

Dîde kim **şem**’-i cemâl-i yâra pervâne ola
Hâk-i pâyine fedâ-yı cândan pervâ n’aña Sakıb Mustafa Dede, g.1/3

Fuzûlî ise her an sevgilinin güzelliğinin mumundan aydınlanmasa aydınlık göze ihtiyacı olmadığını söyler:

Dem-be-dem **şem'**-i cemâlünden münevver olmasam
Ey gözüm nûrî gerekmez dîde-i rûşen mana Fuzûlî, g.11/4

Öyle ki sevgili gittiği meclisi bile tıpkı mum gibi güzelliğinin ışığıyla aydınlatır. Nevres-i Kadîm de sevgiliye, onu karanlıkta bırakıp güzelliğinin mumuyla aceba kimlerin meclisini nurla dolduracaksın, aydınlatacağı diye sorar:

Beni zulmetde koyup **şem'**-i cemâliñle 'aceb
Kimleriñ bezmini pür-nûr ideceksin bilmem Nevres-i Kadîm, g.81/4

Hatta sevgilinin bulunduğu mecliste meclisin mumu bile onun güzelliğinden kandilini yakar. Öyle yakıcı bir güzelliğidir ki bu, şem'in bile yanmasını sağlar. Helâkî de pervanelerin mumu yani ışığı görünce üzerine atılmalarını şem'in her gece sevgilinin güzelliğinden kandilini yakması sebebine bağlayarak hüsni talil sanatı yapar. Pervaneler şem'in üzerine atılıp düşerek bu yaptığından dolayı mumu söndürmek isterler:

Hüsni dilberden yakar diyü çerâğı her gice
Şem'-i bezmüñ güvler üstine düşer pervâneler Helâkî, g.37/2

Sevgilinin güzelliğinin mumuna; âşık, âşığın cânı, gönlü, ruhu, güneş, ay, âlem, sevgilinin yanağındaki ben ve periler pervane olur:

Ahmed Paşa, sevgilinin güzellik mumuna pervane olduğunu ve sonunda aşkın ateşinde yanacağını söyler:

Çün cemâlin **şem'**ine pervânedir Ahmed bu gün
Âkıbet aşkın oduna yanasıdır dostum Ahmed Paşa, g.193/5

Hayâlî de güneş ışığı gökyüzünde yanmadan sevgilinin güzellik ışığının onu pervane yaptığını ifade eder:

Pervâne kıldı **şem**'-i cemâlin Hayâlîyi
Kandîl-i mihr tâk-ı sipihr üzre yanmadan Hayâlî, g.298/5

Bâkî de gönül aydınlatan güzelliğinin mumunu, yüce nurdan yakan o ay gibi parlak sevgilinin güzelliğinin mumuna pervane olduğunu dile getirir:

Cemâl-i **şem**'ine pervânedür Bâkî o mâhuñ kim
Yakar hüsn-i dil-efrûzı çerâgı nûr-ı a'zamdan Bâkî, g.360/5

Yine aynı şair sevgilinin güzellik ışığının şevkine taç ve elbiseyi bırakıp kendini pervane gibi bir derviş eyler:

Terk- idüp tâc ü kabâyı şevk-i **şem**'-i hüsnüñe
Kendümi pervâne-âsâ bir nemed-pûş eyledüm Bâkî, g.324/3

Şair, tıpkı sevdiği olan mumun alevinde tüm varlığı olan kanatlarını yakan pervane gibi her şeyinden yani bu dünyanın getirdiklerinden vazgeçip bu dünyaya önem vermeyen bir derviş olduğunu ifade eder.

Âşığın canının sevgilinin güzelliğinin mumuna pervane olduğu beyitler genellikle gönül ve saç ilişkisi ile birlikte ifade edilir. Adnî canının sevgilinin güzelliğinin mumunun pervanesi, gönlünün de karışık saçının divanesi olduğunu söyler:

Cân cemâlün **şem**'inüñ pervânesidür dostum
Dil müselsel zülfüñüñ dîvânesidür dostum Adnî, g.58/1

Bâkî gönlünün sevgilinin güzelliğinin mumuna pervane geldiğini söylerken:

Göñül şevk-i ruhuñla yana geldi
Cemâlün **şem**'ine pervâne geldi Bâkî, g.498/1

Muhibbî de gönlünün sevgilinin güzelliğinin mumuna pervane gibi yandığından beri muma yanmayı öğrettiğini söyler:

Şem'-i hüsnüñe yanaldan bu göñül pervâneveş
Şem'e yanmak öğredür gör bu dil-i dîvânemüz Muhibbî, g.1082/3

Fuzûlî ruhunu kuşa benzetir ve eğer pervane gibi sevgilinin güzelliğinin mumunun sadakası olmasa yani ona feda olmasa ruh kuşunu vücut yuvasında beslemeyeceğini söyler:

Âşiyân-ı tende murg-ı rûhu etmen terbiyet
Olmasa pervâne tek **şem'**-i cemâlün sadkası Fuzûlî, g.274/4

Neşâtî güneş ve ayın da sevgilinin güzelliğinin ışığına pervane olduğunu dile getirir:

Mihr ü meh pervane-i **şem'** -i cernalündür senün
Devr iderler suz ber-dil dag ber-ser ruz u şeb Neşâtî, k.2/24

Fuzûlî de aşkın bütün âlemi sevgilinin güzelliğinin mumuna pervane yaptığını söyler. Çünkü sevgili âlemin canıdır. Bu nedenle de tüm alem sevgilinin güzelliğinin mumu etrafında pervane gibi dönüp canını feda etmek eder. Hüsn-i ta'lîl sanatı ile şair her an dünyada ölenleri âlemin canı olan sevgiliye canlarını feda edenler olarak yorumlar:

Âlemi pervâne-i **şem'**-i cemâlün kıldı ışk
Cân-ı âlemsin fidâ her lâhza min cândur sana Fuzûlî, g.21/3

Kanî, mumun etrafında dönen pervaneleri, sevgilinin güzelliğinin mumu etrafında dönen yüzündeki benler olarak tahayyül eder:

Haller pervâne-i **şem'** -i cemâlündür senün
Şem'-i bezmün üstüne pervâneler olmuş olmamış Kanî, g.89/2

Muhibbî ise sevgilinin yanağındaki beni Kânî'den farklı olarak onun güzelliğinin mumunda bulunan Hintli bir çocuk olarak tahayyül eder:

Şem'-i hüsninde nigârün hâli hind ü beççedür
Eline aldı Muhibbî gezdürür micmer yakar Muhibbî, g.504/5

Hâletî de sevgilinin güzelliğinin mumu etrafında dönen pervanelerin periler olduğunu dile getirir:

Hûblardur hüsn-i rûz-efzûnun dîvânesi
Hep perîlerdür cemâlün **şem'**ünün pervânesi Hâletî, g.828/1

Sevgilinin güzelliğinin parlaklığını görenler, onun peygamber nurunun ışığı olduğunu söylerler:

Gören didi cemâlûn **şem'**in ey dost
Budur ol pertev-i nûr-ı Peyember Mesîhî, g.80/5

Hâletî aşk sahiplerinin her an canlarını ortaya koyduklarını bu nedenle sevgilinin güzellik ışığının etrafını sarmalarında şaşılacak bir şey olmadığını belirtir:

Alsalar ol **şem'**-i hüsnün tan mîdur etrâfını
Cânların erbâb-ı 'ışk eyler dem-â-dem der-miyân Hâletî, g.656/5

Yine Hâletî mum-rüzgâr ilişkisinden yararlanarak sevgiliye eğer güzelliğinin mumuna zarar gelmesini istemiyorsa âşığın ahının sert rüzgârından korunması gerektiğini söyler:

Tünd-bâd-ı âh-ı 'âşıkdan hazer kılmak gerek
İrmesün dirsens cemâlün **şem'**ine cânâ gezend Hâletî, g.124/3

Sevgilinin güzelliğinin mumu öyle zarif bir ışıktır ki muma kanat yakan korkusuz pervane bile bu ışığa katlanamaz:

Te'âla'llâh ne nâzûk nûrdur **şem'**-i cemâlûn kim
O **şem'**e per yakar pervâ yimez pervâne katlanmaz Süheylî, g.114/2

Ahmed Paşa da sevgiliden güzelliğinin mumunu gösterip şevk ile onu mutlu etmesini ister:

Ey mesh visâlin hanına bir gece mihmân et beni
Göster cemâlin **şem'**ini şevkinle handân et beni Ahmed Paşa, g.317/1

Her ne kadar şairler sevgililerinin güzelliğini ifade ederken **şem'**e benzetmiş olsalar da sevgilinin güzelliği, tüm varlıklardan üstündür ve benzeri yoktur. Bu beyitlerde **şem'**, sevgilinin güzelliği yanında ikinci plana düşer. Revânî de mumun içinde fitil bulunmasını sevgilinin güzelliğinden ışık çaldığı için sürekli boynunda ip

olması şeklinde tahayyül ederek hüsn-i ta'lîl sanatından yararlanır. Şair, sevgilinin güzellik ışığının, karanlıkları aydınlatan mumdan bile üstün olduğunu söyler:

Hüsn-i dil-berden ziyâ uğurlamadıysa eger
Dâyimâ **şem'**-i şeb-efrûzun neden boynunda ip Revânî, g.22/6

Bâkî de sevgilinin parlak ve yakıcı olan güzelliğini güneşe benzetir ve sabah vaktinde mum ışığının sevgilinin güzelliği karşısında duramayacağını çünkü güneşin yanında mumun ışığının sönük kalacağını, etkisinin olmayacağını dile getirir. Yani güneş doğunca mumun vereceği ışığa gerek kalmaz:

Belürmez hüsnüñe karşı çerâğ-ı subh-dem nûr
Ne deñlü fer vire hûrşîd öninde **şem'**-i kafûri Bâkî, g.484/1

Ahî sevgilinin güzelliğinin parlak bir mum olduğunu ve ona benzer başka bir kandilin bulunmadığını dile getirir:

Yüzüñ mehtâb-ı şevkından ne tañ olsa gece gündüz
Cemâlüñ **şem'**-i rûşendür aña beñzer çerâğ olmaz Ahî, g.41/2

Mihri Hatun da sevgilinin güzelliğinden tüm dünya ve insanlar aydınlansa bunda şaşılacak bir şey olmadığını çünkü sevgilinin güzelliğinin gökyüzünün güneşi, yeryüzünün de şamdanı olduğunu söyler:

Cemâline ziyâ bulsa 'aceb mi halk ile 'âlem
Semânuñ âfitâbıdur zemînüñ **şem'dânı**dur Mihri Hatun, k.14/24

1.2.1.4. Sevgilinin Boyu

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan boy, uzunluğu, inceliği ve düzgünlüğü bakımından şem'e benzetilir. Ayrıca bu benzetme de şem'in pervaneye karşı tavrı ve duruşu da etkili olur. Çünkü şem', pervanenin etrafında dönüp durmasına hatta en sonunda kanatlarını yakıp canını uğrunda feda etmesine aldırmadan karşısında dimdik duran, kayıtsız, ser-keş bir sevgilidir. Amrî, sevgiliyi hem boyunun düzgünlüğü, uzunluğu hem de aşığı karşısında duruşundan taviz vermemesi, onunla ilgilinmemesi bakımından şem'e benzetir:

Şem'-i ser-keşdür yanan pervaneden pervası yok
Ol meh-i zerrîn-külâh ol serv-i hôş-bâlâ ile Amrî, g.105/7

Sevgili parlak yüzü ve beyaz vücudu ile şem' gibi yanağı güzel boyu nazlı
güzel, hoş bir mahbubdur:

Nûrdan ruhsâre vü kâfûrdan cism Emriyâ
Şem'veş mahbûb-ı râ'nâ ruh güzel kad nâzenîn Emrî, g.372/5

Sevgilinin ağzı, şekerden yapılmış şerbetle ağzına kadar dolu kıymetli taşlarla
bezenmiş bir kadehtir. Boyu da güzel kokulu bir mumdur ki bu nedenle sevgili baştan
ayağa güzel kokuludur:

Murassa' câmdur agzun leb-â-leb sükkerî şerbet
Mu'anber şem'dür kaddûn ki ser-tâ-pâ mu'attarsın Bâkî, g.347/6

Fuzûlî “Gönlüm yanağını, canım boyunu isterse şaşılmalı. Çünkü bu
dünyada adet budur ki bülbül gülü, pervane mumu sever.” diyerek gönlünü bülbüle,
canını pervaneye, sevgilinin yanağını güle, boyunu ise muma benzetir:

Nola gönlüm ârizun isterse cânım kâmetün
Resmdür âlemde bülbül gül sever pervâne şem' Fuzûlî, g.144/5

Bazı beyitlerde sevgilinin muma benzeyen boyu, diğer güzellik unsurlarından
biri olan saç ile bir araya getirilir. Sevgilinin karışık saçı ile düzgün boyu bir tezat
teşkil eder. Süheylî sevgilinin gümüş gibi parlak boyunun kâfûrdan yani beyaz renkli
bir mum olduğunu söylerken mumdan çıkan dumanı da renk ve koku bakımından
sevgilinin saçına benzetir ve anber kokulu dumanının da başındaki kakül gibi
olduğunu söyler:

Kadd-i sîmînün senûn bir şem'dür kâfûrdan
Dûd-ı 'anber-bûy farkında olan kâkûl gibi Süheylî, g.352/3

Zâtî de sevgilinin boyunun muma, yanağının parlaklığı ve yakıcılığını mumun
alevine benzetir ve bu nedenle de perçemine de o mumun dumanıdır derse
yakışacağını, uygun olacağını dile getirir:

Kâmetüñ bir **şem'**dür ruhsârüñ anun şu'lesi
Ger o şem'üñ dûdidur dirsem revâdur perçemüñ Zâtî, g.806/3

Bazı beyitlerde de şem' sevgilinin boyunun güzelliğini kıskanır. Fuzûlî de sevgilinin boyuna karşı duyduğu kıskançlığın mumun sıhhatini bozduğunu söyler:

Reşk-i ruhsârün dil-i horşîde salmış ıztırâb
Gayret-i kaddün mizâc-ı **şem'**a vermiş inhirâf Fuzûlî, g.148/4

Emrî de uzun boyu ile serviye benzeyen sevgilinin karşısında bir karış boyuyla ona karşı dikleştiği için köle olduğunu ifade eder:

Şol bir karış boyıyla o serv-i bülende **şem'**
Dik gelmeyeydi düşmez idi böyle bende **şem'** Emrî, g.245/1

“Eğer parlak mum sevgilinin boyuna karşı duyduğu şevk için gönül yakmasaydı, sonunda alevinin ışıktan bir servi yapmazdı.” diyen şair, mumun sevgilinin boyu için yandığını ve alevinin de bu nedenle şekil olarak serviye benzediğini söyler:

Nûrdan bir serv 'âhir eylemezdi şu'lesi
Kâmetüñ şevkına dil yakmasa **şem'**-i tâb-dâr Emrî, g.93/3

1.2.1.5. Sevgilinin Gerdanı

Sevgilinin gerdanı ya da boynu beyaz renginden dolayı şem'e benzetilir. Özellikle bu benzetme de şem'-i kâfûrî terkibi kullanılır. Bâkî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin gerdanının beyaz bir mum olduğunu söyler:

Hatundur şâm-ı zulmet gerdenündür **şem'**-i kâfûrî
Fûrûzân olmaga gül-nâr haddüñden alur nûn Bâkî, g.547/1

Atâullah Efendi de sevgilinin beyaz gerdanının mum gibi olduğunu dile getirir:

Yandı dil şevk-i der-âgûşu ile fânûsveş
Gerden-i kafûru **şem'** olmuş ruh-ı alı şu'â' Şanizade Mehmet
Atâullah Efendi, g.44/2

Hayâlî de sevgilinin gerdanını görünce “Bu gerdan mı yoksa güneş veya vefa tomarı mı ya da beyaz mum mu yahud can tahtı mıdır?” diye sorar:

Yâ Rab ol gerden mi yâ mihr ü vefâ tûmârı mı
Şem‘i kâfûrî midir yâ hod serîr-i cân mıdır Hayâlî, tag./7

Hâletî de sevgilinin gerdanını muma benzetir:

Virmese pervâne-i ‘ışka hayât-ı câvidân
Benzedürdüm şem‘a ol ruhsârelerle gerdenün Hâletî, g.422/3

Nâ‘ilî de tıpkı Nahşeb Ay’ı⁴ gibi yakasının hapsinde olduğunu söylediği sevgilinin gerdanını Nahşeb Ay’ına benzetir ve yakasında yanan fanusun içinde bir mum şeklinde tasavvur eder:

Gerdenin şem‘a-i fânûs-ı giribânındır
Mâh-ı Nahşeb gibi mahbûs-ı giribânındır Nâ‘ilî, g.89/1

Sevgilinin boynunun beyazlığını vurgulamak için onun üzerinde bulunan siyah renkli beni de beyitlerde kullanılır. Ahmed Paşa aşağıdaki beytinde sevgilinin beyaz boynuna siyah benlerinin çok yakıştığını söyler:

Ne yaraşmış kara benler nigârâ boynun agında
San olmuş dâne müşgiyle müzeyyen şem‘-i kâfûrî Ahmed Paşa g.326/2

Mesîhî sevgilinin saçının gecesinde yanağının ona ışık gösterdiğini, ışık tuttuğunu ama asıl ışık verenin beyaz muma benzeyen gerdanının olduğunu dile getirir:

Şeb-i zülfünde haddûn gösterür nûr
Meger kim gerdenüdü şem‘-i kâfûr Mesîhî, g.47/1

Amrî ise sevgilinin boynunda bulunan kızarıklıkları, mühür vurulmuş beyaz bir mum olarak tahayyül eder:

⁴ *Mâh-ı Nahşeb (Mukanna, Siyam)*: Horasanlı İbn-i Mukenna’ tarafından yapıldığı ve Mâverâünnehir’de Nahşeb şehri civârında bulunan Siyam dağının eteğindeki bir kuyudan altmış gün müddetle her gece çıkıp dört saatlik bir mesâfeyi aydınlatığı söylenen sun’î ay. *Üç fersah yere değin ziyâsı akseden bu ay altmış gece semâda görünür ve bu müddet zarfında bittabi gökte iki ay müşâhede olunurmuş. Bu mâh-ı musannaa (uydurulmuş) halk-ı âlem mütehayyir kalmış. Buna mâh-ı Siyam, mâh-ı Mukanna’, mâh-ı Keş, mâh-ı Nahşeb denilirdi* (<http://antepkuvvaimilliye.com/antepf/index.php?action=profile;u=9;sa=showPosts>).

Müher urulmuş **şem'**-i kâfûrî midür ya sîm-i sâf
Yohsa dendân zahmı mı naks itdi yâruñ gerdenin Amrî, g.78/3

Eskiden beyaz renkli mumun üzerine çeşitli nakışlar da yapılırdı. Şair hem renk hem de üzerindeki bu nakışlar bakımından şem' ile sevgilinin boynu arasında ilgi kurar. Sevgilinin boynunu beyaz bir muma benzeten şair, onun boynunu ısırması sonucu oluşan kızarıklıkların boynunu süsleyeceğini çünkü beyaz muma, kırmızı güllerle süslemenin yakışacağını söyler:

Isırup boynını zeyn itdügüm ol kim yaraşur
Şem' -i kâfûrî tonansa gül-i hamrâlâr ile Amrî, g.108/3

1.2.1.6. Sevgilinin Parmağı

Genellikle kına ile birlikte tasavvur edilen parmak, ince, uzun ve zarif olması sebebiyle şem'e benzetilir. Sevgilinin parmakları kınalıdır ve parmağı şem' olunca parmaklarındaki kına da renk bakımından şem'in ateşi olur. Çünkü her ikisi de kırmızıdır. Revânî, sevgilinin parmağının beyaz bir muma ve parmaklarının ucundaki kınayı da rengi dolayısıyla mumun ateşine benzetir ve kınalı parmaklarının ucundan zaman zaman ateş çıktığını söyler:

Meger bir **şem'**-i kâfûrî durur engüşti dildârun
K'ucında nakş-ı hınnâdan olur geh geh 'ayân âteş Revânî, k.11/23

Emrî de sevgilinin her kınalı parmağındaki siyah tırnaklarının kırmızı mum üzerindeki yanık pervaneye benzediğini belirtir. Şair, kınalı parmakları, kırmızı muma; kınadan dolayı siyahlaşan tırnakları da yanmış pervane şeklinde tasavvur eder:

Yanuk pervâneye beñzer hemânâ **şem'**-i âl üzre
Siyâh nâhun her engüşti-i muhannâsında ol yâruñ Emrî, kt.259/1

1.2.1.7. Sevgilinin Saçı

Şem'- saç ilişkisi, aydınlık-karanlık, ışık-gece tezadına dayanmakla birlikte özellikle sevgilinin yanağı/yüzü ve güzelliği şem' olunca, şem'in fitili veya dumanı

da yanağını/yüzünü iki taraftan saran saçı veya yüzüne dökülen perçem ya da kakülü olur. Şem'in fitili ile sevgilinin saçı arasındaki ilgi renk dolayısıyladır. Her ikisi de siyah renktedir. Bu nedenle şairler, sevgilinin yanağını/yüzünü şem'e fitilini de saçına teşbih ederler. Öyle ki bazen sevgilinin saçı siyahlığı ile sevgilinin şem'e benzeyen yüzünü âşığının görmesini engeller, bazen de onu tehlikelerden korur. Bu tehlike, yanak şem' olduğu için bâd, yani rüzgârdır. Sevgilinin saçının karanlığında aşığa yol gösteren, onun yolunu aydınlatan ise yanağının/yüzünün mumudur. Ayrıca şem', sevgilinin yanağı/yüzü dışında sevgilinin boyuna da teşbih edilir ve bu beyitlerde şem'in dumanı da sevgilinin kakülü veya perçemi olur.

Bütün bunlardan başka şem', yanan, etrafı aydınlatan bir mum vasfında olup, sevgilinin saçının, yanağını öpmesine dayanamaz ve bu nedenle bütün gece yanıp yakılır.

Revânî aşağıdaki beyitinde güzellik meclisinde yanan şem' ve onun dumanı gibi sevgilinin ateşli yanağının şem'e, anber kokulu kakülünün de şem'in üzerinde tüten dumana benzediğini söyler:

Bezm-i cemâl içinde **şem'** üzre dûda benzer
Şol âteşin ruhunda bu 'anberîn kâkül

Revânî, g.229/3

Sevgilinin saçının en önemli özelliği dağınık olmasıdır. Bu dağınıklık onu daha da güzelleştirir. Ali de şem'in fitilinin dağılması ile sevgilinin saçının dağınıklığı arasında benzerlik kurar. Sevgilinin kakülünün tıpkı şem'in fitiline benzediğini bu nedenle kakülünün dağılması ile onun güzelliğinin değerinin artacağını söyler. Çünkü şem'in fitili dağıldıkça ışığı artar:

Perîşân olsa ol kâkül cemâlünde bahâ artar
Fitîl-i **şem'**e beñzer kim tagıldukca ziyâ artar

Gelibolulu Alî, g.178/1

Süheylî de Alî gibi şem'in perişan edildikçe ışığının artmasından yola çıkar ve sevgilinin kakülünün yanağına dağılmasıyla güzelliğinin artacağını dile getirir. Şair, sevgilinin yanağını parlaklığı ve yakıcılığı dolayısıyla şem'e, kakülünü de renk itibariyle fitiline teşbih eder:

Tagılsa kâkülüñ ruhsâruña efzûn olur hüsnüñ
Perîşân eyledükçe nite kim **şem'**i ziyâ artar Süheylî, g.59/2

Aynı şair bu kez de nur saçan bir muma benzettiği sevgilisinden halini görüp ana acımasını ve gam gecesinde siyah saçını kesip ona yanmasını ister. Bu beyitte ise sevgilinin siyah saç, şem'in fitiline benzetilir:

Girye kıl hâlüm görüp iy **şem'**-i nûr-efşân baña
Şâm-ı gamda kat' idüp zülf-i siyâhuñ yan baña Süheylî, g.8/1

Emrî ise mumun içinde yanan siyah renkli fitilin, sevgilinin saçı olduğunu “Mumun içinde yanarı fitil sanma; her mum, senin (sevgilinin) saçının ipliğini (telini) mumlayıp yüz saygı ile yani saygıdan, hiçbir zarar gelmesin, bir şey olmasın diye koynunda götürür.” şeklinde tasavvur eder. Yani mumun içinde yanan fitil değil, mumlayıp koynunda götürdüğü sevgilinin saçının bir telidir:

Fitîl sanma saçuñ riştesini mûmlayup
Yüz ihtirâm ile koynında götürür her **şem'** Emrî, kt.240/2

Sevgilinin saçının bir teli bile âşıklarını yakmaya, perişan etmeye yeter. Kâmî de aşağıdaki beyitinde sevgilinin saçını şem'in fitiline teşbih eder ve güzellik mumunun bir fitilden yüz pervaneyi yakmasını sevgilinin tülbentinden kakülünün bir telinin çıkması sebebine bağlar:

Kâkülüñ bir zülfesi çıkmış meger destârdan
Bir fetîlden **şem'**-i hüsnî yakdı sad pervâneyi Kâmî, g.210/6

Süheylî de sevgilin gümüş renkli boyunun yani bedeninin beyaz bir mum, kakülün de mumun anber kokulu dumanı gibi olduğunu söyler:

Kadd-i sîmînüñ senüñ bir **şem'**dür kâfûrdan
Dûd-ı 'anber-bûy farkında olan kâkül gibi Süheylî, g.352/3

Zâtî de sevgiliye boyunun bir şem', yanağının da onun alevi ve perçeminin de o şem'in dumanı olduğunu derse uygun olacağını belirtir:

Kâmetüñ bir **şem'**dür ruhsâruñ anun şu'lesi
Ger o şem'üñ dûdidur dirsem revâdur perçemüñ Zâtî, g.806/3

Revânî de sevgilinin ince bedenine serkeş bir mum derse şaşılmaması gerektiğini; çünkü sevgilinin yüzünü mumun alevine, saçını da onun fitiline teşbih eder ve mumun alevinin yüzü, fitilinin de saçı olduğunu söyler:

Şem'-i ser-keş dir isem nola o nâzûk-bedene
Yüzidür şu'le-i şem' ü saçıdur ana fetîl Revânî, g.226/4

Fuzûlî de sevgilinin saçının her bir telini, şem'in bükülmüş iplerden oluşan fitiline benzetir. Sevgilinin saçı fitil olunca, yanağı da şem' olur. Şair, sevgilinin saçının ucundaki her kılın yanan bir gönül avladığını bunu görenlerin mum üzerindeki her ipliğe ateş düşmüş sanacağını söyler. Yani, sevgilinin şem' olan yanağının her iki tarafından dökülen, onu saran saçlar da alev alev yanar:

Ser-i zülfünde her mû sayd kılmış bir dil-i sûzân
Düşüptür sanasan bir şu'le od **şem'** üzre her târa Fuzûlî, g.253/4

Nev'i de sevgiliyi şem' şeklinde tasavvur eder ve bu nedenle sevgilinin saçını da şem'in dumanı olarak düşünür. Sevgilinin saçları, uzun ve örgülü olması bakımından zincire benzetilir. Ayrıca bu benzetmenin en önemli sebebi ise âşıklarının gönlünü saçlarıyla yakalaması ve bağlamasıdır. İşte Nev'i de sevgilinin saçının bu özelliği ile şem'in dumanı arasında benzerlik kurar ve şem'in de pervanelerini dumanı ile zincire çektiğini söyler. Yani dumanı ile onları yakaladığını ifade eder:

Her biri bağlamalu âteşî dîvâne diyü
Şem' pervaneleri dûd ile zencîre çeker Nev'î, g.72/2

Aynı şair bu kez de sevgilinin yanağını şem', saçlarını da o mumun sünbül kokulu dumanı şeklinde tasavvur eder:

Göñül bir âteşî dîvâne dûd-ı sünbülün zencîr
Beni **şem'**-i ruhun pervâne-i sûzâna döndürdi Nev'î, g.508/3

Ahmed Paşa da sevgiliye, saçının gecesinde/karanlığında gönlünün, yüzündeki ayva tüylerini göremediğini bu nedenle yanağının mumuyla ona iyilik yapıp yardım etmesini; yani onu aydınlatmasını ister:

Şeb-i zülfünde gönül hattını idrâk edemez
Şem'-i haddinle meger lütf edip imdâd edesin Ahmed Paşa, g.248/3

Nesîmî de aşığa, sevgilinin saçının karanlığında yanağının mumunun rehber (yol gösterici) olduğunu söylediğini belirtir:

Gerçi zulmete saçın dâldır ey fitne delîl
Âşıka şem'-i ruhun nûrunu reh-ber dediler Nesîmî, g.88/b.8

Sevgilinin saçının yanağının iki yanından dökülmesi şairler tarafından tıpkı şem'in içinde yakıldığı fânûs gibi onu sarıp ve tehlikelerden koruması şeklinde tahayyül edilir. Mürekkepçi Enverî de sevgilinin gece/siyah saçının, yanağının mumunu saba rüzgârının şiddetinden sakındığı için, onu korumak için üzerine bir fânûs olduğunu söyler. Şair, saçların iki yandan yanaklara dökülmesini, yanakları rüzgârın şiddetinden korumak sebebine bağlar:

Şiddet-i bâd-ı sabâdan sakınup şem'-i ruhun
Sanemâ zülf-i şebün üstine oldu fânûs M. Enverî, g.114/2

Ahmed Paşa da yine rüzgârın şem' üzerindeki zararlı etkisinden yararlanır ve sevgilinin saçlarını onu koruyan bir fânûs şeklinde tasavvur eder. Sevgilinin yanağının mumuna, karanlıkta yürüyen saç, etek gibi üzerini kapatmasa güzellik ışığının, ahının rüzgârının ona vereceği zarardan emin olamayacağını söyler:

Bâd-ı âhımdan emîn olmazdı hüsnün pertevi
Şem'-i haddine etek germese zülfün şeb-revi Ahmed Paşa, g.333/1

Adnî de sevgilinin saçlarının, şem' olan yüzünü rüzgârdan koruyan bir vasfı olduğunu aşağıdaki beyitinde sevgiliyle karşılıklı konuşarak ifade eder. “Yüz-şem', saç-gece/fânûs, ah-rüzgâr” benzetmelerini yapan şair, ahından sevgilinin yüzünü saçlarıyla gizlememesini ister; sevgilisi de gece rüzgâr estiğinde şem'i gizlediklerini söyleyerek saçlarının fânûs özelliğini ortaya koyar:

Didüm âhumdan yüzün zülfünle pinhân eyleme
Didi gice bâd esse **şem'**i iderler nihân

Adnî, g.67/5

Bütün bunların dışında bazen de şem', sevgilinin saçlarının kibar bir şekilde yanağını öpmesine dayanamaz; sevgilinin saçlarını kıskanır. Bu nedenle de yanıp yakılır. Revânî, saçların yanağının iki yanından dökülerek ona değmesini, yanağı öpmesi şeklinde tahayyül eder ve mumun geceleri yanmasını da bu sebebe bağlar:

Nâzüklig ile zülfün öpermiş 'izârını
Yanup yakıldığı budur ey gül-'izâr **şem'** Revânî, k.12/10

Bazen de şem', sevgilinin güzelliğine öykünür, benzemeye çalışır. Şeyhülislam Yahya, şem'in fitilini saç şekline tasavvur eder ve "tîg-i mihnet" terkihiyle de yanarak fitilinin uzaması sonucu ışığını arttırmak amacıyla makasla kesilmesini ifade eder. Şem'in uzun saçının, sevgilinin saçına öykündüğünden beri, şem'in başından mihnet kılıcının eksik olmadığını; her an başında bulunduğunu söyleyen şair, şem'in fitilinin kesilmesini sevgilinin saçına öykünmesi sebebine bağlar:

Eksük degül başından her bâr tîg-i mihnet
Gîsûna öykünelden zülf-i dırâzı **şem'**ün Ş. Yahyâ, g.191/3

Emrî de sevgiliye benzemeye çalışan şem' için "Eğer sevgilinin saçına fitilinin benzediğini söylerse; onun teninde fitiller yansın." diyerek beddua eder:

Teninde işlesün anuñ fitiller cânâ
Dir ise zülfüne beñzer fitilini ger **şem'** Emrî, kt.240/1

1.2.1.8. Sevgilinin Gülüşü

Şem'in yanarken parıl parıl parlaması ile sevgilinin gülüşü arasında benzerlik kurulur. Maşuk güler âşık ise ağlar. Bu divan edebiyatının âşık-maşuk ilişkisinde çok sık görülen aşkın âşıktaki tezahürü, sevgilinin de biganeliğinin ağlamak ve gülmekle kullanılmasıdır (Kut, 2006: 391). Şem' meclisin aydınlatma unsurudur ve sevgili de mecliste şem'e benzetilir. Ahmed Paşa da aşağıdaki beyitte sevgilisini, meclisi

aydınlatan muma benzetir ve meclisde şem' gibi başkalarıyla güldüğünü, kendisinin ise kanlı yaş döktüğünü söyler:

Sen şem' gibi gayr ile meclisde gülersin
Ben akıtırım yaş ile kan yandım elinden Ahmed Paşa, g.230/2

Sevgilinin gülüşünü, şem'in aydınlık vasfından yararlanılarak ifade eden aynı şair aşağıdaki beyitinde de meclisi aydınlatan bir muma benzeyen sevgilisinin rakip ile meclisde gülüp eğlendiğini dile getirir:

Ol şem'-i cem' geceler aglatmaga beni
Meclislere rakib ile handân olup gider Ahmed Paşa, g.80/5

1.2.2. Âşık Bağlamında Şem'

Yanması, erimesi ve yanarken erimesi sonucu akan damlaların ağlaması şeklinde tahayyül edilmesi sebebiyle şem', âşık olarak tasavvur edilir. Aşk ateşi ile sabahlara kadar vücudunu yakan ve sürekli ağlayan bir âşıktır.

Şem', sevgilinin hayalinin şevki ile sabaha kadar tek ayak üzerinde yanan bir âşıktır:

Dilber hayâli şevki ile yandı subha dek
Bir ayag üzre şem'-i şebistân geçen gice Mihrî Hatun, g.142/4

Öyle ki mum, sevgili için sürekli yanıp yakılır:

Hep yâr için degül mi meclisde ey 'Atâyî
Hûn-ı derûnı câmuñ sûz u güdâzı şem'üñ Nev'î-zâde Atâyî, g.132/5

Mum, sevgiliye kavuşmak için yanıp yakılan bir âşıktır:

Bezmünde `izz ü nâz ile bâline geçdiyse
Yandı yakıldı vasluñ için ey nigâr şem' Mesîhi, g.116/3

Yahyâ, erimesi sonucu kenarlarından akan damlaları bağrının yağını eritip ağlayan şem'in, sevgilinin önünde sabaha kadar ağlayıp tenezzül eyleyen bir âşık olduğunu dile getirir:

Bagrının yağın eritdi subha dek akıtdı dem'
Yâr önünde çok tenezzül eyledi dün gice **şem'** Ş. Yahyâ, g.169/1

Rahîmî aşağıdaki beyitinde şem'in yanan ateşinden yola çıkarak, iddia edenlerin şem'in etrafında toplanıp başında ateşler yakmalarına rağmen onun bir an bile aşk arzusundan vazgeçmediğini, aşk arzusunu inkar etmediğini dile getirir:

Müddeîler cem olup başına odlar yakdılar
İtmedi bir dem hevâ-yı aşkunı inkâr **şem'** Rahîmî, g.128/6

Atâyî de şem'in yanarken dışının eriyip sadece ateşinin kalmasını, şem'in vücudunu aşk tekkesi içinde tüketmesi sebebine bağlar:

Ya hod bir **şem'**dür yanmış soñı bir şu'le kalmışdur
Vücûdın hân-kâh-ı 'aşk içre eylemiş ifnâ Nev'î-zade Atâyî, k.1/18

Nesîmî de şem'in canına aşk ateşi çarptığı için, onun bazen yandığını bazen de yanarken damla damla erimesi sonucu gözlerinden su akıttığını söyler:

Aşk odu uğraştı **şem'**in cânına gör kim neçe
Gâh yanar geh gözlerinden akıtır seyl-âblar Nesîmî, g.90/4

Rahîmî de aşkın parlak güneşinden bir kendisinin bir de şem'in vücudunu yakıldığını söyleyerek şem'in de âşık vasfında olduğunu belirtir:

Mahabbet mihr-i tâbından vücûdın yandırur yokdur
Beni söylerler ey meh bir dahi **şem'**-i şebistânı Rahîmî, g.320/4

Âşığın vasıflarından biri de “dîvâne” olmasıdır. Âşık, aşk yüzünden deli olur. Başkalarına zarar vermemeleri için delilerin ayakları, elleri kolları bağlanır hatta boyunlarına ip takılır. Fuzûlî de şem'in şamdanda yakılmasını ayağının bağlı olması, içinde fitilinin bulunmasını da boynunda ip bağlı olması şeklinde tasavvur ederek onun periye benzeyen bir sevgili uğrunda divane bir âşık olduğunu söyler:

Geh ayağı bağılu geh boynu nedendür bilmezem
Bir perî ışıında olmuşdur meger dîvâne **şem'** Fuzûlî, g.144/4

Avnî de aşağıdaki beytinde fitili yanarken içindeki yağı damla damla akan ve aynı zamanda etrafını aydınlatmaya devam eden mumu, sevgilinin meclisinde yanıp yakılarak ağlayarak ömrünü tüketen aşığa benzetir:

Şem'i gör kim meclisünde ağlayup başdan çıkar
Hoş yanar yakılır ey şem-i şebistânûm saña Avnî, g.2/3

Revânî de şem'in yanarken kenarından damlalar akmasını aşk yüzünden şem'in sürekli ağlaması olarak tasavvur eder:

Yandum nice ağlamayayın 'ışk elinden
Şem'ün görün e hiç diner mi gözi yaşı Revânî, g.460/4

Fuzûlî, şem'in fitilinin yanarken akan damlalarının etrafında toplanmasını sevgilinin yatak odasına gelip şerefleştirdiğinde onun ayaklarına saçmak için eteğine topladığı inciler olarak tasavvur eder:

Kıl şebistânı müşerref kim nisârun kılmağa
Rişteden dürler çeküp cem' eylemiş dâmâna **şem'** Fuzûlî, g.144/6

Amrî de şem'in yanarken erimesi sonucu akan damlalarını sevgilinin ayağına saçmak için karşısında boynunu eğip duran bir aşığa benzetir:

'Uşşâk gibi karşuña turmuş boyun eger
Kılmak diler ayaguña yaşın nişâr **şem'** Amrî, g.48/3

1.2.2.1. Âşığın Teşbih Unsuru Olarak Şem'

Yağdan yapılmış olması, yanması, erimesi ve akan damlaların şekil ve renk bakımından gözyaşına benzemesi, "yüreği yağını yiyen", devamlı gözyaşı döken ve devamlı aşk ateşiyle yanan şem' ile âşık arasında ilgi kurulur ve şairler kendilerini şem' olarak ele alırlar ve bu durumda şem', âşığın müşebbehün bihi olur.

Fuzûlî, âşığın ne halde olduğundan sevgilinin haberi olmamasını, aşığı yanan muma sevgiliyi de güneşe benzeterek ifade eder. Çünkü gece sabaha kadar mumun yandığını güneş bilmez:

Olmadı ol mâha rûşen yandugum hicrân günü
Yandugum şeb tâ seher **şem**’ün ne bilsün âfitâb Fuzûlî, g.28/5

Ahmed Paşa da kendisini muma benzetir ve sevdiğini söylediği için mum gibi eridiğini dile getirir:

Severem dedigim için eridim **şem**’ gibi
Dilim odlara yakıptır beni söyletme beni Ahmed Paşa, g.307/3

Âşık Çelebî de kendisini, yanıp yakılan muma benzetir ve içindeki ateşi yana yana ağlamasına şaşılmaması gerektiğini söyler. Çünkü yanıp yakılmak ve ağlamak mumun kaderidir:

N’ola sûz-ı derûnın yana yana aglasa ‘Âşık
Ki **şem**’ün ağlamak yanmak yakılmakdur ezel şânı Âşık Çelebî k.3/41

Ahmedî de aşkın onu bazen güldürüp bazen ağlattığını zaten âşık olana da mum gibi gülmenin ve ağlamanın uygun düştüğünü söyler. Mumun ıslıl ıslıl yanan alevi onun gülmesi, yanarken akan damlalar ise ağlaması olarak düşünülür:

Gâh güldürür beni ‘ışkuñ u geh zâr agladur
‘Âşık olan **şem**’veş handân u giryân yaraşur Ahmedî, k.29/3

Yine aynı şair, varlığının tamamının mum gibi ateşte yandığını zaten sevgili derdi olanın böyle olacağını söyler:

Yahıldı **şem**’ bigi oda varlığum temâm
Böyle olur kime kim irişürse derd-i yâr Ahmedî, g.138/2

Aşk, kaynağını “Âşık olup da aşkını gizlemekle beraber iffetini muhâfaza ederek ölen, şehittir” hadîsinden alır. Aşkın yüceliği gizli tutulmasındandır. Sevilen

ile sevenden başkası bunu bilmemelidir (Pala, 2009: 39). Fuzûlî de bir âşık olarak aşkının sırrını herkesten sakladığını söylerken mumun ışığını artırmak için başının kesilmesinden yararlanır ve kendisinin de mum gibi başı kesilse bile sırrını ifşa etmeyeceğini söyler. Çünkü mum her zaman sessiz bir şekilde yanar.

Râz-ı ışkun sahlaram ilden nihân ey serv-i nâz
Gitse başum **şem'** tek mümkün degül ifşâ-yi râz Fuzûlî, g.114/1

Bazen de **şem'**, âşığın derdini anlatan bir vasıf kazanır. Şair gece mumun tek ayak üzerinde durup yanmasını, onun aşk yüzünden vücudunda oluşan yanıklarını **şem'**in zeban-ı hal ile anlatması olarak tasavvur eder:

Ahmed'in küynüklerin söyler zebân-ı hâl ile
Bir ayak üzre durup **şem'**i şebistan her gece Ahmed Paşa, g.257/6

Divan edebiyatında şair daima âşıktır. Hayretî de aşağıdaki beyitinde kendisini bir âşık olarak ifade eder ve âşıkların bela meclisinde her gece sabaha kadar aşk ateşinden yanan mumlar olduğunu söyler:

Bir birümüzle belâ bezminde her şeb subha dek
'İşk odından yanıcı **şem'**-i şebistânlar bizüz Hayretî, g.137/2

Bâkî de çaresiz bir âşık olarak kendini **şem'**e teşbih eder ve **şem'** gibi yanarak içindeki ateşi sevgilisine anlattığını bu nedenle de yana yana içinde yağ kalmadığını dile getirir:

Şem'veş sûz-ı derûnı 'arz ider Bâkî sana
Yana yana kalmadı bî-çârenün bagrında yag Bâkî, g.227/5

1.2.2.1.1. **Şem' - Âşık Mukayesesi**

Bazı beyitlerde şairler âşık olarak **şem'**den üstün olduklarını dile getirirler. Kadı Burhaneddin **şem'**in kısa sürede yanıp tükenmesinden yola çıkarak kendisinin sevgili için sonsuza kadar yanacağını **şem'** gibi yarım gecede sona ermeyeceğini söyleyerek **şem'**den üstünlüğünü ortaya koyar:

Ezelden ebede yanayım ben senün için
Ben **şem'** degülem ki yarım gice dükenem Kadı B., g.1010/4

Ahmedî de sevgilinin aşkının ateşinde yuttuğu kanların bir damlasını bile **şem'**in yutamayacağını dile getirir:

Ol kanları ki 'ışkuñuñ odında yutmuşam
Bir katresini **şem'** dahı hem yudar degül Ahmedî, g.391/4

Hayâlî de aşk yüzünden öyle çok yanmaktadır ki **şem'**in bile yanmayı kendisinden öğrendiğini söyler:

Yanmağı her gece benden öğrenir ey mâh **şem'**
Marifet tahsil eder beklerse yanım sûhte Hayâlî, g.476/3

Yine Hayâlî **şem'**den üstünlüğünü ortaya koyarken **şem'**in sadece dilinin yani fitilinin yandığını kendisinin ise ahının ateşiyle evinin barkının yani tüm varlığının yandığını söyler:

Şem' gibi sanmanız tenhâ zebânım sûhte
Âteş-i âhımla oldu hânumânım sûhte Hayâlî, g.476/1

Şem', yanması itibariyle âşık için teşbih unsuru olur. Âşık, sevgilisi için yanıp yakılması itibariyle muma benzer. Ahmed Paşa da âşıklık konusunda **şem'**in âşığın içinde yanan ateşe öykünemeyeceğini çünkü mumun dıştan yani dilinden yanmasına karşılık, âşığın içten yandığını söyler:

Sûz-i derun-ı âşıkâ hiç öyküne mi **şem'**
K'ol candan ettigin bu zebândan haber verir Ahmed Paşa, g.87/4

1.2.2.2. Âşığın Gönü

Gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir (Pala, 2009: 168). Aşkın kaynağı ve sevgilinin aşığa karşı takındığı olumsuz tavrın neticelerinin görüldüğü bir mekandır (Sefercioğlu, 2001: 269). Sevgilinin aşığa olumsuz davranışları âşığın gönlünü perişan eder, yakar, bî-karar olmasına neden olur.

Şem'-gönül tasavvurunda âşığın bedenini fanusa veya şamdana benzetilmesi büyük rol oynar. Gönül aşk ateşiyle yanar. Âşığın gönlü ateş olup yanarken göz onu söndürmek için daima yaşlar akıtır. Ancak bu ateşin sönmesi asla mümkün değildir (Aktaş, 2004: 326). Beyitlerde şem', genellikle gönlün müşebbehün bihi olarak ya da "şem'-i dil" terkihiyle birlikte kullanılır. Bazen de âşık gönlüyle farklı biriymiş gibi konuşur, dertleşir, öğütler verir; bu öğütlerde gönlüne şem' gibi olmasını tavsiye eder. Ayrıca mumun, sessiz sessiz yanması ve ağlaması gibi özelliklerinin bulunması da şairlerin gönüllerini şem'e teşbih etmelerinin bir başka sebebidir.

Me'âlî sanki bedeninin fanus, üzerindeki gömleğin ise fanusun örtüsü, gönlünün de onun içinde yanan şem' olduğunu ifade eder:

Ey Me'âlî gûyiyâ fânûsdur cismüñ senüñ
Şem'dür dil anda fânûs örtüsü pîrâhenüñ Me'âlî, g.216/5

Rahîmî de kanlı gözyaşı dökmekten teninin içinde mum yanan kırmızı bir "fânûs-ı hayâl" olduğunu; bu fanusun içinde yanan gönlünün de ışıklılı/ışık saçan bir muma benzediğini söyler:

Tenüm kanlu yaşumla âl fânûs-ı hayâl oldı
İçinde dil yanar san şem'-i pür-envâra dönmişdür Rahîmî, g.99/2

Mesîhî de her gece gönlünün şem' gibi yandığını; gönlünün bu halini görenlerin, üzerindeki yani giydiği gömleği de fener örtüsüne benzettiklerini söyler:

Şem'veş her gice gönlümün görenler yandugın
Dir fener örtüsüne beñzer bunun pîrâheni Mesîhî, g.260/4

Nev'î, bedenini şem'in içinde yakıldığı fanusa benzetir ve gönlünün de bu fanusun içinde şem' gibi yandığını söyler:

Dil yanar fânûs-ı cismümde hasedden şem'vâr
Çün gire pîrâhenüñ ol verd-i ra'nâ koynına Nev'î, g.418/2

Aşağıdaki beyitinde bu kez tenini şamdana benzeten şair, can ve gönül mumunun, cansız ten şamdanında uykudan uyanıp, şevk ile yandığını söyler:

Şevk ile yanmış idi hâbdan uyanmış idi
Şem'dân-ı ten-i efsürdede **şem'**-i dil ü cân Nev'î, k.41/2

Atâyî de Nev'î'den farklı olarak, gönlünün içinde yanan şevk mumunun topraktan yapılmış bir şamdanı olduğunu söyleyerek gönlünü şamdana benzetir:

Bezm-i 'aşkuñ tolî câm-ı erguvânıdur gönül
Şem'-i şevküñ hâkdan bir **şem'**dânıdur gönül Nev'î-zade Atâyî, g.140/1

Mürekkepçi Enverî de kendini bir kale muhafızına, bedenini bir kaleye teşbih eder ve gönül mumunun da bu beden kalesinde aşk ateşi ile yandığını dile getirir:

Nâr-ı ışkundan yanar burc-ı bedende **şem'**-i dil
 Bir hisâr eri şehâ yandı sana dizdârdan M. Enverî, g.187/4

Neşâtî de şevk arttıran meclisde bulunanların gönüllerine şem' denildiğini söyler:

Mahrem ol bir bezm-i şevk-efzaya kim erbabınun
 'İşk ile hem **şem'** ü hem pervane dirler gönline Neşâtî, g.107/2

Hayretî de sevgilinin meclisinde, geceler sabaha kadar meclisin mumu gibi yana yana ağlayanın gönlü olduğunu söyleyerek gönlünü muma benzetir:

Şem'-i meclis gibi şâhâ giceler tâ subha dek
 Ağlayan bezmünde yana yana gönlümdür benüm Hayretî, g.297/5

Zâtî de gönül mumunu bir güzele yandırdığını bu hevesle de aklının kandilini dinlendirdiğini ifade eder. Çünkü gönülde aşk ateşi yanınca, akıl yok olur:

Yine ben dil **şem'**ini bir dil-bere yandırmışam
 Ol hevâ ile çerâg-ı 'aklı dinlendirmişem Zâtî, g.936/1

Nev'î de gözünden akan yaşların sel olup aktığını gönül mumunun da yanarak ona yol gösterdiğini yolunu aydınlattığını söyler:

Dil **şem'**i yanar iki gözüm cûy olup akar
 Ya'nî kapûna geldi bu cûyân-ı'adalet Nev'î, k.5/29

Karamanlı Nizâmî de sabah olunca kandilin bu dünyadan geçip gittiğini bu nedenle gönül mumunun da vasıl sabahına erip can vermesinde şaşılacak bir şey olmadığını belirtir:

Cân virse subh-ı vasla irüp **şem'**-i dil n'ola
Subh iricek cihândan ider çûn güzer çerâg K. Nizâmî, g.54/11

Muhibbî de gam meclisinde gönül mumunu yakıp sabaha kadar gece mumuyla yarıştığını dile getirir:

Bende yakdum meclis-i gamda bu gönlüm **şem'**ini
Eyledüm tâ suhha dek **şem'**-i şebistân ile bahs Muhibbî, g.258/3

Mürekkepçi Enverî de gönül mumun gece aşırı derecede yanıp yakıldığını aşağıdaki beyitinde ifade eder:

Dil **şem'**i gice yandı yakıldı hisâbsuz
Dinlenmedi yanında gamı bî-şümârdur M. Enverî, g.40/2

Aynı şair aşağıdaki beyitinde gönül mumuna seslenir ve gönlü uyurken, aya benzeyen sevgilinin güzelliği ile binlerce kandil yaktığını; artık gözünü açıp uyanmasını, yanmasını söyler:

Sen uyurken hüsn ile ol mâh uyardı bin çerâğ
Aç gözün iy **şem'**-i dil sen dahi uyanmaz mısın M. Enverî, g.203/3

Ahmed Paşa sanki farklı biriymiş gibi gönlüyle konuşur ve ona mum gibi sessiz bir şekilde durup ağlamasını söyler:

Şem'veş epsem durup giryân ol ey dil k'ehl-i sûz
Nutkun etmiştir kelil ü eşkin etmiştir kelim Ahmed Paşa, g.205/4

Revânî de parlak gönüllü olmak isteyen **şem'** gibi geceler boyunca gözünü yummayıp, uykusuz kalıp yanıp yakılmasını öğütler:

Giceler yan u yakıl yumma gözün bîdâr ol
Şem'veş olmağa istersen eger rûşen-dil Revânî, mrs.2-1/5

Vasfî de aşk yüzünden yanan gönlüne, akan gözyaşlarında biraz dinlenmesini söylerken ona şem'î örnek gösterir. Çünkü fitili yanarken şem', aynı zamanda erir ve etrafında damlalar birikir. Bu damlalar da şem'in ışığını azaltır. Şair bu durumu şem'in dinlenmesi olarak tahayyül eder ve gönlüne şem' gibi olmasını söyler:

Gark ol ey dil gözümüñ yaşına dinleñ bir dem
Dinlenür gark olıcak **şem'** sirişkine fetil Vasfî, g.40/3

Nehcî de gönlüne seslenir ve ona aşk ile bazen nağme dolu bülbül olup coşmasını, bazen de edep meclisinde şem' gibi sessiz konuşmasını söyler:

Gehî aşk ile ey dil bülbül-i pür-nagme vü cûş ol
Gehî bezm-i edebde **şem'veş** gûyâ-yı hâmûş ol Nehcî, g.211/1

Fasîhî de aşağıdaki beyitlerin ilkinde gönlüne, sevgilinin güzelliğinin aşkına şem' gibi yanıp kendisini yine şem' gibi altın ve taça malik etmesini söyler:

Yan dilâ 'aşk-ı cemâl-i dilbere mânend-i **şem'**
Mâlik eyle kendüñi tâc ü zere mânend-i **şem'** Fasîhî, g.196/1

İkinci beyitte şair yine gönlüne seslenir ve bu dünya meclisinde saygı görmek istiyorsa, her yerde şem' gibi şevkten yanmasını, parlamasını önerir:

Bezm-i 'âlemde eger bulmak dilerseñ i'tibâr
Şu'le-zîr-i şevk ol ey dil her yere mânend-i **şem'** Fasîhî, g.96/2

Şair bu beyitinde ise Leylâ ve Mecnûn'a telmih yapar. Mecnun, Leylâ'ya olan aşkından çöllere düşer, deli olur; kendinden bî-haberdur, öylesine kendinden geçmiştir ki başına kuşlar yuva yapar. Mecnun edebiyatımızda belli başlı âşıklardan biridir. Şair beyitinde gönlüne, Mecnun gibi kuş yuvası olmanın kolay olduğunu söyleyerek Mecnun'un aşk yüzünden düştüğü halini küçümser ve ona Mecnun gibi başını kuş yuvası yapmaktansa, şem' gibi her gece başına pervaneler döndürmesini söyler:

Lâne-i murg olmak âsândur dilâ Mecnûn gibi
Her gice pervâneler döndür sere mânend-i **şem'** Fasîhî, g.196/4

Revânî de aşağıdaki beyitinde mum gibi gönlüne de yanmanın yakışacağını söyler. Çünkü şaire göre uyanıklığın yani parlamanın/ışıldamanın ancak yanınca olmasıdır:

Ey dil yaraşur **şem'** gibi sende yanıklık
Zîrâ ki yanıklıkda olurmış uyanıklık Revânî, g.191/1

Mezâkî de “Aşk, ayrılık ateşiyle gönlü harap, perişan ettiyse ne gam. Çünkü böyle şem'e rüzgâr yolunun verdiği zarar yeter.” diyerek gönlünü şem'e, aşkı da rüzgâra benzetir ve rüzgârın şem' üzerindeki olumsuz etkisinden yararlanır:

Dili 'ışk itdi harâb âteş-i fûrkat ne belâ
Öyle **şem'**e zarar-ı reh-güzer-i bâd yeter Mezâkî, g.149/4

Hayâlî de gönlünü, hristiyan mumuna benzeyen bir kafir güzelin ayrılık gecesinde şem'in yol arkadaşı yaptığını söyler. Şairin gönlü tıpkı şem' gibi yanmaktadır:

Gönlümü kandîl-i tersâ gibi bir kâfir yakup
Şâm-ı hecrinde Hayâlî eyledi hemrâh-ı **şem'** Hayâlî, g.235/5

Neylî de gönlünün, şevk ve aşkını gizlemeyip ortaya çıkarırsa, gösterirse buna şaşılmasını; çünkü şem'in ışığını cam perdenin gizleyemeyeceğini söyleyerek gönlünü cam perdeye yani içinde mum yakılan fanusa benzetir. Nasıl ki bu fanus mumun ışığının etrafı aydınlatmasına engel olmazsa, gönülde içinde yanan aşkı saklayamaz:

İzhâr iderse dil n'ola şevk u mahabbetüñ
Envâr-ı **şem'**i setr idemez perde-i zücâc Neylî, r.12/4

Mostarlı Ziyâ'î ise buraya kadar kullanılan tüm beyitlerden farklı olarak şem'i gönüle teşbih eder. Hatta şem'in sabaha kadar yanmasını da gönlü gibi “âşüfte-i dil-dâr” olması sebebine bağlar:

Olalı gönlüm gibi âşüfte-i dil-dâr **şem'**
Subha dek göz yummaz olur tâ-seher bîdâr **şem'** M. Ziyâ'î, g.209/1

1.2.2.3. Âşığın Canı

Âşığın canı sevgili söz konusu olunca sürekli yanar. Şem'in "yanmak ve yakılmak" özelliklerinden dolayı şairler canlarını şem'e teşbih ederler. Özellikle de can ile şem'in fitili arasında benzerlik kurulur. Aşağıdaki beyitinde bu benzerliği kuran Neylî, can ipliğinin bir gece meclisin mumunun fitili olmasını ister. Böylece şair, canının şem' gibi yanarak, parlayarak, sevgilisine gizli yanırlarını/yanıklarını anlatmasını arzular. Çünkü şem'in bütün gece yanması, onun derdini anlatması, kendini göstermesi olarak düşünülür:

Fitil-i şem'-i meclis olsa bir şeb rişte-i cânım
O şâh-ı hüsne bârî rûşen itsem sûz-ı pinhânım Neylî, g.123/1

Ahmedî de "Can ipliğine nasıl inanayım? Şem'i ateşte yakıp eriten de bu ipliklidir." diyerek canını şem'e teşbih eder. Çünkü şem'in canı fitilidir ve yanarak mumu eritir:

Cân riştesine nicesi kılayım i' tikâd
Kim şem'i oda yahup eriden bu riştedür Ahmedî, g.186/3

Şair, aşağıdaki beyitinde de nasıl ki şem'in içinde fitili yanarsa, sevgilisinin aşkında da canının yandığını söyler:

Yanar 'ışkuñda cânı Ahmedînüñ
Nice kim şem' içinde fetilün Ahmedî, g.370/7

Âşık canının mum gibi yanmasından asla şikayetçi olmaz; binlerce canı olsa sevgili uğruna feda etmeye hazırdır. Klasik şiirde sevgilinin saç rengi siyahtır. Şairler şiirlerinde sevgilinin saçını rengi dolayısıyla geceye benzetirler. Ahmed Paşa da, sevgilinin saç ve gece arasında bir ilişki kurarak canını şem'e sevgilinin saçının hayalini de geceye benzetir. Şair, gece olunca mum yakmanın adet olduğunu bu nedenle de sevgilinin saçının hayalinin canını yakmasına şaşılmanması gerektiğini söyler:

Zülfün hayâli cânımı yaksa aceb degil
Âdet durur ki şem' yakarlar çü şâm ola Ahmed Paşa, g.5/6

Yine aynı şair, şem'in ışığını arttırmak için fitilinin kesilmesi durumunu şem'in can vermesi olarak tahayyül etmiş ve kendisinin de şem gibi başından geçip can vermesine hayret edilmemesini çünkü sevgilinin şevkinin ne baş ne de can düşündüreceğini söyleyerek ikisinin de hiçbir önemi olmadığını, feda edebileceğini ifade eder:

Cân-feşân olup ne var serden geçersen **şem**-vâr
Kim ne cân fikr ettirir şevkin ne hod baş andırır Ahmed Paşa, g.82/4

Emrî de ayrılık gecesinde yananın, gönül ehlinin can mumu olduğunu, toprak rengi gibi olan teninin de topraktan yapılmış şamdanı olduğunu söyler:

Dil ehlinüñ şeb-i fûrkatde yanan **şem**-i cânıdur
Ten-i hâkîsi toprakdan düzilmiş şem'dânıdur Emrî, kt.167/1

Şem sadece yanmak ve yakılmak özelliği ile değil ayrıca etrafını aydınlatma, ışık verme özelliği ile de canın müşebbehün bihi olur. Ahmedî, sevgilinin aşkının ateşiyle teninin yanmasını, canının da şem gibi ışık saçmasını, parlamasını ister:

Dilerem **şem** bigi nûr ola cân
Ko kim 'ışkuñ odına yahıla ten Ahmedî, g.478/5

1.2.2.4. Âşığın Bedeni

Âşığın vücudu aşk ateşiyle yanması bakımından şem ile benzerlik gösterir. Şairler genellikle vücutlarını şamdan, kemiklerini de mum olarak tasavvur ederler. Emrî aşağıdaki beyitinde tenini şamdana benzeter ve vücudundaki her bir kemiğinin bu ten şamdanı içinde mum gibi yandığını söyler:

Kûlbemde nâr-ı 'ışk ile ey Emrî **şem**-veş
Ten şem'dânı içre yanar her bir üstühân Emrî, g.352/5

Aynı şair bu kez rüzgâr-mum ilişkisinden yararlanır ve “şem-i beden” terkinini kullanarak vücudunu şem'e benzeter. Şair, aşk yüzünden çektiği ahının rüzgârından

şem'e benzeyen bedenini korumak için gömleğinin tıpkı mumu tehlikelerden koruyan fanus gibi onu koruduğunu dile getirir:

Bâd-ı âhumdan emîn olmaga şem'-i bedenüm
Aña fânûs olupdur sanemâ pîrehenüm Emrî, g.348/1

Mesîhî de sevgilinin yanağının şevki ile yanmış vücudu toprak olursa her kemiğinin mezarının üzerinde mum olmasını ister:

Hâk olursa şevk-i ruhsârûnla cism-i sûhtem
Kabrum üzre şem'-i kâfûrî ola her üstühân Mesîhî, k.14/22

Fuzûlî de kavuşma gününde tenini mum gibi yaktığını söyler. Bu hazırlığı da ayrılık gecesi için yaptığını dile getirir. Çünkü âşığın sevgiliye yakınlaşınca teni, ayrıldığında yani uzaklaştığında da canı yanar. Fuzûlî de şem'den yola çıkarak vasl gününün verdiği heyecanla mutlulukla teninin mum gibi yandığını yani ısınıp eridiğini ve bu hazırlığı da ayrılık gecesi için yaptığını söyler. Çünkü mum gece yanar:

Yakdum tenümü vasl günü şem' tek amma
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânun içindür Fuzûlî, g.105/4

Yine Fuzûlî vücudunu muma teşbih eder. Şair, "rûz-ı visâl"ın şevkiyle vücudunu yakar ama sonra buna pişman olur çünkü her kavuşmanın sonunda ayrılık olduğunun farkına varır. Bu nedenle "Ey bilgisiz, sen ne yaptın? Ayrılık gecesinde mum gerekmez mi?" diyerek vücudunu kavuşma günü yaktığı için kendi kendine kızar:

Ey Fuzûlî şevkden yakdun tenün rûz-ı visâl
Nitdün ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrâna şem' Fuzûlî, g.144/7

1.2.2.5. Âşığın Ağlaması

Gözden dökülen ile şem'in yanarak erimesi sonucu ortaya çıkan damlalar arasındaki benzerlik gözyaşı olarak telakki edilir. Şem'in işlevsel olarak "yanma ve erime" sonucu ortaya çıkan durumu şairler "ağlama" olarak tahayyül etmişlerdir.

Ahmedî aşağıdaki beyitinde gözlerinin nemlenmesini şem'in yanarak erimesi sonucu dökülen damlalar olarak tasavvur ederken şem'in bu vasfını örnek gösterir:

Nemdür dime sor Ahmedîyi kim ne sebebden
Yahılur-iken **şem'** bigi gözleri nemdür Ahmedî, g.264/7

Şem'in damla damla erimesini ağlaması olarak tahayyül eden şairler, aşk yüzünden ağladıklarını ifade ederken kendilerini şem'e teşbih ederek şem'in bu özelliğini ortaya koyarlar. Ahmedî de tıpkı şem' gibi gözünün yaşının durmadığını söyler:

Şem' bigi gözüm yaş durmaz
'Âşıkun 'Îsî gör ne kan-ıladur Ahmedî, g.209/5

Şem', âşık pozisyonunda görüldüğünde onun bir sonucu olarak ağlamak eylemine muhattap olur ve sürekli aşk yüzünden ağlar:

Yandum nice ağlamayayın 'ışk elinden
Şem'ün görün e hiç diner mi gözi yaşı Revânî, g.460/4

Yine âşık vasfında olan şem', aşağıdaki beyitte de aşkın verdiği şevk ile gözyaşlarını etrafa saçar:

Şevk âteşiyle yaşını edip nisâr **şem'**
Oldu havâ-yi aşkın ile bî-karâr **şem'** Hayâlî, g.232/1

Şeyhülislâm Yahyâ, şem'in sabaha kadar yanarak erimesi sonucu akan damlaları gözyaşı akıtması olarak telakki eder ve şem'in bu durumunu sevgilisinin önünde küçük düşmesi olarak ifade eder:

Bagrının yagın eritdi subha dek akıtdı dem'
Yâr önünde çok tenezzül eyledi dün gice **şem'** Ş. Yahyâ, g.169/1

Âşık vasfında olmasının dışında şem'in ağlamasının başka sebepleri de vardır:

- **Kaderi:**

‘Âşık Çelebî şem’in ağlamasını varoluşuna bağlayarak duygularını,

Şem’ gibi dilde dâg u başda âteş gözde nem
Şâm-ı hecrün subhı yok ki nâr-ı gamdan dinlenem ‘Âşık Çelebî g.34/1

şeklinde ifade ederken bu ağlayışının ise ezelden taktir edildiğini söyler:

N’ola sûz-ı derûnın yana yana aghlasa ‘Âşık
Ki **şem**’ün aghlamak yanmak yakılmakdur ezel şânı ‘Âşık Çelebî k.3/41

- **Âşığın Halini Görmesi**

Muhibbî, aşağıdaki beyitte aşka “dûcâr” olduğundan kendini gece gündüz ağlayan biri olarak düşünür ve bu durumu gören şem’, şairin bu halini yadırgamaz. Çünkü aynı durum şem’ içinde geçerlidir. Bu nedenle şairin halini görünce şem’in ağlamasına şaşılmalıdır:

Hâlûmi **şem**’ gice görüp tân mı aghlasa
Anuñ da başda bencileyin odı var Muhibbî, g.544/3

Avnî de şem’in yandıkça erimesi sonucu akan damlaları, kendisinin içindeki ateşi ve gözünün yaşını görüp her an onun için ağladığı şeklinde tasavvur eder:

Şem’ çün gördi gözüm yaşın derûnum âteşin
Bezm-i gamda akıdur gözyaşını her dem baña Avnî, g.3/2

Âşığın aşkın vermiş olduğu dert ve sıkıntıdan dolayı inlediğini gören şem’, bu hususlara müttali olduğundan yani âşığın halini anladığı için onun bu haline samimi bir şekilde içten gelerek ağlar:

İçi göyindi gice derd ile efgân eyledüm
Yana yana hâlûme **şem**’-i şebistân aghladı M. Enverî, g.267/4

Ahmed Paşa da şem'in kendisinin haline içi yanıp, acıyıp ağladığını dile getirir ve "Sevgilim neden benim gibi mübtelasını ateşe verir, yakar bilemedim." diye kendi kendine sorar:

İçi yandığından aglar şem'-i meclis hâlîme
Yâr oda n'îçin yakar ben mübtelâsın bilmedim Ahmed Paşa g.191/13

Bazen de şem' ayrılık gecesinde âşığın ateşini gördüğünden beri başına ateş yakıp sabaha kadar ağlar:

Şâm-ı fûrkatde görelden âteşüm ey yâr şem'
Od yakup başına yanup subha dek aglar şem' Rahîmî, g.129/1

Bâkî de sevgilinin meclisde içi şarap dolu kadehi içmesini şarap ve kadehin dudağını öpmesi şeklinde tasavvur eder ve yine orda bulunan mumun erimesi sonucu akan damlaları da şarap ve kadehin bu halini gördükten sonra şem'in kendisi için sürekli ağlaması şeklinde tasavvur eder:

Öpelden la' lûñi âl ile bâde câm u sâgar hem
Benüm çün dem-be dem aglar sürâhî şem'-i enver hem Bâkî, g.343/1

Âşık sevgilinin dudağını ve yanağını hatırlayınca feryada başlar ve figan eder. Âşığın bu halini gören şem' de gözyaşı dökmeye ağlamaya başlar:

Yâd-ı ruh u lebinle figân ettigimce ben
Şem' agladı vü mey acıdı nâle kıldı ney Ahmed Paşa, g.312/2

Bazen de âşık şem'den onun haline ağlamasını ister:

Döne döne üstüme peymâneler kan ağlasun
Yana yana hâlüme şem'-i şebistân ağlasun Ahî, g.87/1

- **Sevgiliden Ayrılık**

Şem'i ağlatan, sevgilinin ayrılığı ve hicranıdır:

Lebleri şîrîn nigârın firkât ü hicrânıdır
Akıtan yanınca **şem'**in gözlerinden yaşını Nesîmî, g.411/2

Âşık olan **şem'**, aşkın gereği olarak herkes gibi sevgilisinden ayrıldığında sevgiliden ayrılmanın vermiş olduğu üzüntüyle gözyaşı döker:

Görmeyelden o şehün meclis-i rûh-efzâsın
Kana boyandı kadeh **şem'**ler oldı giryân Revânî, mrs.2-4/4

- **Sevgiliye Halini Anlatamaması**

Revânî, kendisi gibi **şem'**in de sevgiliye durumunu anlatamadığını; bu nedenle de **şem'**in inleye inleye ağladığını ve **şem'**in bu durumuna şaşılması gerektiğini dile getirir:

'Arz idemez Revânî gibi hâlini sana
Ağlarsa dâyimâ ne 'aceb zâr ü zâr **şem'** Revânî, k.12/24

- **Ömrünün Kısalığı**

Zâtî, aşağıdaki beyitinde ömrünün sonuna geldiğini ve elde bir birikiminin olmadığını görünce hayatın boşa geçtiğini anlar ve bu duruma ağlar. Bunu ifade ederken de **şem'**in fitilinin yana yana bitme noktasına geldiğini görmesinden yararlanır. Çünkü **şem'** de, onun ömrü olarak düşünülen fitilinin/ipliğinin yanarak ucunun yok olma noktasına geldiğini görünce gözyaşı dökmeye başlar:

Rişte-i 'ömrüñ ucu gördi fenâyâ irişür
Döker anuñçün gözinden 'âkıbet hûn-âb **şem'** Zâtî, g.625/5

Yukarıda ifade edilenlerin dışında, Ahmed Paşa da gönlüne **şem'** gibi olmasını söylerken **şem'**i epsem ve giryân olarak tasavvur ederek **şem'**in bu özelliğini ortaya koyar:

Şem'veş epsem durup giryân ol ey dil k'ehl-i sûz
Nutkun etmiştir kelil ü eşkin etmiştir kelim Ahmed Paşa, g.205/4

Ahmedî de şem'in erimesi sonucu akan damlaları su saçması olarak dile getirir:

Dem-be-dem **şem'** bigi su saçar oduma gözüm
İşi merdümlik olur kişi ki ola nazarı Ahmedî, k.73/15

Şem'in gözünden akan yaş, normal bir göz yaşı değil tıpkı âşığın gözlerinden dökülen gibi kanlı yaştır :

Şem' bigi yaş yirine ahdı kanı çeşmümün
Sabrı n'oldı gönümün uyhusı kanı çeşmümün Ahmedî, g.354/1

Hatta bu akan kan ciğer kanıdır:

Gark oldı **şem'** bigi ciger kanına gözüm
Hicründe vay aña ki bahtı siyâh ola Ahmedî, g.4/4

Yine Ahmedî gözlerinden şem' gibi kan ve su döküldüğünü söyler:

Gözlerümden dökilürken şem' bigi hûn u âb
Nîşe düşmişdür ' aceb bilsem yüregüm böyle hâr Ahmedî, k.25/70

1.2.3. Zaman ve Kozmik Unsurlar Bağlamında Şem'

1.2.3.1. Sabah – Gece

Bir aydınlatma unsuru olan şem'in varlığı gece ile ilgilidir. Gece unsurunun olmadığı yerde şem'in misyonu ve görevi de yoktur. Gündüz hiçbir işlevi olmayan şem', sabah olunca söndürülür. Şem'in geceye ihtiyacı vardır. Çünkü şem' gecenin küllerinden doğar. Öyle ki akşam olunca mum yakmak adet olmuştur:

Zülfün hayâli cânımı yaksa aceb degil
Âdet durur ki **şem'** yakarlar çü şâm ola Ahmed Paşa, g.5/6

Aynı şair, bu kez kendisine dostça yaklaşan sevgilisini şem'e teşbih eder ve bu nedenle “Sabahın nefes almasına izin verme, onda bu gücü bırakma.” şeklinde dua ederek, sabah olmasını istemez; çünkü sabah olunca mum söner:

Bu gece ki hem-dem durur ol **şem'**-i şeker-leb
Subhun nefes urmaga mecâlin koma yâ Rab Ahmed Paşa, g.10/1

Şem'in gece sabaha kadar yakılıp sabah söndürülmesi onun ömrünün süresini de gösterir. Mürekkepçi Enverî de "şem'-i şebistân" terkibi ile şem'in akşamın ilk vakitlerinde yakılıp sabah yani yeni gün olduğunda söndürüldüğünü, artık görevinin sona erdiğini ifade eder:

Geldi ilk ahşam velî gitdi son ucı dünyeden
Yanuban kalmadı ol **şem'**-i şebistân irteye M. Enverî, g.240/2

Vasfî de gece olunca şem'in yakılmasını; "Şeb-i tar olunca şem' parlar, yanar, etrafı aydınlatır." şeklinde dile getirir:

Gün yüzüñ üzre ne var hatt-ı siyehkâr olıcak
Şem' rûşen olur ey mâh şeb-i târ olıcak Vasfî, g.29/1

Öyle ki gecenin olduğu yerde şem' vardır; pervane vardır; meclis vardır. Ama gecenin sonlarına doğru, gece bitip yerini gündüze bıraktığı vakitlerde ne şem' kalır ne pervane, ne de meclis vardır:

Gice pervânelerle bezmi germ-â-germ idi **şem'**ün
Seher bakdum ne şem-i meclis-ârâ var ne pervâne Ş.Yahyâ, g.355/4

Fuzûlî de sevgilisinin, gece meclisin mumu olduğunu sabah olunca da ayrılıp gittiğini söylerken şem'- subh ilişkisinden yararlanır; çünkü sabah mumun bir işlevi yoktur:

Subhu şâm ü şâmı subh olmuş menem âlemde kim
Şâm **şem'**-i bezm olub ayrıldı menden yâr subh Fuzûlî, g.54/4

Karamanlı Nizâmî de gönlünü muma benzetir ve "Sabah olunca can vermesine şaşılması gerektiğini; çünkü sabah olunca kandil bu dünyadan gider." diyerek şem'in söndürülmesini ifade eder:

Cân virse subh-ı vasla irüp **şem'**-i dil n'ola
Subh iricek cihândan ider çûn güzer çerâg K. Nizâmî, g.54/11

Muhibbî de akşam olunca pervanelerin şem'in etrafına toplandıklarını söyleyerek şem'in akşamları yakıldığını vurgular:

Şâm iriştükde üşer **şem** üstine pervâneler
Bir birinden her biri umar ki ol yaneler Muhibbî, g.717/1

Fuzûlî de sabahın, şem'i söndürerek onu incittiğini ve bu nedenle de pervaneyi yaktığını yani şem'den onu ayırarak onu mahvettiğini söyler. Bu yüzden sabahı, güneşin kılıcıyla ortadan kaldırmanın yerinde olduğunu ifade eder. Çünkü güneş doğunca gün başlar, sabah biter:

Tîğ-i horşîd ile ref' olsa yeridür kim müdâm
Yandurup pervâneni **şem**'e verür âzâr subh Fuzûlî, g.54/3

Sevgilisini güneşe, kendisini şem'e benzeten şair aşağıdaki beyitinde ayrılığın, mum gibi onun öldürülmesini sabaha bıraktığını söyleyerek sabah olunca mumun söndürüldüğünü dile getirir; mumun öldürülmesi, söndürülmesi anlamına gelir. Sabah olunca güneş doğar ve mum söndürülür. Güneşe benzeyen sevgili doğunca, mum söner yani âşık ölür:

Subha saldı bu gece **şem** kimi katlûmi hecr
Ola kim subh gelince gele yârum bu gece Fuzûlî, g.245/5

Mum gece sabaha kadar yanar; sabah olunca da söner. Ahmed Paşa da kendini şem'e benzetir ve sevgiliden onu gece sabaha kadar yakmamasını ister:

Aglatıp **şem** gibi hasretle
Gece tâ subh gâh yakma beni Ahmed Paşa, g.336/3

Ahmedî de mumun ateşi etrafında dönüp duran pervane gibi ateşe öfkelenenin, sabah olunca şem gibi yanmazsa yani sönerse onun gibi soğumasını ister; zira sönen mum sıcaklık vermez, soğuktur:

Nûra pervâne-sıfat dil-germ iden her gice
Subh irince **şem** bigi yanmaz-ısa serd ola Ahmedî, g.18/3

1.2.3.2. Güneş

Güneş, Divan şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı, ısısı ve ısıtması ile ele alınır. Gök cisimlerinin sultanı olarak tasavvur edilir. Diğer gezegenler de onun hizmetini gören rütbeli kişilerdir. Işığını bol bol her yere dağıttığı için cömertlik sembolüdür (Aktaş, 2004: 126). Güneş, bütün bu özellikleriyle sevgili denilen sultan ile mukayese edilir; teşbihi tafidili yoluyla, cömert olması, her yanı tutması, besleyip büyütmesi, karşısına, ışık ve aydınlıkta bir başkasının çıkamaması, yüzüne parıltısı ve nuru dolayısıyla bakılamaması, gibi yönlerden, yine daima sevgilinin altında bırakılır.

Güneş, aydınlık ve gökte asılıymış gibi bulunması, bu arada ışık saçması ile şem' şeklinde tasavvur edilir. Ayrıca "şem'-i hûrşîd, şem'-i âfitâb" terkipleriyle muma benzetilen Güneş, sevgilinin yüzünün, güzelliğinin üstünlüğünü ifade ederken kullanılır. Kimi beyitlerde de sevgili güneşe benzetilir. Bunların dışında güneşin doğmasıyla mumun söndürülmesi beyitlerde konu edilir.

Mesîhî, şem'-rüzgâr ilişkisinden yararlanarak rüzgârın şem'i söndürme etkisi olmasına rağmen, güneşin mumuna seher rüzgârının zarar veremeyeceğini söyleyerek güneş ışığının gücünü ortaya koyar:

Ne halel vire zamîrûne dem-i berd-i 'adû
Şem' -i hûrşîde ziyân irgüre mi bâd-ı seher Mesîhî, k.15/12

Ahmedî de Divan şiirinde âşığın sevgilisiyle konuştuğu nadir beyitlerden biri olan aşağıdaki beyitinde sevgilisinin yüzünün güneşin mumu gibi olduğunu söylerken;

Didüm tenûñ nedür didi kim mâh-tab-ı bedr
Didüm yüzüñ nedür didi kim şem'-i âfitâb Ahmedî, g.58/2

Şair, aşağıdaki diğer beyitinde gözü olmayanların, sevgilinin yüzüne güneşin mumu demelerinin olanaksız olduğunu, bunun mümkün olamayacağını; "Böyle bir şeye nasıl ihtimal vereyim." diyerek sevgilinin yüzünün güneşin ışığından bile parlak olduğunu ortaya koyar:

Her bî-basar yüzüne dimiş **şem'**-i âfitâb
Nice ihtimâl eyleyeyim bu muhâli ben Ahmedî, g.508/2

Süheylî de sevgilinin yanağının ışığını, parlaklığını güneşe benzetir ve tıpkı güneşe çıplak gözle bakıldığında gözlerin kamaşması gibi sevgilinin yanağına da bakıldığında güneş gibi gözleri kamaştırdığını söyler:

Ruhı bir **şem'**-i nûrânîdür ol mâh-ı şeb-ârânûñ
Bakılmaz rûyına gözler kamaşur âftâbâsâ Süheylî, g.1/3

Sevgiliyi parlayan bir muma benzeten Kâmî de, onu güneşe benzetmenin uygun olmayacağını söyleyerek sevgilinin üstünlüğünü ifade eder:

Revâ degüldür anı âftâba beñzetmek
O **şem'**-i rûşene hûrşîd olur fetîle-nâr Kâmî, K.25/8

Güneşin sevgilinin yanağıyla çok fazla karşılaştırılmasının sebepleri; parlaklığı, parıltısı ve rengidir. Hayâlî de sevgilinin yanağının mumunu, parlayan güneşe değişmeyeceğini söyleyerek sevgilinin yanağının güneşten daha parlak olduğunu dile getirir:

Kaşın hilâlini meh-i tâbâna vermezem
Şem'-i ruhunu mihr-i dirahşâna vermezem Hayâlî, g.343/1

Bâkî de sevgilinin yanağının parlaklık bakımından üstünlüğünü ifade etmek için güneşi şem'e benzetir ve saçının karanlığında yanağını güneşe değişmeyeceğini söyler. Çünkü gece kandili olan muma ihtiyaç duymaz; ona gerek yoktur:

Zülfüñ hamında haddüñi hûrşîde virmezim
Şem'-i n'ider şu kimse k'anûñ şeb-çerâğı var Bâkî, g.53/2

Aynı şair aşağıdaki beyitinde bu kez sevgilinin güzelliğini güneşe benzetirken; güneş doğunca mumun sönmesi, onun ışığına ihtiyaç kalmamasından yararlanır ve güneşin önünde mumun ışığının hiçbir etkisi olmayacağını dile getirir:

Belürmez hüsnüñe karşı çerâğ-ı subh-dem nûrı
Ne deñlü fer vire hûrşîd öninde **şem'**-i kafûri Bâkî, g.484/1

Ahmedî de güneşin ışığını, sevgilinin yanağının mumundan aldığı söyler:

Şem'ine yüzünü ki güneş andan aldı nûr
Pervâne bigi nice yanar oda lâle bah Ahmedî, g.117/5

Bunların dışında bazen de güneşin mumunu parlatan âşığın âhıdır. Âşık, aşk yüzünden bazen öyle âh eder ki, onun ateşinden gökte ay ve güneş tutuşur ve bu nedenle de parlarlar. Adli de gündüz ayın, gece güneşin mumunu ahının yaktığını söyler:

Rûz u şeb mihr ü mehûn şem'ini âhumdur yakan
Görinen çarh-ı felek dūd-ı duhânumdur benüm Adlî, g.83/5

1.2.3.3. Ay / Yıldız

Ay, bir ışık kaynağıdır. Geceleri aydınlatan bir güzellik timsalidir. Hem bu yönüyle hem de parlaklığı nedeniyle sevgili, sevgilinin yanağı ve yüzü aya benzetilir. Fakat sevgilinin güzelliği, ışığı aydan daha üstündür.

Ayın şem' ile ilgisi ise ışık unsuruna dayanır. Geceleri ışık verdiği ve bir yerde asılı zannı uyandırdığı için (kandile); ayrıca “ şem'-i meh, şem'-i kamer” terkipleriyle muma benzetilir (Tolasa, 2001: 420). Özellikle de ayın hilal hali, eğri bir şekli olması nedeniyle şem'e teşbih edilir.

Figânî, ayın ışığının, gece sevgilinin bezmini aydınlatan bir mum olduğunu söyler:

Mûmdur yanmaga bezmüñ gicesi şem'-i kamer
Şem'dân-ı nukra-kûbuñdur sipihr-i pür-direm Figânî, k.2/28

Muhibbî de aya benzettiği sevgilisinden, gelip gönlünün viranesini aydınlatmasını ister. Çünkü şaire göre ay ışığı, geceleri viraneye mum olur:

Gönlümün viranesin gel rûşen it mâhum benüm
Gicelerde şem' olur virâneye çün mâhitâb Muhibbî, g.116/5

Revânî de feleğin meclisinde görünen yeni ayın, şimal rüzgârının eğdiği mumun alevi olduğunu söyler. Tıpkı rüzgâr esince mumun alevinin yana doğru eğilmesi gibi ay da hilal halini aldığında, şekli eğri olur:

Bezmgâh-ı felek içinde görünen meh-i nev
Şu'le-i **şem'**durur k'egmiş anı bâd-ı şimâl Revânî, k.17/2

Yine aynı şair, aşağıdaki beyitinde geceleri gökyüzünde görünen hilal şeklinin, rüzgârdan eğilmiş meclisin mumunun alevi olduğunu söyler:

Gicelerde çarh üzre görünen şekl-i hilâl
Şem'-i bezmün şu'lesidür kim eğilmiş bâddan Revânî, g.282/2

Emrî de ayın etrafında oluşan parlak dairenin, ay ağılınının, ayın mumunu, ahının rüzgârından korumak için avucuna, elinin içine aldığıını söyler:

Sakınup gice bâd-ı âhumdan
Kefine aldı hâle **şem'**-i mehi Emrî, kt.451/2

Neşâtî de feleğin, âşıkların ah rüzgârının korkusundan gündüz güneşin, gece ayın mumuna, camdan başlık yaptığıını ifade eder:

Şem' -i mihr ü maha bim-i gird-bad-ı ahdan
Şışeden ser-puş ider çarh-ı sitemger ruz u şeb Neşâtî, k.2/6

Şeyhülislâm Yahyâ da ayın, sevgilinin yanağının şevkiyle geceyi süsleyen mum olduğunu dile getirir:

Şevk-i ruhunla **şem'**-i şeb-ârâdur kamer
Pervâne her taraf ana encüm felek legen Ş. Yahyâ, g.264/4

Yıldızların gökyüzünde ayın etrafında olmaları şairler tarafından ay, **şem'**; etrafındaki yıldızlar da pervane olarak tasavvur edilir. Mesîhî de aşağıdaki beyitinde ayı **şem'**e, her gece etrafına toplanan yıldızları da pervaneye benzeter:

Cem` olur her gice encüm mâh-ı tâbân üstine
San üşer pervâneler **şem'**-i şebistân üstine Mesîhî, g.226/1

Sevgiliyi aya, meclisinde yanan mumu da yıldıza benzeten Emrî, sevgilinin meclisinde etrafı aydınlatan mumu görenin, aya kuyruklu yıldızın yaklaştığını söyleyeceklerini dile getirir:

Ol şehün bezminde **şem'**-i şu'le-dârî dîr gören
İktirân itmiş mehe seyyâre-i dünbâle-dâr Emrî, kt.92/4

Atâyî de meclisini gökyüzünün kıskanmasına şaşılması gerektiğini; çünkü şarap kadehinin parlayan ay, meclisi aydınlatan mumun ise “Kuyruklu Yıldız” olduğunu söyler:

Ey ‘Atâyî bezmümüz reşk-i sipihr olsa nola
Câm-ı mey mâh-ı münevver necm-i giysû-dâr **şem'** Nev'î-zade Atâyî,
g.118/5

Ahmedî de yıldızların mumunun ışığını, sevgilinin yüzünden aldığını söyleyerek; sevgilinin yüzünün parlaklık bakımından üstünlüğünü ortaya koyar:

Yüzüñün rûşen itsün Hak çirâğın
Ki andan nûr alur **şem'**-i kevâkib Ahmedî, g.65/4

1.2.3.4. Rüzgâr

Şem', her şeyden önce bir mumdur. Cılız ateşiyle yanan mum, dış tehlikelere her zaman açıktır. Sabâ (rüzgâr) da şem' için bir tehdittir. Mum ışığı/alevi öyle hassastır ki hafif bir esintiden bile etkilenir. Beyitlerde “bâd-ı sabâ, bâd-ı âh, bâd-ı bela, bâd-ı bahâr, bâd-ı seher, nesîm-i şimâl, bâd-ı fenâ, bâd-ı zarar, bâd-ı şimâl, bâd-ı sarsar” terkipleriyle geçen rüzgârın etkisiyle mum bazen sağa sola eğilir, bazen de şiddetli rüzgârla tamamen söner. Çünkü mum sıcak, rüzgâr serindir.

Şairler şem'- rüzgâr ilişkisini çeşitli hayal ve tasavurlarla işlemişlerdir. Sevgili şem' olunca, âşığın ahının rüzgârından kendini korumak zorunda kalır. Bu beyitlerde fanus şem'i koruyan bir nesne olarak karşımıza çıkar. Bazı beyitlerde de “pervane, felek, sevgilinin ayva tüyleri ve saçları” şem'i koruyan fanus görevindedirler. Bir çok beyitte de âşığın ah rüzgârı öyle şiddetlidir ki âşık sevgiliyi ahının rüzgârından

kendini koruması, sakınması için uyarır. Bunların dışında da şairler bazen sevgiliye özenen, öykünen şem'i söndürmesi için rüzgârdan yardım isterler. Ayrıca mumun sıcak, rüzgârın ise serin bir özelliğe sahip olması şairler tarafından beyitlerde tezat sanatı yapmada kullanılır.

Mostarlı Ziyâ'î, sevgilisine can meclisinin mumu şeklinde seslenir ve ahının rüzgârına meyletmesini, eğilmesini ister. Çünkü rüzgâr esince mum her tarafa eğilir; alevi sağa sola savrulur:

Meyl eyle bâd-ı âhuma ey **şem'**-i bezm-i cân
Her cânibe çü mâ'il olur bâd esince mûm M. Ziyâ'î, g.303/2

Revânî de rüzgârın mum üzerindeki etkisini ifade ederken gökyüzündeki hilal şeklinde olan ayı tıpkı rüzgâr esince alevinin içe doğru yatarak hilal şeklini alan muma benzetir:

Bezmgâh-ı felek içinde görinen meh-i nev
Şu'le-i **şem'**durur k'egmiş anı bâd-ı şimâl Revânî, k.17/2

Rüzgâr sadece şem'in alevini sağa sola eğmekle kalmaz; ayrıca onu söndürür. Mesîhî de şem'in alevini taç olarak tahayyül eder ve rüzgârın şem' üzerindeki söndürücü etkisini başındaki taçı kapması yani alması şeklinde ifade eder:

Karşu te'dib eylese habs-i habâb ile ger ol
Kapmaz idi **şem'** başından gice efser nesîm Mesîhî, k.10/14

Şeyhülislâm Yahyâ da rüzgârı, her gece şem'in şeb-külâhını kapamayan bir hırsız olarak tasavvur eder ve şem'e rüzgârdan sakınıp, evden çıkmamasını öğütler:

Sabâdan eyle hazer çıkma hânedan ey **şem'**
O düzd her gice bir niçe şeb-külâh kapar Ş.Yahyâ, g.90/2

Rüzgâr, bazen âşık ile sevgili arasında bir postacı, ulak olarak görülür. Atâyî de rüzgârın bu özelliğinden yararlanır ve mumu söndürmesini; rüzgârın şem'e haber iletmesi sonucu başındaki tacını havaya atması şeklinde tasavvur eder:

Atardı tâcını başdan hevâya şevkından
İletse **şem'**a bu peygâmı ger nesîm-i şimâl Nev'î-zâde Atâyî, k.13/3

Yine haberci olan sabah rûzgârı güneşin doğacağı haberini aşığa getirir ve âşığın artık şem' gibi ölme zamanının geldiği kararlaştırılmıştır; çünkü hem güneşin doğması hem de rûzgârın esmesi mumu öldürür; yani söndürür:

Verdi bâd-ı subh bir horşîd-tal' at müjdesin
Şem'veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdür mana Fuzûlî, g.15/5

Rûzgâr şiddetli olunca çiçeklere zarar verir. Hafif estiği zaman da güllerin açılmasına neden olur. Onun hafif hafif esmesi her yeri cennet bahçesi haline getirir (Pala, 2009: 381). Mesîhî de aşağıdaki beyitinde renginden dolayı gülü şem'e teşbih eder. Gerçek mumun alevini söndüren rûzgâr, bahçe mumu olan gülü ve lale çerağını parlatır, açar. Şair bu duruma şaşırır:

Şu'lesin söyündürürken bu 'acebdür kim ider
Şem'-i gülzâr u çerâg-ı lâleyi enver nesîm Mesîhî, k.10/3

Şem', dış etkenlerden korunması, ışığına zarar gelmemesi, ışığının daim olması için fânûsun içerisinde yakılır. İşte rûzgârın etkisinden korumak için de şem' fânûsta yakılır. Süheylî şem'in etrafında dönen pervaneyi fânûsa benzetir ve bu nedenle şem'e bela rûzgârından korkmamasını, rûzgârın ona zarar veremeyeceğini söyler:

İy **şem'** saña bâd-ı belâdan ne zarar var
Pervâne gibi üstüne her gice döner var Süheylî, g.75/1

Sevgilinin yanağı parlaklık bakımından şem' olunca, onu sabâ rûzgârının şiddetinden korumak için saçları yanağının üzerine dökülüp ona fânûs olur. Mürekkepçi Enverî, hem saçlarının yanağın kenarlarına dökülmesini, yanağının mumunu koruma sebebine bağlayarak hüsn-i ta'lîl sanatı yapar, hem de şem'-zûlf kelimeleriyle ışık-karanlık tezatını ortaya koyar:

Şiddet-i bâd-ı sabâdan sakınup **şem'-i** ruhun
Sanemâ zûlf-i şebün üstüne oldu fânûs M. Enverî, g.114/2

Ahmed Paşa da aşağıdaki beyitinde sevgilisinin yanağının mumunu, tıpkı fanus gibi saçının etek gerip onu ahının rüzgârından koruduğu için rüzgârın vereceği zarardan sevgilisinin korkmadığını, kendine güvendiğini söyler:

Bâd-ı âhımdan emîn olmazdı hüsnün pertevi
Şem'-i haddine etek germese zülfün şeb-revi Ahmed Paşa, g.333/1

Kâmî de “Kutlu meclisin mumu, esen yelden hiç korunmaz olur mu? Feleğin çarhı onun üzerinde dönen cam bir fânûstur.” diyerek feleği şem'i koruyan, şem'in içinde yandığı bir fânûsa teşbih eder:

O şem'-i bezm-akdes hıfz olunmaz mı eser yilden
Döner çarh-ı felek üstinde bir fânûs-ı mînâdur Kâmî, k.20/5

Yine aynı şair bu kez de sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini fanusa benzetir ve âşıklarının ah rüzgârından sevgilinin güzellik mumunu sakınıp, eteğinin altında sakladığını söyler:

Eyleyüp üftâdegânuñ bâd-ı âhından hazer
Şem'-i hüsnî zîr-i dâmânında pinhân itdi hat Kâmî, g.103/3

Bazen de âşık, şem'e benzeyen sevgilisinden ahının rüzgârından korkmasını, sakınmasını ister. Hayretî de dostlarından sevgilisine, ahının bir gün yel gibi ulaşacağını; bu nedenle kendini korumasını, sakınmasını, “şem'-i şebistânım” dediği sevgilisine söylemelerini ister; çünkü rüzgâr, şem'i söndürür:

Âhum irişür yil gibi bir gün hazer itsün
Yârân varun ol şem'-i şebistânıma eydün Hayretî, g.224/2

Bazen de şair, sevgiliye öykünen, ona benzemeye çalışan şem'in, rüzgâr tarafından söndürülmesinin onun bir kaderi olduğunu dile getirir. Çünkü sevgiliye hiçbir şey benzeyemez; ondan üstün olmaz. Mürekkepçi Enverî de eğer şem', içinde yandığı fanustan çıkıp ay yüzlü sevgiliye öykünürse; rüzgârın bir tabancayla şem'in yüzünü karartacağını; yani onu söndüreceğini söyler:

Öykünürse ol kamer-rûya çıkup fânûsdan
Bir tabancayla yüzün **şem'**ün karardur rûzgâr M.Enverî, g.80/3

Aşağıdaki beyitinde ise şair, şem'i söndürmesi için rûzgârdan yardım ister. Çünkü şem', sevgiliye karşı ısınıp, havalanıp durmaktadır. Bu nedenle Enveri, rûzgârın gelip şem'in yüzünü karartmasını ister. Mumun fitilinin rengi siyahtır ve şem'in yüzünün kararması, fitilinin sönmesidir:

Ol mihrîbâna karşı aceb germ olup durur
Şem'ün yüzini gel yetiş iy bâd kare kıl M. Enverî, g.158/2

Vasfî de kahır ateşinin sıcak rûzgârına bahar rûzgârının ulaşip; onu şem' gibi karartıp, toprak etmesini ister. Şair, kahır ateşinin rûzgârını, şem'e teşbih eder ve bahar rûzgârının serinletici etkisinden yararlanıp onu söndürmesini; yani öldürmesini, son vermesini ister. Çünkü şem'in sönmesi, ölmesi anlamına gelir:

Yakup kararda vü hâkister ide **şem'** gibi
Semûm-ı âteş-i kâhrına irse bâd-ı bâhâr Vasfî, k.1/25

1.2.4. Manevi Hâller Bağlamında Şem'

1.2.4.1. Âh

Âşığın gönlünden çıkan âhları daima ateşlidir. Divan şiirinde âh, âşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. “Âh” denildiği zaman, ağızdan çıkan buğu münasebetiyle hüsn-i ta'lîl sanatı yapılır. Böylece âh ateşi göklere yükselir. Âşık bazen öyle ateşli âh eder ki onun ateşinden gökte yıldızlar, ay ve güneş tutuşur, yanar. Nitekim, bu nedenle parlamaktadırlar (Pala, 2009: 10).

Şem'in alevi ile âşığın âhı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Âşığın âhı ile şem'in yakıcılığı arasında benzerlik kuran şairler, bazen “şem'-i âh” terkiibiyle bazen de müşebbehün bih olarak şem'e teşbih ederler. Öyle ki bazen de âşığın ahının ateşi yanında şem'e gerek yoktur; ahının ateşi onu aydınlatmaktadır. Âşığın âh ateşi öyle şiddetlidir ki şem'i hatta güneşin şem'ini bile yakar.

“Âşığın âhı sabahlara kadar devam etmek üzere her gece tekrarlanır. Bir inanişâ göre, bu âh’ın en geçerli olduğu zamanlar seher vakitlerine tesadüf eder. Bu sebeple, âşıkın âhı, sehre kadar devam eder ve bilhassa bu vakit şiddetlenir (Tolasa, 2001: 359, 360).” Bu yönüyle de şem’ ile âh arasında bir benzerlik vardır. Çünkü şem’ de, akşam olup havanın kararmasından itibaren sabah oluncaya kadar yakılır.

Nevres-i Kadîm âşığın âhının gece başlayıp, sabaha kadar sürdüğünü ifade ederken âhını “şem’-i âh-ı cângâh” terkihiyle şem’e teşbih eder ve şem’in sabahlara kadar yanmasından yararlanır. Tıpkı şem’ gibi can evinden çıkan âh mumunun/ateşinin gece sabaha kadar sönmediğini; hatta feleğin parlak güneşinin kandilini/ışığını da ondan yaktığını dile getirirken âh ateşinin şiddetini de ortaya koyar:

Gice tâ subha dek sönmezdi **şem’**-i âh-ı cângâhıñ
Felek andan yakardı meş’al-i hurşîd-i tâbânı Nevres-i Kadîm k.14/28

Adlî de tıpkı Nevres-i Kadîm gibi âhının şiddetini vurgular ve gündüz güneşi, gece ayı yakanın âhı olduğunu; gökyüzünde görünenin de dumanı olduğunu söyler. Böylece şair, şem’in alevi ve dumanı ile âhının şiddetini ve göğe çıktığını ifade eder:

Rûz u şeb mihr ü mehûñ **şem’**ini âhumdur yakan
Görinen çarh-ı felek dûd-ı duhânumdur benüm Adlî, g.83/5

Aynı şair, aşağıdaki beyitinde ise her gece şem’i sabaha kadar yakanın âhının ateşi olduğunu söyleyerek âhının yakıcılığını ifade eder:

Âteş-i âhum yakar her gice **şem’**i subha dek
Bülbüli nâlân ider feryâd u âhum her seher Adlî, g.22/5

Hayâlî de gönül kanının, şarap; dostunun(sevgilisinin) hayalinin, arkadaş; âhının da mum olduğunu söyleyerek âhını şem’e benzetir:

Hûn-ı dil bâde hayâl-i döst hemdem âh **şem’**
Gönlümü gâhî şarâb ü şâhid egler gâh şem’ Hayâlî, g.232/1

Emrî de gönlünden âhının ışığının ortaya çıktığını, belli olduğunu söylerken âhını şem’e teşbih eder ve tıpkı şişenin içinde şem’in ışığının gizlenemeceği gibi gönlündeki âhının da gizli kalamayacağını belirtir:

Peydâ olur gönülden âhum şu‘â‘ı zîrâ
Olmaz zücâc içinde pinhân ziyâsı **şem‘**ün Emrî, g.281/4

Aşk hastası olan Hâletî, yanında yanan mumun âhı, başucunda bekleyen de o mumdan çıkan siyah dumanı olduğunu söyleyerek âhını şem‘e, şem‘den tüten dumanı da hastanın başında bekleyen refakatçiye benzetir. Âşık, aşkından hasta olup yataklara düşer. Sevgilinin ise buna aldırmmamasına dayanamaz ve âh etmeye başlar. Kimsesi olmayan âşığın, tek isteği sevgilisinin gelmesidir. Bu nedenle âh edip durur. Şair de, yanında yani başucunda yanan mumun ahı, onu bekleyen, ona bakanın da dumanı olduğunu söyleyerek yalnızlığını dile getirir:

Haste-i ‘ışkam yanumda **şem‘** âhumdur benüm
Başum ucın bekleyen dūd-ı siyâhumdur benüm Hâletî, g.519/1

Âşığın en büyük acılarından biri sevgiliden ayrılıktır ve ayrılık acısını en fazla geceleri çeker. Ayrılık acısı çeken Revânî de sevgilisinin ayrılığında artık geceleri ay ışığına gerek kalmadığını, bulunduğu yerin âhlarının mumu ile aydınlandığını söyler:

Fürkatünde giceler mâh çerâğın niderüz
Âhumuz **şem‘**i ile rûşen olur mahfilümüz Revânî, g.147/3

Atâyî de ayrılık gecesinde mumunun, ateş yağdıran âhı olduğunu söyleyerek âhının hem yakıcılığını, hem de aydınlattığını dile getirir:

Şâm-ı hicrân içre **şem‘**ün âh-ı âteş-bâr olur
Görinen yanumda ancak sâye-i dîvâr olur Nev‘î-zâde Atâyî msd.1/1

Yine aynı şair, âhının mumu ile gam ülkesinde gecelerinin gündüz olduğunu, aydınlandığını söyler:

Mısr-ı gamda şâmumuz rûz oldu **şem‘**-i âh ile
Ey ‘Atâyî böyle icrâ itdi hükmin şâh-ı ‘aşk Nev‘î-zâde Atâyî g.122/5

Ahmed Paşa da ahının şiddetini ifade etmek için şem‘e gerek olmadığını, ahının hem kendisinin, hem de sevgilinin şehrini aydınlatan bir ışık olduğunu söyleyerek âhının şem‘den üstün olduğunu vurgular:

Subha dek şehrinde ol mâhın ziyâbahş olmaga
Şu'le-i âhım yeter **şem'**-i şebistân olmasın Ahmed Paşa g.251/10

Rahîmî de tıpkı Ahmed Paşa gibi şem'in özlemine çekmediğini, yokluğunu hissetmediğini, ona ihtiyaç duymadığını çünkü gönlünün âh kıvılcımlarının ona ışık veren bir şeb-çerâğ olduğunu söyler:

Tahassür çekmezem **şem'**-i şebistân-ı şehen-şâha
Şerâr-ı âh-ı dil her şeb-çerâğ-ı şuledârumdur Rahîmî, g.74/3

Âh, aşk ateşiyle gönülden çıkan bir duman olunca Muhibbî de gönlüne seslenir ve “Ey gönül, gam meclisinde gel âhının mumunu canlandır; o dünyayı aydınlatır, sana meşâle gerekmez.” diyerek ah mumunun onu aydınlattığını ifade eder:

Bezm-i ğamda gel uyandır ey dil âhuñ **şem'**ini
'Âlemi rûşen kılur hâcet degül meş'al saña Muhibbî, g.76/4

Âşığın âhı, bir buğu şeklinde göğe yükselir. Bu nedenle de şem'in dumanı şeklinde düşünülür. Hâletî de sevgilinin yokluğu yüzünden başında ateş yandığını bu nedenle şem' gibi âhının dumanının eksik olmamasına şaşılması gerektiğini belirtir:

Dûd-ı âhum eksük olmazsa n'ola mânend-i **şem'**
Od yanar başumda sensüz ey meh-i hurşîd-i lem' Hâletî, g.363/1

Sevgilinin yanağı parlaklığı ve yakıcılığı sebebiyle şem' olunca, onun özlemine çeken âşığın âhı da o mumun dumanı olur. Şeyhülislam Yahya da sevgilinin yanağını şem'e, ahını da onun dumanına teşbih eder ve sabah olduğunda sevgilisinin yanağını hatırlayıp âh ettiğini; böylece şem' sevgilisinden dumanının da kendisinden olup ortak bir şekilde geçindiklerini söyler:

Ruhı yâdıyla dil-dârun sabâh olunca âh itdüm
Harîfâne geçindük **şem'** dil-berden duhân benden Ş. Yahyâ, g.269/3

Âşığın âhı ile duman arasında engelleme bakımından da ilgi kurulur. Tıpkı dumanın olduğu yerin görülememesi gibi gökyüzüne yükselen âşığın âhı da ayın

ışığının görülmesine engel olur. Emrî de feleğin çatısında âh mumunun dumanının siyahlığını görenlerin gam gecesinde ayın söndüğünü sandıklarını söyler:

Sakf-ı gerdûnda karasın dûd-ı **şem'**-i âhumuñ
Her gören gam gicesinde sandı mâh-ı münhasıf Emrî, kt.244/3

Âşık âh ederken aynı zamanda ağlar. Ateş-su ilişkisinden yararalanan şair, eğer akan gözyaşları Ceyhûn ve Şat ırmakları gibi olmasa; tıpkı şem'i ateşinin baştan ayağa yakması gibi onu da âhının ateşinin şem' gibi yakacağını söyler. Şair, âhının ateşinin yakıcılığını ve gözyaşlarının fazlalığını mübalağalı bir şekilde dile getirir:

Âteş-i âhum yakardı **şem'**veş başdan beni
Çeşme-i çeşmüm benüm ger olmasa Ceyhûn u Şat Adlî, g.44/3

Yine aynı şair bu kez de şem'in yanarken aynı zamanda erimesi sonucu akan damlaların etrafında birikmesi durumundan yararlanır ve eğer gözyaşı selinin şem' gibi bedenini sarmış, boğmuş olmasa; âhının ateşiyle teninin şem' gibi başdan tutuşup yanacağını söyler. Çünkü şem'in etrafında çok su birikmesi onun ışığını azaltır; hatta söndürür:

Seyl-i eşküm cismümi ğark itmeseydi **şem'**veş
Âteş-i âhumla başdan tutuşup yanardı ten Adlî, g.115/4

1.2.4.2. Gam

Gam ile şem' arasındaki benzerlik “yakmak”a dayanır. Divan şiirinde âşık daima gamlıdır. Bu nedenle gam içinde bulunmaya âşık o kadar alışmıştır ki onun için artık gam bir zevk haline gelir. Aşıktan hasta olan âşığın tek çaresi yine gam ile yanmaktır. Sevgilinin aşkı yüzünden hasta olan şair, doktora gam mumunda döne döne yandığını sanki hayal feneri olduğunu söyleyerek ona bakmasını söyler:

İy tabîbüm **şem'**-i gamda döne döne yanayın
Sanki fânûs-ı hayâl oldum bu ben bîmâra bak M. Enverî, g.137/4

Gam bir mumdur; âşık da onun alevinde yanan bir pervanedir:

Hem gülüz hem bülbülüz germiyyet-i aşk ile biz
Dâğ-ı derde şu'le vü **şem'**-i gama pervâneyiz Nef'i, g.56/4

1.2.4.3. Murâd / Baht

Şem' ile murad/baht arasında aydınlatma açısından ilişki kurulur. Nasıl ki mum, geceyi aydınlatırsa muradına eren kişinin da ayrılık geceleri aydınlanır.

Şem', murad kelimesiyle kullanıldığında baht söz konusudur. Âşık talihsizdir. Onun yakıcı âhı felekleri bile yakar, yandırır ama muradının mumunu yakmaz. Muradın mumunun yanması ya da bahtın uyanması yani yanması, istenilen amaca yani sevgiliye ulaşmaktır (Kut, 2006: 391).

Ayrıca bir dileği olan, bunun gerçekleşmesi için türbelere, evliyaya mum adar. Dilek yerine gelince de adanan mumlar yakılır (İpekten, 2003: 228). Beyitlerde bu geleneğin de etkisi vardır.

Fuzûlî, aşağıdaki beyitinde “murâdum mumu yanmaz mı?” diyerek isteğinin olup olmayacağını sorar. Şair, öyle bir âh eder ki âhının ateşinden felekler yanar ama muradına eremez. Ayrıca güneş batınca mum yakıldığı için, Fuzûlî âhından feleklerin yanmasıyla güneşin battığı zamanı ifade eder. Bu nedenle de şair, “Artık muradımın mumu yanmaz mı?” diye sorar:

Beni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhumdan murâdum **şem'**i yanmaz mı Fuzûlî, g.264/1

Âşık talihsizdir ama bir o kadar da ümitlidir. Şehri de kara bahtından şikayet etmemesini, bir gün onun da muradının mumunu bir yakanın bulunacağını söyleyerek talihinin düzeleceğinden ümitli olduğunu ifade eder:

Şikâyet eyleme ey Şehrî tîre bahtuñdan
Senüñ de **şem'**-i murâdını bir yakar bulunur Şehrî, g.34/5

Yine aynı şair, feleğin muradının mumunu başaşağı etse de yani tersine döndürse de üzölmeyeceğini; çünkü alevın/ateşın ne kadar aşağıda olursa olsun yine de yükseğe meyl edeceğini söyleyerek arzusuna kavuşacağından emin olduğunu belirtir:

Ne deñlü şu‘le pest olsa yine bâlâyadur meyli
Elem çekmem felek **şem‘**-i murâdum ser-nigûn itse Şehrî, g.115/3

Amrî ise Şehrî’nin tam tersine, dünyanın gözüne karanlık görünmesine şaşılmasını gerektiğini; çünkü bahtının mumunun söndüğünü söyleyerek talihsizliğini ifade eder. Âşığın bahtı siyahtır, karanlıktır. Zaten karanlıkta mum sönünce hiçbir şey görülmez:

Tañ mı ‘âlem gözüme târ olsa
Şem‘-i bahtum benüm söyünmişdür Amrî, g.31/2

Âşığın tek arzusu sevgiliye kavuşmaktır; sevgiliden ayrılık ise âşık için dayanılmaz bir acıdır. Çünkü sevgili, âşığın yaşama sebebidir. Şair de sevgilisine “Ey murad mumu, bu hasta, ayrılık gecesinde ölmeden, gel onu ziyaret et.” der ve sevgilisine “şem‘-i murâd” terkihiyle seslenerek tek isteğinin sevgilisi olduğunu dile getirir:

Bu hasta ölmedin hecrüñ şebinde
Gel ey **şem‘**-i murâd eyle ‘ıyâdet Amrî, g.7/3

Hâletî de sevgilisini şem‘e, kendini de şem‘e âşık olan pervaneye teşbih eder. Pervane, şem‘e aşkıdan onun etrafında öyle hızlı döner ki bazen kanatları şem‘in ateşiyle tutuşur ve yanar, bazen de kanatlarının oluşturduğu rüzgârın etkisiyle mumu söndürür. Şair de kendisinin sadece kendi yanıklarıyla eğlendiğini, oyalandığını bu nedenle muradının şem‘ini kanatlarıyla söndürmediğini ifade eder:

Ben ol pervâneyem kim eglenüp sûz-ı melâlümle
Murâdum **şem‘**ini söndürmemişdür per ü bâlümle Hâletî, Matla.464

Ahmed Paşa da ayrılık gecesinde muradının mumu yoksa buna şaşılmasını gerektiğini, çünkü âşığın micmer gibi ateşli bir ciğeri olduğunu söyleyerek kaderinin onu arzusuna ulaştırmamasına şaşırmaz ve ciğerinde yanan ateşin ne derece şiddetli

olduğunu ortaya koymak için ayrılık gecesini onun aydınlattığını söyler. Zaten âşığın muradının mumunun yanması çok zordur:

Yoksa şeb-i hecrinde ne tan **şem'**-i murâdın
Micmer gibi devrinde çün odlu cigeri var Ahmed Paşa, g.83/7

Mumun gece yanmasından ve aydınlatmasından yararlanan Nef'î, gece-gündüz tezatı yapar ve baht mumunun alevinin, tüm dünyayı her gece gündüzün meşalesinin parlaklığı kadar ışıktandırmasını, aydınlatmasını ister:

Âlemi her şeb ede şu'le-i **şem'**-i bahtı
Pertev-i meş'ale-i rûz kadar nûrânî Nef'î, k.4/59

Sevgili dışında aşığa zulm edenlerden biri de talihidir. Bu nedenle âşık bahtını genellikle siyah, kara ve kör olarak niteler. Ayrıca talihsizliğini bahtının uyuması olarak da tasavvur eder. Divan şiirinde şair daima âşıktır. Tıpkı âşık gibi şairin de talihi kötüdür. Kasidelerini sundukları padişahdan yardım isterken talihlerinden şikayet ederler ve onun lutufta bulunmasını isterler. Gelibolulu Alî de aşağıdaki beyitinde “Ey padişah, kör bahtım uyur, bunca zamandır da uyanmaz; senin lutfun muradımın şem'ini uyandırсын.” diyerek talihsizliğini belirten şair, padişahın lufu ile de talihinin düzeleceğini arzularına kavuşacağını dile getirir:

Serverâ lutfuñ uyandursun muradum **şem'**ini
Bunca demlerdür uyanmaz baht-ı nâ-bînâ uyur Gelibolulu Alî,
k.28/10

“Feleğin tahtında oturan padişahım uyur, kötü talihim açılmaz; acaba o uyanmaz mı baht-ı sitâremin mumu yanmaz mı?” diye soran aynı şair, artık feleğin onun talihini açmasını ister:

Açılmaz tâli'-i sahtum uyur şâh-ı felek-tahtum
Uyanmaz mı aceb baht-ı sitârem **şem'**i yanmaz mı Gelibolulu Alî,
g.547/2

Âhî de sevgilisinin elinden, sevgilisi yüzünden şem' gibi başında ateşler yakanın kara bahtı olduğunu söyleyerek talihinin ona yaptığı zulmü ifade eder:

Ol meh-i nâ-mihr elinden **şem'** gibi ÂHî'yâ
Başuma odlar yakan baht-ı siyâhumdur benüm Ahî, g.72/8

1.2.4.4. Vuslat (Vasl, Visal)

Âşığın tek isteği vuslat; sevgiliye kavuşmaktır. Sevgiliden daima ayrı olan âşık, ağlayıp inler. Yani ayrılık içindedir. Bu nedenle vuslat/visal/vasl geçen beyitlerde genellikle ayrılık da vardır. Çünkü ayrılığın sonu vuslat, vuslatın sonu yine ayrılıktır. Şem'in karanlıkları aydınlatması gibi sevgilisine kavuşan âşık da aydınlığa kavuşur; yani arzusu gerçekleşir. Fakat âşığın kolay kolay vuslat mumu yanmaz. Avnî de aşağıdaki beyitinde “Ey Avnî, mademki, o sevgili gelip de vuslatının mumunu yakmadı; o halde, bu gece, var, sen de onun ayrılığının ateşine yan.” şeklinde duygularını dile getirir:

Vuslatı şem'ini çün yakmadı ol yâr gelüp
Fûrkati nârına ‘Avnî yûri señ yan bu gice Avnî, g.68/6

Âşığın kavuşma mumunu ele geçirmesi çok zordur. Hâletî de kavuşma mumunun etrafında dolaştığını ama hayal fenerinin cisminin ele geçmediğini söyler:

Hâletî gerçi senün **şem'**-i visâlün tolanur
Eli irmez nitekim sûret-i fânûs-ı hayâl Hâletî, g.463/6

Süheylî, sevgilisinin kendisini kavuşma gülbahçesinden ayrılık ateşine düşürdüğünü, yine de kavuşma mumunun ümidi ile yanmaktan korkmadığını söyleyerek her vuslattan sonra ayrılık olduğunu ama âşığın hiçbir zaman kavuşma mumunun yanacağı ümidinden vazgeçmediğini hatta onun arzu ile yanmaktan korkmadığını dile getirir:

Beni gülzâr-ı vasluñdan düşürdün nâr-ı hicrâne
Ümîd-i **şem'**-i vasluñla yanarsam baña pervâ ne Süheylî, g.289/1

1.2.5. Şem' ile Aralarında İlişki Kurulan Diğer Kavramlar

1.2.5.1. Şem' - Aşk Mumu

Aşkın şem' ile ifade edilmesinde en başta gelen özellik şem'in yakıcı olmasıdır. İskender Pala, aşk konusunda şöyle der:

“Aşk bir yanıştır, bir yalım ile başlar; mum bir alevdir, varlığı yanışa verir. Yanış bir tezkiyedir, ruhu artırır; alev bir müteharriktir, yangını başlatır. Ve tarihin görünmeyen yüzü, bir mum alevine vabeste yangınlarla doludur. İster şehirleri, ister gönülleri yakmış olsun; yangının kaynağı bir kıvılcımdan ibarettir. Yangın gibi aşk da bir yalım ile başlar ve ardından tutuşma, nihayetinde ateş denizi gelir. Mumun, alevi başı üzerinde götürmesi bundandır.” (2010: 189)

Tıpkı şem' gibi aşk da aşığın yakar. Beyitlerde genellikle aşk mumu, mahabbet şem'i veya şem'-i 'ışk, şem'-i mahabbet terkipleri ile ifade edilir. Ayrıca bu beyitlerde “gönül” kelimesi çok sık geçer. Çünkü bütün yanışların kaynağı derunîdir, içten gelir. Aşkın kıvılcımı gönle düşmeye görsün, ateş bütün varlığı bürür (Pala, 2010: 189-190). Şairlere göre aşk olmayan bir gönül karanlıktır ve onu aydınlatacak, ısıtacak olan da aşk mumudur.

Şeyhülislâm Yahyâ, sevgilisinden yüreğindeki aşk ateşinden aşk mumunu yakmasını ister:

Derûnumda mahabbet **şem'**ini yak nâr-ı aşkundan
Münevver eyle gönlüm hânesin envâr-ı `aşkundan Ş.Yahyâ, g.300/1

Şanizade Mehmet de sevgilisini yanan ateşin alevine benzetir ve gönül evinde gece gündüz aşk mumunun yanmasına rağmen gönlünün daima o ateşe benzeyen sevgilisine pervane olduğunu söyler:

Hâne-i dilde yanarken **şem'**-i 'ışkı rûz u şeb
Yine gönlüm dâ'imâ ol şu'leye pervânedir Şanizade Mehmet
Atâullah Efendi, g.18/4

Leylâ Hanım da “sine-i cân”a aşk mumu, parlak/yakan fitil olunca vücudundaki bütün tüylerin yandığını şöyle dile getirir:

Tutuşdı kalmadı kat'â tenimde mûlarım bir bir
Fetîl-efrûz olunca **şem'**-i 'aşkı sîne-i câna Leylâ Hanım, k.4/12

Ahmedî de aşk ateşiyle yanmak gerektiğini çünkü mumun yanmayınca ışık vermeyeceğini, parlamayacağını söylediği aşağıdaki beyitinde aşkı muma benzetir:

Ahmedî yan bu cışk odına ki **şem'**
Nûr olmaz yahılmayınca temâm Ahmedî, g.420/9

Emrî de muhabbet mumunun yağını yüreklerden aldığını söyler:

Mahabbet **şem'**i kim yağı yüreklerden alınmışdur
Aña göz nûrîdur şu'le fitîle rişte-i cânlar Emrî, kt.174/2

Hayâlî de yanıp yakılan bir aşk mumu olduğunu söyler ve buna şükürler eder:

Eger sen âleme pertev salar bir mihr isen ben hem
Bihamdillah mahabbet **şem'**iyem sûz ü güdâzım var Hayâlî, g.114/3

Şeref Hanım da aşkın gizlenemeyeceğini ifade ederken **şem'**den yararlanır. Nasıl ki parlak mumun alevini/ışığını gizlemek zorsa aşkın ateşini de saklamak da zordur, göstermek de yani belli etmek de zordur:

Ketmi müşkil âteş-i 'aşkı 'ayân itmek de güç
Şu'le-i **şem'**-i fûrûzânı nihân itmek de güç Şeref Hanım, g.25/1

1.2.5.2. **Şem'** - Gül

Şem' ile gül arasındaki ilgi renk benzerliğine dayanır. Kırmızı, sarı veya pembe renkli olması bakımından gül, renk itibarıyla ateşe teşbih edilir. **Şem'**e benzetilen gül, tıpkı onun gibi ışık saçır. İkisinin de ortak özelliği yakıcı olmalarıdır. **Şem'** pervaneyi, gül de bülbülü yakıp yandırır. Bu durumda her ikisi de sevgili vasfındadır ve sevgili yerine de kullanılırlar. Ayrıca ikisi de kısa ömürlüdür.

Şem'in meclisi aydınlatıp süslemesi ve gece eğlencelerinin başladığını göstermesi gibi baharın müjdesini veren, bağ, çemen ve gül bahçesine güzellik katan gül de gezip eğlenme vaktinin başladığını işaret eder. Nef'î de aşağıdaki beyitinde

gölün, bağ meclisinin içinde toplantıyı aydınlatan bir mum gibi olup baharda padişahlar padişahının meclisine parlaklık verdiğini, aydınlattığını söyler:

Bezm-i bâğ içre dönüp bir **şem'**-i cem'-efrûza gül
Verdi revnak meclis-i şâhenşeh-i nevrûza gül Nef'î, g.72/1

Mostarlı Ziyâ'î de sarı renkli gülü muma, goncaları da o mumun fitiline benzetir:

Bülbül yanup yakılmaga gül-şende ey halîl
Saru gül oldu **şem'** meger goncalar fetîl M. Ziyâ'î, g.267/1

Güller, gül bahçesinin içerisine şem' gibi aydınlattıklarından beri bülbüller de aşk ateşinde yanmak için pervane olur:

Salaldan **şem'veş** pertev bisât-ı gülşene güller
Olupdur nâr-ı 'ışka yanmaga pervâne bülbüller Nev'î, g.80/1

Öyle ki her gece taze ateşe yönelen gül, şem' olup bülbülü pervane eyler:

Şem' olup pervâne eyler bülbüli
Her gice meyl itdi sûz-ı tâze gül Fasîhî, g.233/5

Çemende gülün mumu şevk ile parlayınca şekli ve kırmızı rengi itibariyle lale de ona al fanusunu hazırlar:

N'ola fanus-ı alın lale itse yine amade
Çemende **şem'**-i gül sad şevk ile şimdi firuzandur Neşâtî, k.27/7

Kutlu ateş gibi güzelliğini gösteren gül, çemenin yeni gelinine yatak odası mumu olur:

Nâr-ı eymen gibi çün 'arz-ı cemâl eyledi gül
Nev-'arûs-ı çemene **şem'**-i şebistân oldu Sâbir Pârsâ, k.6/6

Kırmızı rengi itibariyle gül tıpkı şem' gibi ateşlidir. Yahyâ'nın aşağıdaki beyitinde şem' ve gülün bu özellikleri söz konusu olup onların ateşlerinin sürekli yanmasını sağlayanların da pervane ve bülbül olduğu dile getirilir:

Gül ü **şem'**ün yakar âteşlerin dâ'im söyindürmez
Nefesle `andelîb-i bî-nevâ dâmenle pervâne Ş.Yahyâ, g.319/b2

Revânî gülbahçesinde görünenin gül değil ateşli mum olduğunu, onun etrafında dolaşan da bülbül değil pervane olduğunu söylerken;

Görünen gülşende **şem'**-i âteşindür gül degül
Geşt iden etrâfını pervânedür bülbül degül Revânî, g.233/1

Nef'î de aşk sorhoşu olup kendinden geçen âşğın, meclisde pervane değil sermest bir bülbül olduğunu ve gül zannedip şem'in üzerinde uçtuğunu söyler:

Değil pervâne bir sermest-i bülbüldür ki meclisde
Eder gül zannedip **şem'** üstüne pervâz mestâne Nef'î, g.115/2

Şem'in yanarken erimesi sonucu akan damlalar, şem'in ağlaması olarak tasavvur edildiği gibi rengi ve şekli itibariyle şebnem (çiğ) olarak da düşünülür. Gülün âşık vasfında olduğu Nev'î'nin aşağıdaki beyitinde gülün yaprakları üzerinde görülen damlaların çiğ değil, sevgilinin yanağının mumunun arzusuyla gece şem' gibi yana yana ağlayan gülün gözyaşları olduğunu söyler:

Şebnem degül cerâg-ı ruhun şevkine senüñ
Agladı **şem'** gibi gice yana yana gül Nev'î, g.276/2

Şem', yakıcı, parlak, etrafı aydınlatması gibi özellikleriyle, gül de rengi, kokusu, güzelliği ve bülbülü inletmesiyle sevgiliyi temsil ederler. Gönlü pervane gibi yanan bülbül gibi inleyen Neylî, sevgilisine şem' mi yoksa gül mü diyeceğini bilemez:

Oldı pervâne vü bülbül gibi dil pür-tef ü zâr
Saña iy şûh-ı cihan **şem'** mi yâ gül mi disem Neylî, g.118/2

Şem' ve gülün ortak özelliklerinden biri de ömürlerinin kısa olmasıdır. Şem'in ömrü tek gece olup güneşin doğması sonucu söndürülmesiyle biter; bir iki günlük ömrü olan gül de çabuk solar ve yapraklarının dökülmesiyle ömrü sona erer:

Söyüñdi **şem**’-i ikbâli döküldi verd-i âmâli
Bu gam pervâneyi nâlân ider bülbülleri ebkem Hâletî, m.2/7

1.2.5.3. Şem’ - Lâle

Lale, kırmızı rengi itibariyle şem’e benzetilir. Lale de şem’in alevi gibi yakıcı ve kırmızıdır. “şem’-i şakayık” terkihiyle şem’e benzetilen lale bazen meclisin mumu, bazen de mumunun ışığıyla insanları neşlendiren bir vasfı vardır. Özellikle sevgilinin yanağının söz konusu olduğu beyitlerde kullanımı daha çoktur. Lale, kimi beyitte sevgilinin yanağını kıskanır, kimisinde de sevgilinin yanağının şevkiyle içerisinde dâğ yakar. Sevgilinin yanağı şem’ olunca, lalenin hiçbir değeri kalmaz. Lalenin içindeki siyahlık, yanık yarasına benzetilir ve bu yaranın sevgilinin ayrılığı üzerine şem’ gibi yanması sonucu oluştuğu ya da sevgilinin yanağının şevkiyle yakması sebebine bağlanır.

Atâyî, laleyi “şem’i nûrân” a benzetir ve akarsuyun üzerinde oluşan kabarcıkların içinde lalenin aksini görenlerin onu, cam fanusa koyulmuş ışıklı, parlak mum sanacaklarını belirtir. Fanus, şeffaf bir renktedir; lalenin de tıpkı şem’ gibi yakıcı bir kırmızı rengi vardır. İşte şair de suyun içinde görünen lalenin gölgesini, yanan bir mum şeklinde tasavvur eder:

Görenler lâlenüñ ‘aksin habâb-ı cûy-bâr içre
Sanur fânûs-ı mînâya komışlar **şem**’-i nûrânı Nev’î-zade Atâyî k.8/14

Ahmedî, lalenin meclisin mumu olduğunu ifade eder:

Nazarda **şem**’-i meclisdür şakayık
Dimâga ‘anber-i terdür benefşe Ahmedî, tc.I/3

Yine aynı şair, lalenin mumunun ışığının insanı neşlendirdiğini, keyiflendirdiğini ifade eder:

Yaz oldı bezendi girü etrâf-ı hadâyık
Nûrıyla safâ virdi bize **şem**’-i şakâyık Ahmedî, mhs.1

Şeyhülislâm Yahyâ ise eğer lale, mumunu yakmazsa benefşenin, gülbahçesinin etrafını kaplayarak orayı geceye çevireceğini söyler:

Lâle **şem'**in vaktidür yohsa benefşe kaplayup
Gülşenün etrâf u eknâfın şebistân eyledi Ş.Yahyâ, k.22/12

Nef'î ise her lalenin bir “şem'-i mu'anber” yaktığını ve dumanından da bostanın üzerinde anber saçan bir bulutun oluştuğunu söyler:

Yine her lâle bir **şem'**-i mu'anber yakdı dûdundan
Şehâb-ı anber-efşân oldu peydâ bûstân üzre Nef'î, k.6/2

Hâletî de lalenin bahar mevsiminde açılması, sonbaharda solmasından yola çıkarak lalenin, baharda mevsimindeki canlılığını aşağıdaki beyitinde “Sonbahardan lalenin parlayan mumu sönmüşken; yeni bahar rüzgârı üfleyüp geldi; yetişti ve onun mumunu yaktı.” şeklinde ifade eder:

Yetişdi geldi bâd-ı nev-bahârî üfleyüp yakdı
Söyünmüşken hazândan lâlenün **şem'**-i fûrûzânı Hâletî, k.20/10

Helâkî, lalelerin içerisinde bulunan siyahlığı, sevgilinin yanağının şevkiyle onların içlerinde dağlar yakması sebebine bağlar :

Şevk-ı **şem'**-i ruhuñla ey yüzi gül
Dâğlar yakdı deşt lâleleri Helâkî, g.142/2

Zâtî de lalenin tazelik mumunu, sevgilinin yanağının ateşinden yaktığını belirtir:

Çün tarâvet **şem'**ini gül-nâr-ı haddüñden yakar
Haşra dek diñlemesün yanar çerâğı lâlenüñ Zâtî, g.674/8

Ahmedî ise sevgilinin yanağı ile laleyi karşılaştırır ve sevgilinin yüzünün olduğu yerde laleye gerek olmayacağını; cihanı aydınlatan mumun yanında micmere yani tütsü kabına ihtiyaç duyulmayacağını söylerek ifade eder:

Yüzüñ katında lâleyi neylerem anda kim
Şem'-i cihân-fûrûz ola micmer neme gerek Ahmedî, g.360/3

Aşağıdaki beyitinde ise şair, lalenin içerisindeki siyahlığın, sevgilinin ayrılığı nedeniyle ayrılık ateşine yanıp şem' gibi karardığı için oluştuğunu söyler. Hatta onun bu durumuna ciğer kanını ve gönül dumanını şahit gösterir:

Lâle firâkuñ odına yandı karara şem'veş
Hâline anuñ şâhid uş dūd-ı dil ü hûn-ı ciger Ahmedî, g.148/5

1.2.5.4. Şem' - Şarap / Kadeh

Meclis unsurlarından olan şem', şarap ve kadeh arasında parlaklık, sıcaklık, yakıcılık ve renk bakımından bir benzerlik vardır. Kadeh denilince daha çok içindeki şarap kastedilir. Nasıl ki şem', bulunduğu yeri aydınlatan, parlak aynı zamanda yakıcı bir aydınlatma aracı ise şarap da sarı, kırmızı, beyaz vb. renklerde olan parlak ve yakıcı, onu içen kişinin vücut ısını arttıran bir özelliğe sahiptir.⁵ Ayrıca şem'in karanlığı yok etmesi gibi şarap da dertleri sıkıntıları unutturur ve keyif verir. Şem' bazen müşebbeh bazen de müşebbehün bih olurken bazen ışığını şaraptan alır bazen de şarabın olduğu yerde ona gerek kalmaz.

Şarabın yol gösteren parlayan bir mum olduğunu söyleyen Hâletî, Klasik Türk şiirinde adı geçen iki İskenderden biri olan ve karanlıklar ülkesine âb-ı hayat aramaya çıkan İskender-i Zülkarneyn'e telmih yapar⁶ ve "Elimizde şarap gibi paralayan bir mum var, gamın karanlığında İskender'e yol gösteririz." diyerek ellerindeki şarabın parlak bir özelliğe sahip olduğunu tasavvur eder.

İskender'e yol gösterürüz zulmet-i gamda
Var bâde gibi şem'-i fûrûzân elümüzde Hâletî, g.737/2

Kadehin içinde bulunan şarap öyle parlaktır ki onun olduğu yerde şem'e ihtiyaç yoktur. Şeyhülislâm Yahyâ da gece meclisin kadehin ışığı ile aydınlandığını, gece

⁵ "Bade, ateş ve su gibi iki zıt unsuru içeren bir içecektir. Bade, su ve ateşin bir arada, iç içe olduğu nadir nesnelerden biridir. Akıcı, yani su tarafı görünmekle birlikte, ateş onun içinde gizlidir. Buna karşılık su, pasifize olmuş durumdadır. Zaten suyun yapısı yumuşaklık, uysallık, yataylık, bağımlılık imajlarını telkin etmektedir. Badedeki ateşin ortaya çıkması, onun içilme aşamasından sonradır. Bu, onda ilk hareketi sağlayan itici bir güçtür. Bade ateş suyu, dirim suyudur. Bu, dili yakan ve en küçük kıvılcımla alevlenen sudur; nitrik asitten farklı olarak, kendini çözmek ya da yok etmekle sınırlamaz; yaktığı şeyle birlikte yok olur." (Yıldırım, 2007:5)

⁶ "Rivayete göre İskender, ordusu ile zulumat ülkesine ab-ı hayatı aramaya gitmiş ama veziri olan Hızır, suyu bulup içtiği halde oana nasip olmamıştır." (Pala, 2009: 236)

şarabının şem'e gerek bırakmadığını söyleyerek şarabın parlaklık ve etrafı aydınlatma açısından şem'den üstünlüğünü ifade eder :

Pür-nûr idi ziyâ-yı câm ile gice meclis
Komamış idi hâcet **şem'**e mey-i şebâne Ş.Yahyâ g.317/3

Atâyî de eğlence yerine, içerisinde şarap bulunan kadehin ışığının yeteceğini parlak mumun gelmesine gerek olmadığını söyler:

Vâkıf itmeñ gayrı yâr ile nihânî 'işrete
Şu'le-i sâgar yiter **şem'**-i münevver gelmesün Nev'î-zade Atâyî,
g.179/3

Helâkî de mumun, şarabın verdiği parlaklıktan dolayı güneş gibi par par yandığını ifade eder:

Bezm-i safâda dün gice tâb-ı şarâbdan
Par par yanardı gün gibi ol **şem'**-i cân-güdâz Helâkî, g.63/3

Şarap, sarhoş edici özelliği ile tüm sıkıntıları unutturur, keyif verir, gönlü ferahlatır. Şarabın bu özelliği ile şem'den üstün oluşunu Avni, aşağıdaki beyitinde "Sakinin yanağının aya benzeyen parlaklığı ve şarabın verdiği ferahlık, beni چراغ gibi aydınlatmaya yeter. Artık muma ihtiyacım yok." şeklinde belirtir:

Yeter çerâğ baña **şem'**a ihtiyâcum yok
Furûğ-ı mâh-ı ruh-ı sâkî vü safâ-yı şerâb Avnî, g.5/3

Hâletî de şarabın, gamın verdiği karanlığı ortadan kaldıran şem' olduğunu; kadehin üzerinde içkiden hasıl olan hava kabarcığının ise kırmızı fanus olduğunu tasavvur eder:

Def' itmege zalâm-ı gamı **şem'**dür şarâb
Fânûs-ı aldur üzerinde anun habâb Hâletî, g.73/1

1.2.5.5. Şem' - Âdetler

Divan şâirleri gazellerinde ölüme, ölümle ilgili uygulamalara, düşünce ve inançlara hatta bazı âdet ve geleneklere yer vermişlerdir (Batislam, 2007:198). Bu âdetlerden biri de mezar üzerine “mum yakmak”tır.

Halk arasında “velî” olarak bilinen kişilerin türbelerinde mum yakma geleneği vardır. Bu âdet hristiyanlıktan geçmiştir (Aktaş, 2004: 179). Eski Türk Şamanlığında çok önemli kült olan ateş kültü hatıraları bu âdetin Türkler arasında yayılmasına yardım etmiştir (İnan, 1961: 180-182). Şairler, kendi ölümlerinden, mezarlarından bahsettiği beyitlerde bu mum yakma âdetini de ifade ederler. Aşağıdaki beyitinde Revânî, mezar üstünde mum yakmanın âdet olduğunu söyler:

Gözleriçün ölenün nergis dikün hâkinde kim
Şem' yakmak dostlar 'âdet durur sîn üstine Revânî, g.391/3

Adlî de “Dostlar, kabrüm üzerine servi dikin şem' yakın çünkü beni toprak eyleyen sevgilinin boyu ve yanağıdır.” diyerek kabrinin üzerine mum yakılmasını, sevgilinin muma benzeyen yanağının onu toprak etmesi sebebine bağlayan şair, uygulanan bu âdeti şairâne bir hayalle süsler:

Kabrüm üzre serv dikün şem' yakuñ dostlar
Çün beni hâk eyleyen şevk-ı ruh u bâlâsıdır Adlî, g.30/2

Mesîhî de tıpkı Adlî gibi eğer sevgilinin yanağının arzusuyla yanmış vücudu toprak olursa her kemiğinin mezarının üzerinde mum olmasını istediğini söyleyerek “mum yakma” âdetini dile getirir:

Hâk olursa şevk-i ruhsârûñla cism-i sûhtem
Kabrüm üzre şem'-i kâfûrî ola her üstühân Mesîhî, k.14/22

Bir başka âdette, o devirlerde geçerli olan hırsız ve uğursuzların boyunlarına ip takılıp sokak sokak gezdirilmesidir (Doğan, 1999: 422). Revânî de şem'in fitilini, boğazına bağlanmış bir ip olarak düşünür ve “Eğer, sevgilinin güzelliğinden ılık çalmadıysa; geceyi aydınlatan mumun boyununda neden sürekli ip vardır?” diye sorarak sevgilinin güzelliğinin üstünlüğünü ifade ederken o dönemdeki bir âdetten

yararlanarak şem'i hırsız olarak tasavvur eder ve fitilinin bulunmasını hüsn-i ta'lîl sanatıyla güzel bir sebebe bağlar:

Hüsn-i dil-berden ziyâğurlamadıysa eger
Dâyimâ şem'-i şeb-efrûzun neden boynunda ip Revânî, g.22/6

Türk kültürünün âdetlerinden biri de “mumla davet”tir. Eskiden iç yağı veya bal mumunun yakıldığı dönemlerde mumların dip tarafları kırmızıya boyanırdı. Bir kimsenin bir başka kimseye mum göndermesi “bu gece bize geliniz” anlamında davet sayılırdı (Sungurhan, 2006: 392). “kırmızı mumla davet etmek” tabiri de buradan kalmıştır (Serdaroğlu, 2006: 317). Hayâlî'nin aşağıdaki beytinde böyle bir olaya işaret edildiği ve mum ile sevgiliyi davet etme küstahlığında bulunan ayın – üzerindeki kelef denen lekeler kastedilerek yahut ay tutulması sonucu yüzünün kızarması imâ edilerek – tutuklanması ve yüzüne kara çalınması yorumu yapıldığı görülmektedir (Aylar, 1999: s.462). Şair, teşhis sanatından yararlanmış ve aya insan vasfı vererek beytinde “mumla davet” âdetini konu etmiştir:

Şem'lerle kûyuna gelmiş gece mâh-ı felek
Âkıbet yüz karalığıyla tutulur ol levend Hayâlî, g.41/4

Şairler mumun dip tarafının kırmızıya boyanması ile gelinlerin ayağına kına yakılması âdeti ile benzerlik kurarlar. Bu benzerlikte kınanın renginin kırmızı olması büyük rol oynar. Şentürk ise bu konuda şöyle der:

“Mumun ayaklarına kına yakılması benzetmesi ise bugün bazı eski camilerde mihrapların iki yanında bulunan antika mumlarda görülen ve mumun taban kısmının tam anlamıyla kına rengine boyanması yahut kına renkli mumun kalıbın alt tarafına dökülmesi ile oluşan bir mum modelinden kaynaklandığı anlaşılıyor.” (1999: 436)

Nev'î de aşağıdaki beyitte şem'i ayağına kına yakılmış bir gelin şeklinde tasavvur eder:

'Arûs-ı şem' yakınmış ayagına hınnâ
Diler ki öldüre pervanesin gire kana Nev'î, g.433/3

Düğün öncesinde yapılan kına gecelerinde mumlar yakılarak eğlenilir. Ayrıca hazırlanan kınaların üzerine de mum koyulup yakılır; tepsilere dizilir ve gelin

etrafında dolaştırılır. Nev'î'nin aşağıdaki beyti kına gecelerinde mumlar yakılarak eğlenildiğine işaret etmektedir:

Hinnâ gicesi **şem'** tutup câriye-i mâh
Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyya Nev'î, k.3/11

Şem' ile yapılan âdetler dışında şem'in özelliklerinden yola çıkarak şairler bir takım âdetleri de şem' ile ifade etmişlerdir. Misafir ağırlama, Türk kültürünün önemli bir parçası olup ağırlanandan ziyade ağırlayanın şerefi sayılır. Misafir geldirken karşı çıkılır, otururken yer gösterilir ve misafirin sık sık gelmesi için arkasından su dökülür (Serdaroğlu, 2006: 299). Zâtî de aşağıdaki beyitinde de “ayağa su dökme” adetini, şem'in yanarken erimesi sonucu akan damlaları hüsn-i ta'lîl sanatından da yararlanarak pervanenin ayağına su dökmesi şeklinde ifade eder. Burada şem', pervaneye aşiktir; ona değer ve kıymet vermesi dolayısıyla hürmeten pervanenin ayağına su döker:

'İşk odından yanışalum gel şafâ geldüñ diyu
Pâyına pervânenüñ geldükce döker âb şem' Zâtî, g.625/3

1.2.5.6. Şem' ve Diğer Kavramlar

1.2.5.6.1. Işık Köçeği:

Süheylî, şem'in yalın yüzlü bir ışık köçeği olduğunu söyler:

Bir yalıñ yüzlü ışık köçegidür **şem'** k'anuñ
Her gice meygedede şevki süreyyâya irer Süheylî, g.103/3

1.2.5.6.2. Terzi:

Şem', pervanesine şevk gömleği diken bir terzidir:

Pervânesine pîrehen-i şevk dikdi **şem'**
Şol şu'le barmagında zer engüştânedür Emrî, g.82/3

1.2.5.6.3. Odabaşı:

Revânî, meclisde şem'in pervaneye baş kaldırmasına, kafa tutmasına şaşılmasını; çünkü onun, ayak takımına odabaşı (subay) yapıldığını söyler:

Şem' pervâneye dik gelse ne var meclisde
Anı çün odabaşı kıldılar evbâslara Revânî, g.378/3

1.2.5.6.4. Suçlu:

Şem', günahsız bir pervanayı yaktığı için ayağında demir pranga, boynunda kıvrım kıvrım zincir olan bir suçludur:

Bir bî-güneh pervâneyi yakdı diyü şem'i görün
Pâyında kayd-ı âhenin boynunda pîç-â-pîç gull Ş.Yahyâ, g.220/3

1.2.5.6.5. Hâme (Kalem) :

Nâ'ilî, kaleminin hayal gecesinin mumu olduğunu ve ona mucizeler söylediğini ve hazır cevap olduğunu söyler:

Nâ'ilî i'câz-ı nutkumdur ki eyler ter-zebân
Hâme kim şem'-i şebistân-ı tahayyüldür bana Nâ'ilî, g.6/6

Hayretî de sevgilinin yanağının vasıflarını yazdıkça kaleminin bir mum şekli alıp beytini parlattığını dile getirir:

Ruhların vasfını yazdukca elümde kalemüm
Beytümi rûşen ider şem'-i şebistân-şekil Hayretî, g.253/3

1.2.5.6.6. Cebîn (Alın) :

Sevgilinin alını beyaz ve parlak olması açısından şem'e teşbih edilir. Hecrî de sevgilinin alınının dünyaya şem' gibi ışık verdiğinden, aydınlattığından beri pervanelerin birçoğunun sevgilinin yanağının ateşinde yandığını dile getirir:

Âteş-i ruhsârına yandı nice pervâneler
 Şem'Veş 'âlemlere pertev salaldan ol cebîn Hecrî, g.117/3

1.2.5.6.7. Çiçek:

Gül bahçesinin meclisinde çiçekler şem', onların etrafında dönen kelekler de pervanedir:

San şem'dürür bezm-i gülistânda çiçekler
 Pervânedür ol şem'ler için kelekler Me'âlî, g.231/1

1.2.5.6.8. Zambak Goncası:

Gülbahçesinde zambak goncası bir beyaz mumdur ki çemen de onun için nergisi altın bir şamdan yapar:

Şem'-i kâfûrî durur gül-şende zambak goncası
 Nergisi kıldı anuñün şam'dân-ı zer çemen Revânî, k.22/19

1.2.5.6.9. Ateşperest:

Erimesi sonucu ışığı azalan mumun fitili kesilerek ışığı artırılır. Revânî de şem'in ışığını artırmak için fitilinin kesilmesini, ateşperest olduğu için boynunun kesilmesi şeklinde tasavvur eder:

Boynı urılmazdı şem'ün olmasa âteş-perest
 Sâğarun kanı içilmezdi kızılbaş olmasa Revânî, g.356/2

1.2.5.6.10. Sipâh:

Karanlıkları aydınlatması açısından karanlığı askerlere, şem'i de onları dağıtan bir orduya teşbih eden Ahî, yanan bir ateş olan ve karanlık askerlerini kılıç ile kovan şem'lerin başına altından yapılmış demir başlık giymiş askerleri, ordusu olduğunu söyler:

Yanar oddur kim sürer tîğ ile zulmet ‘askerin
Şem’ler altun ışıq geymiş sipâhumdur benüm Ahî, g.72/5

1.2.5.6.11. Serdâr:

Şem’, yanan ateşi ile etrafı aydınlatan bir ışıq unsudur. Ateşinin olması ve yanması bakımından şem’ ateş diyarının komutanı olarak düşünülür:

Diyâr-ı sûzun oldum **şem’** gibi ben de serdârı
 Nice Ferhâd ile Mecnûn gibi yanar çerâğım var Hayâlî, g.169/2

1.2.5.6.12. Savaşçı:

Şem’in üst kısmında alevinin yanması, onun pervaneler ile savaşmak için kılıcını kınından çıkarıp başına demir başlık giyen bir savaşçı şeklinde tahayyül edilmesine sebep olur:

Yalın edüb kılıcın ışıq geydi başına
 Pervânelerle kılmağ içün kârzâr **şem’** Hayâlî, g.233/4

Me’âlî de şem’in eline ok alıp, başına demir başlık giydiğini, savaşıp sevgilinin yolunda başını ve canını feda edeceğini söyler:

Nîze alup **şem’** ele başına urındı ışıq
 Ceng idüp tâ kim yoluñda baş ile cân oynaya Me’âlî, g.38/2

1.2.5.6.13. Jâle:

Şem’in erimesi sonucu etrafından akan damlalar çiğ olarak tasavvur edilir. Tıpkı baharın gözünün çiği gibi şem’in çiği katre katre dökülür. Ayrıca çiğ ile gözyaşına benzetilmektedir:

Şebnem-i çeşm-i nev-bahâr gibi
 Dökülür katre katre jâle-i **şem’** Tecellî, g.69/4

1.2.5.6.14. Surâhî:

Şarabın konulduğu kap olan sürahi, hem şarabın verdiği parlaklık hem de devreden kadehlerin pervane olarak tahayyül edilmesi sebebiyle şem'e teşbih edilir. Yahyâ da aşağıdaki iki beyitinde de sürahinin meclisi aydınlatan bir mum olduğunu söyler:

Meclis-i meyde surâhî şem'-i nûr-efşândur
Fer viren bezm-i safâya sâgar-ı rahşândur Ş.Yahyâ, g.53/1

Sâgar da yandı üstine pervâneveş anun
Gice surâhî olmuş idi şem'-i encümen Ş.Yahyâ, g.264/2

1.2.5.6.15. Destâr:

Başa giyilen bir sarık olan destâr ile şem'in alevi arasında benzerlik kurulur:

Mest-i 'şkuñ olmasa ey ruhları gül-nâr şem'
Germ olup meclisde yakmazdı gice destâr şem' Nev'î, g.211/1

1.2.5.6.16. Hallâc-ı Mansûr ve Mâlik-i Dînâr :

Sevgiliyi temsil etmesinin yanında yanıp, yakılması, yanarken damla damla erimesi nedeniyle aşığı da simgeleyen mum, gündüz pazarda asılarak satılır. Öyle ki gece aşk ile yanışı gündüz aşk ile asılışıyla şem', Hallâc-ı Mansûr⁷ ve Mâlik-i Dînâr⁸ olarak tasavvur edilir:

⁷ “Hallac-ı Mansur: Adı Ebû'l- Mugîsü'l- Hüseyin b. Mansûru'l-Beyzavî olan Mansûr (857-922) edebiyatta çokça anılan ünlü bir sûfidir. Tasavvuf yolunda ilerleyince fenafillaha ulaştı ve “Ene'l-Hakk (Ben Hakkım)” dedi...Bu sözün batını değil de zahiri manasını ele alanlar onu münkir kabul ettiler...Halifenin de tasdikıyla Bağdat'ta sırasıyla kamçılandı, vücudu parça parça edildi, darağacına çekilerek teşhir edildi, sonra da kafası kesilerek cesedi yakıldı...” Bkz. İskender, Pala, ags., s.186

⁸ “Mâlik bin Dinar Hazretleri, Büyük âlim ve velilerdendir. Künyesi Ebû Yahya'dır. Gençliğinde günahlarından tevbe edip, Hasan Basri Hazretlerinin talebesi olmuştur. Bir çok büyük tabiiynden ders aldı. Hattatlık yaparak geçimini sağlıyordu. Birinde gemiye bindiğinde gemiciler kendisinden para istedi. Parasının olmadığını farkına vardı. Parası olmadığı için gemiciler onu ölesiye kadar dövdüler ve denize atacaktı. Denizdeki balıkların her biri ağzından birer altın ile gemiye doğru fırladılar. Mâlik bin Dinar Hazretleri sadece iki altın alıp gemicilere verdi. Bu hadise üzerine kendisine Mâlik bin Dinar (Dinar sahibi) denildi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 748

Gice s  z  n-ı mahabbet g  nd  zin ber-d  r-ı     k
Sanasın Mansûr'dur y   Mâlik-i D  n  r **  em'** Nev'  , g.211/4

2.BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA PERVÂNE

2.1. ŞİİRDE BİR UNSUR OLARAK PERVÂNE

2.1.1. Âşık Bağlamında Pervâne

Aşk, âşık ile maşûk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Aşk sevende haddinden fazla, sevilende ise yok denecek kadar azdır. Âşığın gönlünde tecelli eden bu duygu onu ölüme götürür. Yani daha aşkın başında sevilen uğruna can vermek gerekir (Pala, 2009: 38)

Pervanenin âşık olarak tanınmasını temin eden bir unsur vardır ki o da ışıklı bir nesne (şem'vb.) dir (Tolasa, 2001: 304). Kanatlı bir böcek olan pervane, şem'e âşıktır. Sürekli şem'in etrafında dönen pervanenin kanatları sonunda şem'in ateşinden tutuşup, yanar ve pervane kül olur. Aşkı uğrunda canını feda eden gerçek bir âşıktır. Klasik şiirde âşığın sahip olduğu “çaresiz, kararsız, sadık, güçsüz, zayıf, takatsiz, kıskanç, korkusuz vb.” tüm bu sıfatlara pervane de sahiptir.

Yahyâ, Divan şiirinin iki âşığı olan pervane ile bülbülü karşılaştırır ve gül meclisinde bülbülün daima neşe içinde olduğunu, çaresiz pervanenin ise aşk ateşinin kül ettiğini söyleyerek onun çaresizliğini ortaya koyar. Şem'e âşık pervanenin, yanmaktan başka çaresi yoktur:

Gül meclisinde dâ'imâ bülbül şetâret⁹ itmede
Pervâne-i bî-çâreyi nâr-ı mahabbet itdi kül Ş.Yahyâ, g.220/2

Alî de aşağıdaki beytinde pervanenin çaresiz bir âşık olduğunu ifade eder :

Kebâb olmuş yaturken 'Âliyâ bî-çâre **pervâne**
Ne hikmetdür ki bir mûruñ ana sîh oldu dendânı Gelibolulu Alî g.590/5

Atâyî de perişan âşığın sabır eteğinin tuttuğunu; bu nedenle aşk ile pervane gibi kararsız olsa, bunda şaşılacak bir şey olmadığını söyler ve âşığın da pervane gibi kararsız olduğunu dile getirirerek pervanenin bu özelliğini ifade eder:

⁹ “Arapça bir kelime olan şetâret; neşe, şenlik, sevinç anlamının yanında Arapçadaki asıl manası: “hilekârlık, şaklabanlıktır.” (Devellioğlu, 2004: 993)

Dâmen-i sabrı tutuşmuş 'âşık-ı ser-geştenüñ
Bî-karâr olsa 'aceb mi 'aşk ile **pervâne**-vâr Nevi-zâde Atâyî, g.79/4

Âşık, güçsüz, söz hakkı olmayan, tabîi bir varlıktır (Tolasa, 2001: 300). Gönlünü pervaneye teşbih eden Yahyâ da, gönlünün sevgilinin yanağının mumuna dolaşarak güçsüz pervaneye döndüğünü, benzediğini söyler ve “pervâne-i bî-mecâl” terkihiyle pervanenin güçsüz, zayıf ve takatsiz bir âşık olduğunu ortaya koyar :

Şem'-i ruhuna tolaşarak dil
Pervâne-i bî-mecâle döndi Ş.Yahyâ, g.387/3

Neşâtî de sevgiliyi şem'e aşığı da pervaneye teşbih eder ve sevgilisine hangi meclisin mumu ve takatsiz, güçsüz pervanesinin de kim olduğunu sorar. Aslında şair, sevgilisinin hangi meclisinin mumu olduğunu da pervanesinin kim olduğunu da bilir ama sözüne çekicilik kazandırmak için istifham sanatından yararlanır :

Ne bezmün' şem'isin **pervâne**-i bi-takatüñ kimdür Neşâtî, th.1

Mostarlı Ziyâ'î de “sevgili-âşık-ağyar” üçlüsünün ilişkisini ifade ettiği beytinde meclisi süsleyen şem'in başkalarıyla yaptıklarını gören pervaneyi, gam meclisinde yakanın kıskançlık ateşi olduğunu söyleyerek pervanenin kıskançlığını dile getirir:

Gayr ile ey şem'-i bezm-ârâ görürdük itdügüñ
Bezm-i gamda nâr-ı gayretdür yakan **pervâne**yi M. Ziyâ'î, g.492/2

Hâzık da Ziyâ'î gibi aşağıdaki beytinde pervanenin kıskanç bir âşık olduğunu kendisini pervaneye teşbih ederek ifade eder. Sevgilisinin ağyarın meclisini aydınlatan bir mum olduğu konusunda herşeyi duyan şair, pervane gibi kıskançlıktan gücünü tüketen bir âşık olduğunu söyler:

İşitdim şem'-i bezm-efrûz-ı ağyâr oldığın bir bir
Bu şeb **pervâne**ves tâkat-güdâz-ı gayret oldum ben Hâzık, g.165/3

Hayretî de şem'e par par kanadını yandırmaktan pervanenin korkmadığını söyleyerek onun korkusuzluğunu, cesaretini ortaya koyar:

Yandurur **pervâne** par par şem'e per pervâ yimez
Germ olup mey meclisinde sanki pîrâhen yakar Hayretî, g.64/3

Aynı şair, pervanenin kanadını yakmaktan korkmayan; sevgiliden ayrı kalmaktansa kanadını yakıp ölmeyi göze alan bir âşık olduğunu dile getirir:

Ey perî pervâ yimez **pervâne** per yandurmadan
Olmasun bir pâre tek şem'-i şebistândan cüdâ Hayretî, g.5/4

Alî de pervanenin şem'e kanat yakmaktan korkmadığını söyler:

Sûziş-i mâteme 'Âlî n'ola cân râgıb ise
Şem'a per yakmada **pervâne** çü bî-pervâdur Gelibolulu Alî, g.111/7

Rahîmî de aşk ateşinin ışığından bir parıltı ele geçirenin, yanmak için korku nedir bilmeyen bir pervane olacağını söyleyerek pervanenin korkusuzluğunu dile getirir:

Nûr-ı nâr-ı aşkdan bir lema tahsîl eyleyen
Yanmaga **pervâne** olur bilmez ol pervâ nedür Rahîmî, g.92/3

Âşık tüm varlığını sevgili uğruna feda etmeye razıdır. Çünkü onun için sevgiliden değerli hiçbir şey yoktur. Muhibbî de aşağıdaki beytinde “Pervanenin yanında kanattan değerli bir şey yokken, bakın pervaneler varını yakıp muma feda ederler.” diyerek aşkı uğruna canını vermekten kaçınmadığını söyler. Çünkü pervanenin kanatları onun tüm varlığıdır, canıdır; kanadı olmadan pervane, hiçbir şey ifade etmez:

Şem'e gör **pervâneler** varın yakup eyler feda
Yoğ iken yanında anuñ billâh perden lezîz Muhibbî, g.363/3

Ayrıca pervane sabırlı bir âşıktır. Şem'in her türlü dil uzatmalarına, kötü sözlerine sabır eder ve hiçbir şekilde bir şey söylemez. Çünkü âşığın tek kudreti, aşk konusunda göstermiş olduğu sabır u metanettir (Tolasa, 2001: 300).

Her şeb zebân-dırâzlık eyler egerçi şem'
Tahsîn ki sabır ider yine **pervâne** söylemez Gelibolulu Alî, g.212/4

Pervane gerçek âşığın timsalidir. Şem'in her türlü cevr ü cefasına katlanır, asla sesi çıkmaz ve en önemlisi aşkı uğruna canını feda eder. Çünkü o, aşk adabını bilendir. Pervanenin gerçek âşık olduğunun ifade edildiği beyitlerde genellikle bülbül ile karşılaştırmalar yapılarak, pervanenin aşkının üstünlüğü ortaya koyulur.

Hulûsî-i Celveti, sevdiği uğruna başını ve canını verene; pervane gibi yanıp, vücudunu yok edene, izini bırakmayana âşık denileceğini söyler ve pervanenin gerçek âşık olduğunu dile getirir:

‘Âşık oldur kim vere ma’sûk yolunda baş u cân
Yanuben **pervâneveş** kıla vücûdun bî-nişân Hulûsî-i Celveti, g.61/1

Âşık, ömrü, canı, gönlü ve başıyla sevgiliye teslim olmuş, teslimiyetini ifade etmiş bir varlıktır (Tolasa, 2001: 299). Muhibbî de, pervanenin mumda kolunu kanadını yakmasının normal bir şey olduğunu çünkü âşık olanın baş vereceğini söyleyerek ifade eder ve pervanenin âşıklığını ortaya koyar:

Per ü bâlin yakar **pervâne** şem’e
Olan ‘âşık virür elbette ser Muhibbî, g.524/2

Harputlu Rahmî de gerçek âşığın pervane olduğunu “Ey Rahmî, pervaneye bak, sevgilisine tüm varını verdi; aşk adabı budur, anla.” şeklinde ifade eder:

Pervâneyi gör yârına hep varını verdi
Fehm eyle ki Rahmî budur adab-ı muhabbet Harputlu Rahmî, g.19/5

Yine aynı şair, vücudunu feda eden âzâde âşıkların gittiğini; yine aşk ateşine yanar bir pervanenin kaldığını söyleyerek pervanenin aşkının gerçekliğini ifade eder:

Fedâ eyler vücûdın ‘âşık-ı âzâdeler gitmiş
Yanar bir âteş-i ‘aşka yine **pervâne** kalmışdır Harputlu Rahmî, g.48/4

Yahyâ da tıpkı Rahmî gibi aşk adabının pervaneden öğrenilmesi gerektiğini aşağıdaki beytinde “Ey miskin âşık, pervane gibi ateşte yan, yine de figan etme, ağlayıp inleme; çünkü aşk adabı budur.” diyerek pervaneyi gerçek âşık örneği olarak gösterir:

Yan âteşe **pervâne**veş itme yine efgân
Ey ‘âşık-ı miskîn budur âdâb-ı mahabbet Ş.Yahyâ, g.30/4

Muhibbî de inleyip ağlanmamasını, pervaneye bakıp aşk öğrenilmesini “Hiç mumdan kaçır mı, ateş yaksa, feryat eder mi?” diyerek mumun onu yakacağını bildiği halde ondan kaçmaması ve onu yakmasına rağmen sessizliğini koruması sebebiyle pervaneyi âşıklık konusunda örnek gösterir:

Nâle kılma ‘ışk öğren gel bugün **pervânen**den
Hiç kaçır mı şem‘den feryâd ider mi yaksa od Muhibbî, g.326/4

Aynı şair, aşk erinin çok olmasına rağmen gerçek âşığın pervane olduğunu çünkü korkusuz bir âşık olan pervanenin canını terk edip, canından vazgeçip, şem‘e yandığını söyler:

‘İşk eri çokdur velî ‘âşık hemân **pervânedür**
Terk-i cân idüp yanar şem‘e ol bî-pervâyı gör Muhibbî, g.1060/2

Gelibolulu Alî ise diğer şairlerin aksine “Benim yanımda pervane odur ki canı yanmadan bir ah edip gecenin mumunu söndürür.” diyerek pervanenin bu şekilde olması gerektiğini şeklinde düşünür:

Benüm yanumda **pervâne** odur ki yanmadın cânı
Söyindürmek gerek bir âh idüp şem‘-i şebistânı Gelibolulu Alî g.590/1

Buraya kadar tüm beyitlerde sadece pervanenin aşk ateşiyle yandığı söylenirken Nigârî’nin aşağıdaki beytinde tüm beyitlerden farklı olarak bütün âşıkların aşk ve sevgili ateşinde yandıklarını söyler. Fakat ikinci mısırda bunu sadece pervanenin şevk ile arzu ile yaptığını söyleyerek pervanenin âşıklığının üstünlüğünü ifade eder. Yani sadece aşk ile yanmak âşığı, gerçek âşık yapmaz; ayrıca bu yanıştan zevk alması, istemesi gerekir:

Cümle ‘âşık yanar ‘aşk âteşine yâr odına
Zâhir egerçi bunu şevk-ıla **pervâne** yapar Nigârî, g.264/5

Birçok şair de pervanenin gerçek âşık olduğunu ortaya koyarken güle âşık olan bülbül ile pervaneyi karşılaştırırlar ve pervanenin üstünlüğünü, onun gerçek âşık olduğunu ifade ederler. Bu şairlerden biri de Zâtî'dir. Bülbüle seslendiği aşağıdaki beytinde pervanenin gerçek âşık olduğunu “Ey bülbül, sen bağırp çağırırsın âşık odur ki pervane ateş içine girer, feryat etmez.” şeklinde dile getirir:

Sen avurduñ ötdürürsin ‘âşık ey bülbül odur
Yanar od içre girür **pervâne** feryâd eylemez Zâtî, g.533/3

2.1.1.1. Kaderi

Kıyamete kadar ateşten kurtulamayan pervanenin kaderi, yanmaktır:

Yanmayam mı âteş-i dîdârîña gördükçe ben
Haşre dek **pervâne** zîrâ nârdan olmaz halâs Leylâ Hanım, g.49/4

Mürekkepçi Enverî de pervaneye ezelde yanmak nasip olduğunu söyleyerek pervanenin kaderinin ezelde yanmak olarak belirlendiğini ifade eder:

Çün ezel yanmak nasîb oldu bu ben **pervâne**ye
Yanayın iy şem’-i rûşen yanayın pervâ neye M. Enverî, g.230/1

Ayrıca şem’ de pervanenin yazgısıdır. Zira ezel meclisinde şem’ ile pervane birbirine uygun görülmüş olmasaydı; şem’in ateşi ile pervane uyuşmazdı:

Bezm-i ezelde biri birine yakışmasa
İtmezdi sûz-ı şem’ ile **pervâne** imtizâc Kâmî, g.21/3

Öyle ki pervane şem’in,

Felekdür bu güle bülbül sunulmuş şem’e **pervâne**
Mahabbet sırrın açmış niçe gûyâ niçe ebkem var Gelibolulu Alî
g.145/2

Şem’ de pervanenin kaderidir:

Bülbüle verd-i tarî sûhte **pervâne**ye şem’
Zâhide bâğ-ı cinân ‘âşıkâ dîdâr gerek Zâtî, g.694/3

2.1.1.2. Yanması

Şem'e âşık, korkusuz ve kendini onun ateşine atarak yakan pervanenin, “yanmak” kaderi ve işidir. O, bu dünyaya yanmaya gelenlerdendir:

Bu cemâlin şem'ine **pervâne** gelmişlerdeniz
Yanalım ey şem-i rûşen yana gelmişlerdeniz Hayâlî, g.219/1

Öyle ki kaderi yanmak olan pervanenin, işi de kaderinden farklı olmayıp, nerde mum varsa, ona yanmaktır:

Sûreti şem'ine yandıysa dil-i şeydâ n'ola
Şem'a yanmakdur işi her kande'se **pervânenüñ** K. Nizâmî, g.65/2

Aslında pervanenin yanmaktan başka çaresi yoktur; çünkü şem'e sırrını söylemiştir:

Şem'a diyen râzını **pervâne** tek
Çâresi yanmaktır anun ya nedir Nesîmî, g.129/9

Şem'in etrafında dönen pervanenin önce kol ve kanatları tutuşur:

Şeb-i zülfinde çün gördüm cemâl-i şem'-i ruhsârı
Yanan **pervâneveş** evvel dutışan bâl ü perdür Muhibbî, g.761/3

Şem'-i ruhsârûñ görüp yansam yakılsam tân mıdur
Şem' gördükce yakar bâl ü perin **pervâneler** Muhibbî, g.924/4

Pervane, şem' gördükçe kol ve kanatlarını yaktığı gibi nerde bir alev bulursa da vücudunu kül eder:

Korkarın ahım odundan yana tâvûs-ı felek
Kül eder cismini **pervâne** kaçan bulsa alev Hayâlî, g.463/4

Şem'in ateşinde yanan pervane, son olarak şem'in ayağının dibine düşer:

Ayağa düşsem görüp tân mı cemâlûñ şem'ini
Yanacak şem' ayağına dökülür **pervâneler** Muhibbî, g.399/2

Yanacağını bile bile şem'in ateşinin etrafında dönüp dolaşan, onun çevresinden ayrılmayan, en nihayet kendini yakan ve onun ayağının dibine düşen pervanenin, yanmasının çeşitli sebepleri vardır.

Pervanenin yanma sebeplerinin biri “şem'e kavuşmak” tır. Çünkü pervane ancak yanarak, şem' gibi bir ateş olarak ona kavuşur. Pervaneye, ateşte neden yandığını soran Ahmedî, yakılmadan sevgiliye ulaşamayacağı cevabını alır:

Pervâneye sordum kim oda neye yanarsın
Didi ki yahılmadın irişimezem yâra Ahmedî, g.557/4

Revânî de pervanenin kol ve kanadından vazgeçmeden şem'e kavuşamayacağını söyler:

Taylesân ile ridâdan vasla yol yok zâhidâ
Şem'e irmez geçmese **pervâne** perr ü bâlden Revânî, g.281/3

Rahmî de pervanenin şem etrafında dönerek yanmasını, onun yana yana şem'e derdini anlatması şeklinde tasavvur eder:

Dil nola sûz-ı derûnun eylese cânâne 'arz
İtmede **pervâne** derdin şem'e yana yana 'arz Harputlu Rahmî, g.81/1

Pervanenin göz göre kendini ateşe atmasının sebebi; şem'in başındaki nârence şeb-külâhtır. Şem'in alevi, onun “nârence şeb-külâh” giymesi şeklinde hayal edilir ve pervanenin bile bile kendini ateşe atmasının sebebi olarak düşünülür :

Pervâne göz göre oda atmazdı kendiyi
Başında şem'in olmasa nârence şeb-külâh Hayâlî, g.509/4

Pervane aşkı yüzünden yanacağını bilmesini rağmen âh u figân etmeyen, sessiz bir âşıktır. Bu nedenle de yana yana arz-ı niyâz eder; yani yalvarır:

'Arz-ı niyâzı bülbül-i zârun figân iledür
Pervâne-i belâ-zedenün yane yanedür Ş.Yahyâ, g.87/4

Ayrıca pervaneyi, şem'in nazı;

Pervâneyi egerçi yandurdu nâzı şem'ün
Şimdi ziyâde andan sûz u güdâzı şem'ün Ş.Yahyâ, g.191/1

Şem'in tegafülü;

Ahir gülün gurûrı helâk ide bülbüli
Pervâneyi oda yaka şem'ün tegafülü Ş. Yahyâ g.418/1

Şem'in ser-keşliği;

Böyle yandurmaz idi her gice **pervânelerin**
Olmasa sencileyin şem'-i şebistân serkeş Hayretî, g.158/3

Şem'in âşık okşayan meyli;

Pervânede kalur mı tâb-ı cemâle tâkat
Yakmaz mı anı meyl-i 'âşık-nüvâzı şem'ün Nev'î-zâde Atâyî g.132/3

Kıskançlık ateşi;

Ben hayâlîñle seniñ sûz u güdâz itdikçe
Yakdı **pervâneleri** âteş-i gayret bu gice Şeref Hanım, g.189/2

ve aşk ateşi yakar:

Her gice 'ışk âteşidür böyle odlar kalkıdan
Sanma kim **pervâne**yi şem'-i şebistân oynadur Hayretî, g.117/2

Gelibolu Alî de pervanenin şem'e olan aşkı dolayısıyla onun etrafında dönmesini farklı bir şekilde tasavvur ederek sevgilinin yanağının parlaklık açısından bir aydınlatma aracı olan şem'den üstünlüğünü dile getirir. Bu sebeple şair, sevgilinin yanağının güneşi varken, ortaya atıldı diye, pervanenin şem'e çarptığını söyler:

Var iken mihr-i ruhuñ ortaya atıldı diyü
Şem'a bir yân başı geldi bu gice **pervâne** Gelibolulu Alî, g.516/3

Helâkî de pervanelerin, her gece meclisin mumunun چراğını sevgilinin güzelliğinden yaktığı için şem'in üzerine atıldıklarını söyler:

Hüsn-i dilberden yakar diyü çerâğı her gice
Şem'-i bezmün güvler üstine düşer **pervâneler** Helâkî, g.37/2

Mostarlı Ziyâ'î de mecliste pervaneyi görenlere, kol ve kanadını yaktığını düşünmemelerini; pervanenin aşk şarabı ile kendinden geçip gömleğini yaktığını söyler:

Görüp **pervâne**yi bâl u perin oda yakar sanmañ
Şarâb-ı `aşkı mestîdür yakar meclisde pîrâhen M. Ziyâ'î, g.346/3

2.1.1.3. Görevi / İşi

Şem'e tutkun bir âşık olan pervane, onun etrafında döner ve en sonunda kendini şem'in ateşine atar ve yok eder. Çünkü pervanenin işi, şem'in ateşiyle yanmak yakılmaktır. Kendini pervaneye teşbih eden Ahmedî, hasta canının sevgilinin aşkının ateşinde yanmasında şaşılacak bir şey olmadığını, zira şem'in üzerine düşen pervanenin işinin yakılmak olduğunu söyler:

Hasta cânım ' ışkı odına yahılırsa n'ola
Şem'a düşüben yahılmağdur işi **pervânenün** Ahmedî, g.352/3

Yine aynı şair pervanenin ateşte yanmaktan başka işi olmadığını dile getirir :

İy gönül bu ' ışk odına şem' bigi yanadur
Pîşesi **pervânenün** yanmağdur oda yâ nedür Ahmedî, g.140/1

Hayâlî de "Gece kuşunun gözü güneşin ışığını görmez; her pervanenin işi, ateşlere yanmak oldu." diyerek güneşin ışığını göremeyen gece kuşu olan pervanenin işinin yanmak olduğunu söyler:

Dîde-i huffâş görmez âfîtabın nûrunu
Oldu her **pervânenin** odlara yanmak pîşesi Hayâlî, g.568/4

Aşağıdaki beytinde de şair bu kez kendisini pervaneye teşbih eder ve sevgilinin yanağının şevkiyle yanarsa, bunun dert olmayacağını çünkü pervanenin işinin, şem'e karşı yanmak olduğunu dile getirir:

Şevk-i ruhsârınla yanarsa Hayâlî gam değil
Şem'a karşı dostum **pervânenin** yanmağ işi Hayâlî, g.598/5

Emrî de pervanelerin işinin, gecenin mumları ile sevgilinin yanağının ateşi ile tutuşmak olduğunu söyler:

Âteş-i haddûn ile her gice tutuşmakdur
İşi **pervânelerün** şem'-i şebistânlar ile Emrî, g.466/4

2.1.1.4. Sessizliği

Pervane sessizce şem'in etrafında döner ve sessizce, "lisân-ı hâl" ile söz söylemeden, tavır ve hareketleriyle konuşur; şem'e aşkını anlatır. Bu yönüyle gerçek âşğın timsalidir. Çünkü sevgilinin yaptığı tüm eziyetlere katlanır; asla şikayet etmez. Bu özelliğinin ifade edildiği beyitlerde çoğunlukla bülbül ile birlikte anılır.

Hayâlî, şem'in yüzünü gördüğünden beri pervanenin sustuğunu, sessizleştiğini, kanatlarının onun hal dili olduğunu söyleyerek pervanenin sessizliğini şem'in yüzünü görmesine bağlar ve onun kanatlarıyla konuştuğunu dile getirir:

Peri **pervânenin** olmuştu zebân-ı hâli
Senin ey şem yüzün görelî hâmûşundur Hayâlî, g.157/4

Şânîzâde Atâullah da gönlünü pervaneye teşbih eder ve "Ey bülbül, gönlümün yanışımdan bana ne diye (bir şeyler) sorarsın ki o pervaneye benzeyen gönlümüz konuşmaz, sessizdir." şeklinde ifade ettiği beytinde pervanenin sessizliğini söz konusu eder:

Ne sorarsın baña bu sûz-ı dilimden bülbül
Dil-i **pervânemiz** ol sözü dimez epsemdir Şânîzâde Atâullah, b.12

Nehcî de pervane ile bûlbûlü karşılaştırdığı aşağıdaki beytinde ikisinin de aynı şaraptan sarhoş olduklarını ama birinin konuşmasına rağmen diğerinin suskun olmasına şaşırır. Şaraptan kasıt aşktır ve güle âşık bûlbûl sürekli öter, ağlayıp inler; şem'e âşık pervane ise sessizdir. Aynı aşk şarabından içmiş olmalarına rağmen pervane gerçek âşıklık vasfı kazanmıştır:

Bûlbûl ü **pervâne** ger bir bâdeden ser-hoş
Pes neden birisi gûyâ birisi hâmûş olur Nehcî, g.97/1

Hâletî de kendi kendine pervane misali sessiz olması gerektiğini söylediği aşağıdaki beytinde pervanenin bu özelliğini ifade eder:

Hezâr-ı bâgveş ey Hâletî çok kıyl ü kâl itme
Gam ehli bî-nevâ olmak gerek mânend-i **pervâne** Hâletî, g.783/5

Bursalı İffet ise diğer şairlerin aksine pervanenin mumun alevinin etrafında dolaşmasından yola çıkar ve pervanenin ağzının sessiz olmadığını, açıkça ateş alevi gibi bir dil aradığını söyler:

'Abes hamûş degüldür dehân-ı **pervâne**
Beyâna şu'le-i âteş gibi zebâne arar Bursalı İffet, g.33/2

2.1.2. Âşığın Teşbih unsuru olarak Pervâne

Pervanenin şem'in etrafında dönmesi ve sonunda kendini ateşe atıp yakması hadisesi beyitlerde çeşitli şekillerde ifade edilir. İnce ve narin yapısı, tüle benzeyen kanatları ve ışığa ve ateşe düşkünlüğü onun başlıca özellikleridir. Bu özellikleri sebebiyle âşık, âşığın cânı ve gönlü ile ilgili tasavvurlarda sık sık yer alır (Sefercioğlu, 2001: 426).

Sevgilinin etrafında dolanan âşık ile mumun etrafında dönen pervane arasında ilgi kurulur (Sefercioğlu, 2001: 244). Eskiden en yaygın ışık kaynağı mum olduğu için, şâirler mum etrafında delicesine dönüp duran bu hayvanı kendilerine benzetmişler, mumu da sevgili örneği olarak almışlardır. Genellikle şem' ve pervane

beraber bir beyit içinde kullanıldığında şem' ulaşmak istenen sevgiliyi, pervane de ona ulaşmak için canını veren aşığı simgeler (Kut, 2006: 388).

Bir ateş gördüğü zaman bu kelebek nasıl kendisini tutamaz, sonucu yanmak olan bir işe kalkışırsa, âşık da sevgili karşısında öylesine ihtiyarı elden gitmiş bir halde durur (Tökel, 2006: 95) Beyitlerin çoğunda pervane âşığın “müşebbehün bih”i olarak kullanılır. Her ikisinde de “yanmak” açısından bir benzerlik vardır. Âşık da tıpkı pervane gibi aşk ateşi ile yanar.

Şairlerin âşık olarak bahsettikleri kişi, genellikle kendileridir. Öyle ki bazı beyitlerde pervaneden bile üstün olduklarını dile getirirler. Genellikle pervaneye teşbih edilen âşık, “pervane-meşrep, pervane-meniş, pervane-sıfat”lıdır. Bazen şair, istiare yoluyla pervane olduğunu söyleyip kendisini pervaneye benzetir bazen de pervaneye seslenir ve ona öğüt verir.

Şem' ve pervanenin birlikte kullanıldığı beyitlerde şem' sadece sevgili olarak değil, çeşitli organlarıyla ilgili bir unsur olarak da düşünülür. Yani, âşık pervane ise sevgilinin yanağı/yüzü ve güzelliği şem'dir.

Âşık, aşk meclisinin adetini pervaneden öğrenir:

Subha dek yandım dolandım şem'-i ruhsarıñ görüp
Bezm-i 'aşkın 'âdetin fehm eyledim **pervâned** Harputlu Rahmî g.3a/2

Pervane gibi olmak âşıklığın şartıdır. Çünkü güzellik mumunda pervane gibi yanıp, kül olmayana âşık denilmez:

Aña 'âşık mı dirler şem'-i hüsne
Yanup **pervâneveş** olmaya nâ-bûd Muhibbî, g.336/4

Zira âşığın işi, pervaneler gibi güzellik mumuna meyil edip; yanıp yakılmaktır:

Şem'-i cemâle meyl ile **pervâneler** gibi
Yanup yakılmadadır işimüz rûzgârda Gelibolulu Âlî, g.483/4

Âşık, sevgilinin yaptığı cevr ü cefalar sonucu ölümlü bir hasta ve perişandır. Bu nedenle âşığın pervane gibi yanmaktan başka çaresi yoktur:

Bir kaç ölümlü hasta vü ser-geşte kalmışuz
Pervane gibi yanmadan artuk ne çâremüz Nev'î, g.190/2

Âşık, sevgili karşısında hemen pervane olamaz. Önce sevgilinin talibi yani aşk ile sevgiliyi ister; sonunda da onun güzelliğinin mumunda yanmak için pervane olur:

'İşk ile ben tâlib-i cânâne oldum 'âkibet
 Şem'-i hüsne yanmağa **pervâne** oldum 'âkibet Muhibbî, g.194/1

Öyle ki her aşığa da pervane tabiatlı denilmez. Pervane huylu âşık olmanın bir bedeli vardır. Ancak can servetini yani en kıymetli şeyini, kavuşma kumaşına önden verene, pervane tabiatlı âşık denilir. Çünkü pervane şem'e kavuşmak için en değerli şeyi olan kanatlarını yakar; böylece şem' gibi oda ateş olup yanar ve şem'e kavuşmuş olur. Kâmî de aşağıdaki beytinde pervanenin bu özelliğinden yararlanır:

Kâmiyâ 'âşık-ı **pervâne**-meniş oldur kim
 Nakd-ı cânı vire kâlâ-yı visâle pîşîn Kâmî, g.149/7

Sevgili, güzelliğinin mumunda, âşığın canını ve gönlünü yakmadan bırakmadığı için aşığa pervane denilir. Çünkü şem' de pervaneyi ancak onun kol ve kanatlarını ateşinde yaktıktan sonra yani pervanenin tüm varlığını yaktıktan sonra bırakır:

Şem'-i hüsnüñ yakmayınca komadı cân u dil
 Anuñ içün dostum **pervâne** söylersin baña Muhibbî, g.56/3

Pervane olup, aşk ateşinde canını yakmayanının; vasla kabil olamamanın yanında yanmış tenin lezzetini de bilemez:

Olup **pervâne** nâr-ı aşka sûzân itmeyen cânın
 Degüldür vasla kâbil sûz tenün ol lezzetin bilmez Nehcî, g.140/3

Mostarlı Ziyâ'î de pervaneliğin arzu, istek mumuna yanmak olduğunu söyler:

İçdüm şarâb-ı 'aşkuñı mest-ânelik budur
 Yandum çerâğ-ı şevküñe **pervânelik** budur M. Ziyâ'î, g.126/1

Âşık için sevgilinin güzellik mumunun pervanesi olduğunu söylemesi âşığın duymak istediği tek şeydir. Onun için ölüme bile razıdır. Sâbir Pârsâ da aşağıdaki beyitte bu durumu, “Bırak, sitem ateşi vücudu toprak eylesin; yeter ki sevgili, güzellik mumuma pervanedir desin.” şeklinde ifade eder:

Nâr-ı sitem vücûdî ko hâkister eylesün
Tek yâr şem‘-i hüsnüme **pervânedür** disün Sâbir Pârsâ, g.155/2

Âşık için sevgilinin onu yakması olağan bir şeydir. Çünkü mum da âşığı olan pervaneyi yakar. Karamanlı Nizâmî de sevgilisinin onu zulmünün ateşi ile yakmasında şaşılacak bir şey olmadığını; çünkü her mumun pervanesini ateşte yaktığını söyleyerek kendisini pervaneye teşbih eder:

Yaksañ Nizâmîyi ne ‘aceb cevruñ odına
Pervânesini oda yakar çünki her çerâğ K. Nizâmî, g.54/19

Hayretî de, sevgilinin aşkı ile ne halde olduğunu anlamak, neler yaşadığını bilmek için şem‘i görüp, pervanenin haline yana yana bakmanın yeteceğini; ona sormaya gerek olmadığını söyler:

‘İşk-ı dilberle nedür hîç sorma ahvâlüm benüm
Şem‘i gör **pervânenün** hâline yana yana bak Hayretî, g.188/3

Nigârî de sevgilinin mahallesinin etrafını korkusuz kendinden geçmiş bir şekilde dolaşmasında şaşılacak bir şey olmadığını kendini pervaneye teşbih ederek dile getirir ve pervanelerinde mumun üzerinde sersem bir şekilde döndüklerini söyler :

N‘ola etrâf-ı kûyun devr idersem mest-i bî-pervâ
Serâsîme döner **pervâneler** elbet çerâğ üzre Nigârî, g.615/5

Sevgilinin yüzünün ateşini gördükçe yandığını söyleyen Leylâ Hanım, kendisini benzettiği pervanenin de kıyamete kadar ateşten kurtulmadığını söyleyerek kendi haline pervaneyi örnek gösterir :

Yanmayam mı âteş-i dîdârîña gördükçe ben
Haşre dek **pervâne** zîrâ nârdan olmaz halâs Leylâ Hanım, g.49/4

Şeyhî de onu ateşlerde yakanın sevgilisinin güzelliğinin mumu olduğunu söylerken kendisini pervaneye benzetir ve mumun olduğu yerde pervanenin yanmasının şaşılacak bir şey olmadığını dile getirir. Çünkü nerede mum varsa, orada mutlaka pervane de vardır:

Tal'atın şem'i durur Şeyhî'yi odlara yakan
Tan mı **pervâne** yakılsa nerede kim ola mûm Şeyhî, g.127/7

Ahmed Paşa da canını ve gönlünü sevgilinin yanağının mumuna yakarsa buna şaşılmaması gerektiğini; çünkü pervaneye benzeyen âşığın kol ve kanadından korkusu olmadığını dile getirir. Öyle ki pervanenin tüm varlığı kanatlarından ibarettir; insanın da can ve gönlü en değerli varlığıdır. Bu sebeple şair, kendisini pervaneye, can ve gönlünü de pervanenin kanatlarına benzetir:

Cân ü dil yaksam nola cânâ yüzün şem'ine kim
Bâl ü perden âşık-ı **pervânenin** pervâsı yok Ahmed Paşa, g.143/5

Emrî de şem'in ateşinde kanatlarını yakan pervane gibi sevgilinin güzelliğinin mumunu gördüğünden beri kol ve kanadından vazgeçip hepsini yakıp ateş olduğunu söyleyerek kendisini pervaneye teşbih eder:

Görelî cânâ cemâlûñ şem'ini **pervâneveş**
Bâl ü perden geçmişem küllî yakup nâr olmışam Emrî, g.347/2

Ahmed Paşa da kendisini, Divan şiirinin iki âşığı olan pervane ve bülbüle, sevgilisinin yanağını da bu âşıkların sevgilisi olan şem' ve güle teşbih eder ve sevgilisinin gül yanaklarının arzusunun onu bülbül yaptığından beri, kol ve kanadım yanar demeyip pervane gibi şem'in üzerine düştüğünü söyler:

Şehâ gül ruhların şevki kılaldan Ahmed'i bülbül
Düşer **pervâneveş** şem'e demez kim bâl ü per küynür Ahmed Paşa g.101/5

Fevzî de sevgilinin aşkı ile vücudunu ateş içinde bırakan harap olma düşüncesini aklına getirmeyen pervane tabiatlı, yanıklarla dolu bir kuş olduğunu söyler:

Ben ol **pervâne**-meşreb murg-ı pür-sûzam ki 'ışkuñda
Vücûdum gark-ı âteş eylerüm fikr-i tebâh itmem Fevzî, g.104/5

Mostarlı Ziyâ'î de sevgilisine seslendiği aşağıdaki beytinde "Eğer seni görmezsem ben pervane, aşkınla yanarım; yakıcı ateşte yakılırım" diyerek yanıp yakılmak açısından kendisini pervaneye benzetir:

Yanaram 'aşkuñla ben **pervâne** görmezsem seni
Yakıluram âteş-i sûzâna görmezsem seni M. Ziyâ'î, g.486/1

Fatîn de sevgilinin yanağının ateşinden korktuğunun sanılmamasını; sevgilinin güzellik mumu için yanmağa pervane olduğunu dile getirir:

Yanmaga şem'-i cemâl-i yâr için **pervâne**yim
Havf ider sanma beni ol âteş-i ruhsârdan Fatîn, g.121/3

Zaten sevgilinin güzellik mumunun pervanesi olan âşık; tıpkı pervane gibi sonunda aşkın ateşinde yanar:

Çün cemâlin şem'ine **pervâne**dir Ahmed bu gün
Âkıbet aşkın oduna yanasıdır dostum Ahmed Paşa, g.193/5

Hayretî de yine pervanenin şem'in ateşinden yanmasından yaralanır ve kendisini pervaneye teşbih eder. Nasıl ki şem' aşığı olan pervaneyi ateşinde yakarsa, şair de şem'e benzettiği sevgilisinden yabancıların meclisini şerefendirip; miskin bir âşık olan kendisini pervane gibi yakmamasını ister:

Yadlar bezmin müşerref eyleyüp **pervâne**-vâr
Yakma ben miskîni ey şem'-i şebistânüm benüm Hayretî, g.294/2

Âşığın pervane gibi yanması için sevgilinin yanağının mumunu görmesine gerek yoktur; onu aklına getirmesi, düşünmesi bile aşığı pervane gibi ateşte yandırır. Şair aşağıdaki beytinde mübalağa yaparak sevgilisinin yanağının mumunu sadece

aklına getirmesinin bile onun ateşinde pervane gibi yanmasına sebep olduğunu söyleyerek kendisini pervaneye teşbih etmesinin yanında sevgilinin yanağının mumunun yakıcılığını da ortaya koyar:

Bezm-i rindânda şem‘-i ruhuñ andım bu gice
Yine **pervâne**-sıfat âteşe yandım bu gice Fatîn, g.131/1

Aşığı sadece şem‘ olan sevgilisi ya da onun yanağı, güzelliği değil, şem‘e benzeyen boyu da pervane gibi yakar:

Beni **pervâne**veş yakmağa cânâ mûmdur kaddüñ
Dil-i divâneye tolaşmağa meyyâldür zülfüñ Zâtî, g.725/3

Kâmî de “Pervane tabiatlıyız, bize sabah aydınlık değil; biz, visalin ayrılık gecesinde ferahlık bulduk.” diyerek kendisinin pervane tabiatlı olduğunu ifade eder. Pervane için gece ne kadar önemliyse âşık içinde gece önemlidir. Çünkü âşık sürekli hicran içindedir. Vuslatın sonu da aslında bir hicrandır (Aktaş, 2004: 281). Yani âşık vuslata erse bile sonunda yine ayrılık olacağını bilir. Pervane sabahı istemez çünkü şem‘ gece yanar; sabah olunca söner. Pervane için asıl aydınlık şem‘in yandığı gecedir. Âşık da tıpkı pervane gibi kavuşmanın ayrılık gecesinde ferahlık bulduğunu söyler:

Bulduk şeb-i firâk-ı visâlinde inşirâh
Pervâne-meşrebüz bize rûşen degül sabâh Kâmî, g.24/1

Aynı şair ayrılık gecesinde ferahlık bulduğunu söylerken Nesîmî de ayrılık gecesinin ateşinde pervane gibi yandığını söyler:

Firkat ü hicrin oduna yanarım **pervâne** tek
Ey habibim derdime sen çâre kıl feryâd-res Nesîmî, g.198/3

Usûlî de kendisinden farklı biriymiş gibi gönlüne seslenir ve sevgilisini şem‘e, kendisini de pervaneye teşbih ettiği beytinde gönlünden, sevgilisinin huzurunda yanıp yakılıp yanıklarının söylemesini ve kendisini benzettiği pervaneden de sevgilisine aşk eylemesini ister:

Yanıp yakıl huzurunda gönül göynüklerin söyle
Bu ben **pervaneden** ol şem‘a yana yana aşk eyle Usûlî, g.116/2

Maşûğun, birden fazla aşığı vardır ama âşık bunu genellikle kabullenmez ve sadece kendisinin âşık olduğunu söyler. Ahmedî de aşağıdaki beyitte sevgilisine “Yüzünün mumuna pervane benim ben.” diyerek sadece kendisinin pervane olduğunu söylerken;

Saçuñ bendinde dîvâne benem ben
Yüzüñ şem’ine **pervâne** benem ben Ahmedî, g.525/1

Fasîhî, Ahmed Paşa’nın tam tersine sevgilisine, aşk meclisinde kendisi gibi yanıcı, yanmak isteyen pervanenin çok olduğunu söyler. Çünkü Divan edebiyatı geleneğinde sevgili bir tane, âşık ise birden çoktur. Şair, kendisini ve meclisi süsleyen bir mum olan sevgilisinin diğer âşıklarını da pervaneye teşbih eder:

Gerçi çokdur yanıcı **pervâne** cânâ ben gibi
Bezm-i ‘aşka şem’-i bezm-ârâ bulunmaz sen gibi Fasîhî, g.349/1

Bazı beyitlerde de âşık vasfında olan şair, pervaneye seslenir. Pervanenin şem’in ateşinde yanıp yakıldığını görünce, onun bu hali şaire kendisinin ayrılığın gam ateşinde yanıp yakılmasını hatırlatır:

Gice meclisde bir hâl itdüñ ey **pervâne** bi’llâhi
Yanup yakıldugum nâr-ı gam-ı hicrânım añdurduñ M. Ziyâ’î g.226/3

Çünkü âşık da pervane de aynı kadere sahiptir. Zâtî de pervaneye seslendiği aşağıdaki beytinde “Aya benzeyen bir güzelin aşk ateşi, benim sabır kanadımı yaktı; ey pervane gel de bir zaman (beraber) yana yana yanışalım.” diyerek aynı acıları yaşayan pervaneyi birlikte yanmaya çağırır:

Nâr-ı mihri yakdı bir mâhuñ per-i şabrum benüm
Yana yana yanaşalum bir dem ey **pervâne** gel Zâtî, g.844/4

Kimi beyitte de şair, pervaneye şem’ olan sevgili hakkında öğüt verir. Öyle ki Hayâlî âşık pervaneye, uzaktan yanıp yakılmasını, sevgilinin yakınına gelmemesini; çünkü meclisi süsleyen mum olan sevgiliye verdiği hiçbir şeyi alamayacağını söyleyerek nasihat eder; pervaneyi dikkatli olması konusunda uyarır. Zira ateşe yaklaşan yanıp kül olur; tekrar dönüşü yoktur:

Çün ey **pervâne** âşıksın ırakdan yan yakın gelme
Bu şem-i meclis-ârâye ne verdin alabilmezsin Hayâlî, g.440/4

Çankırılı İbrahim ise Hayâlî'nin tam tersine pervaneye aşk ateşinde kanadını yakmasını şeklinde öğüt verir. Şair, pervaneye uçmayı bırakıp kanadından da vazgeçip gelmesini; çünkü aşk mumuna düşenlerin vücudunun yanan ateş olduğunu söyleyerek ona aşka düşenin yanacağını hatırlatır:

Düşenler şem'-i 'aşka âteş-i sûzân olur cismi
Gel ey **pervâne** pervâz eyleme sen dahi perden geç Çankırılı İbrahim
Hurrem, g.20/2

Kimi beyitte de âşık, şem'in etrafında dönüp sonunda kendini onun ateşinde yakan pervaneyi kıskanır. Çünkü pervane, şem'in ateşinde yanarak tıpkı şem' gibi ateş olur; yani ona kavuşmuş olur. En azından şem'in yanına yaklaşmış olur. Âşık ise hiçbir zaman sevgilinin yanına yaklaşamaz. Ayrıca âşık, aşk ve sevgili yüzünden çok fazla âh eder ve inler; pervane ise aşkıdan yanmasına, kül olacağını bilmesine rağmen hiçbir zaman ne âh eder ne ağlayıp inler; sesi hiç çıkmaz. Nigârî de aşağıdaki beytinde pervaneye, "Eğer sevgilinin güzellik mumuna yanıp bir an onunla sıkı fıkı olsaydım; senin gibi âhı ve ağlayıp inlemeyi terk etmez miydim?" diye sorarak bu duyguları dile getirir:

Bir dem ol şem'-i cemâle hemdem olsaydım yanup
Sen tek ey **pervâne** terk-i âh u zâr itmez midim Nigârî, g.507/7

2.1.2.1. Âşığın Gönü

Gönül, âşık söz konusu olduğu zaman daima bulunur. Bazen de teşhis edilerek âşığın yerine kullanılır. Pervanenin âşığın gönü olarak tasavvur edilişi, sevgilinin yanağının veya güzelliğinin şem'e teşbih edilmesiyle alakalıdır. Şem', sevgilinin yanağının ve güzelliğinin timsâli, âşığı temsil eden pervane de bu güzellikte kendini yakan gönüldür. Âşığın gönü ile pervane arasındaki benzerlik ikisinin de aşk ateşi ile yanmasıdır.

“pervânevâr”, pervâneveş”, “pervâne-sıfat”, “pervâne-manend”, “pervâneâsâ”, “pervâne-dil”, “pervâne-i dil”, “dil-i pervâne”, “pervâne-i pür-sûhte” gibi birleşik sıfat ve terkiplerle âşığın gönlü kastedilir. Bunlardan bazıları âşığın gönlünün müşebbehün bihi durumundadırlar. Bunun yanında ya doğrudan doğruya âşığın gönlü olarak kullanılırlar ya da âşığın gönlüne bunlarla hitap edilir.

Âşığın gönlünün, sevgilinin güzelliğinin etrafında dönüp dolaşmasında şaşılacak bir şey yoktur çünkü o aşk mumuna yanıcı pervanedir:

Hüsn-i cânâna gönül dönüp dolaşırsa n'ola
Şem'-i 'aşka yanıcı **pervânedür** **pervânedür** Fasîhî, g.110/4

Pervanenin özelliklerinden biri de sessiz olmasıdır. Yüzü muma, yanağı güle benzeyen sevgilinin karşısında âşığın çılgına dönmüş gönlü bağırıp çağırdıkça, inledikçe bülbül; sessiz durdukça pervanedir:

Ruhun şem'a 'izârün verde benzer bu dil-i şeydâ
Figân itdükçe bülbüldür sükût itdükçe **pervâne** Haletî, g.715/3

Öyle ki âşığın gönlü sevgilinin güzellik mumuna yanıp yakılmalıdır çünkü aşk meclisine pervane olarak gelmiştir:

Bezm-i aşka nitekim **pervâne** geldün ey gönül
Yan yakıl ol şem'-i hüsne yana geldün ey gönül Ş. Yahyâ g.217/1

Sevgilinin güzellik meclisinde âşığın vücudu mum, gönlü de pervanedir:

Bezm-i hüsnüñe vücûdum şem'adur **pervâne** dil
Bu yanan cânım fetîlidür yüregüm yagıdur Mihrî Hatun, g.32/6

Öyle ki âşığının pervane gönlünün bu dünyada olmasının, dünyayla ilgilenmesinin, yaşamasının sebebi sevgilinin yanağıdır. Zira şem'in olduğu yerde pervane vardır:

Eger şem'-i ruhun olmasa ey mâh-ı felek-pâye
Dönüp bakmazdı bu **pervâne**-i dil bezm-i dünyâya Haletî, g.724/1

Na'îlî de gönlünün sevgilinin yanağının mumuna pervane olduğunu söyler:

Dil şem'-i ruh-ı dilbere **pervane**dir amma
Âvâre-i pîrâhen-i fanus değildir Na'îlî, g.43/4

Âşık Çelebî de sevgilinin çadırının etrafını casus gibi gizlice dolaşan gönlünü, şem'in içerisine koyulup yakıldığı fanusun dışında kalmış pervaneye benzetir:

Haymen etrâfın dil artık devr ider câsûsdan
Taşra kalmış sanki bir **pervâne**dür fânûsdan Âşık Çelebî, g.55/1

Âşığın gönlü sevgilinin kıvrım kıvrım olan siyah saçlarının ucunda asılı durur. Sevgilinin saçının siyahlığı ile akşam arasında benzerlik vardır. Öyle ki sevgilinin saçında güzelliğinin parlaklığından perişan olan gönüller, akşamları ateşte yanan günahsız pervanelerdir:

Dedim zülfünde diller tâb-ı hüsnünden helâk oldu
Dedi **pervâne**ler nâra yanarlar bî-günâh akşam Hayâlî, g.368/3

Nigârî de aşk ve âşıklık isteyen kendisinin yanan ateşini ve pervane olan gönlünü görmelerini söyler. Şair “âteş-i sûzân” ile aşk ateşini, bu ateşte yanan gönlünün de pervane olduğunu belirtir:

'Aşk u 'âşıklık isteyen görsün temennâ eyleyen
Âteş-i sûzânımı **pervâne** olmuş gönlümü Nigârî, g.682/8

Pervane, şem'in etrafında döner döner ve sonunda tüm vücudunu şem'in ateşinde yakarak kül olur. Şeref Hanım da güzellik mumunda yanmak için can atan pervanenin gönlü olduğunu çünkü aşk ehli için vücudunu yok etmenin zor bir şey olmadığını söyler:

Ehl-i 'aşka eylemek bir iş midir mahv-ı vücûd
Şem'-i hüsne cân atan **pervâne** kim gönlümdür ol Şeref Hanım g.107/6

Fasîhî de gönlünün yanmak ve yakılmaktan önceden kaçtığını şimdi ise sevgilinin yanağının mumuna pervane olduğunu dile getirir:

Girîzân eyler iken yanmadan yakılmadan evvel
O yâruñ şem'-i ruhsârına dil **pervâne**dür şimdi Fasîhî, g.332/2

Muhibbî de sevgilinin güzelliğinin ışığı, parlaklığı karşısında gönlünün pervane olduğunu söyler:

Cemâlûñ şem'ine karşı bu dil **pervâne** olmışdur
Görüp zincir-i zülfüñi gönül dîvâne olmışdur Muhibbî, g.827/1

Ahmed Paşa da kendisinden farklı biriymiş gibi bahsettiği gönlünü pervaneye teşbih eder ve gönlünün sevgilinin yanağının arzusuyla kendi canını götürüp yanan ateşe attığını belirtir:

Yine **pervâne** gönül şem-i ruhun şevkiyle
Kendi cânın götürüp âteş-i sûzâna atar Ahmed Paşa, g.66/3

Harputlu Rahmî de gönlünün sevgilisine içindeki yangını söylemesinde şaşılacak bir şey olmadığını çünkü pervanenin de şem'e derdini yana yana anlattığını söyleyerek gönlünü pervaneye benzetir:

Dil nola sûz-ı derûnun eylese cânâne 'arz
İtmede **pervâne** derdin şem'e yana yana 'arz Harputlu Rahmî, g.81/1

Neşâtî de gönlünün aşk meclisinde pervane olduğunu bu nedenle sevgilinin yanağının mumuna kendini atmasına şaşılmaması gerektiğini belirtir:

Ursa ne 'aceb kendin şem'-i ruhuna bi-bak
Dil bezm-i mahabbetde **pervane** degül mi ya Neşâtî, g.5/4

Âşığın gönlü sevgilinin yüzünün ateşine daima can atar, asla kaçmaz çünkü gönül kuşu pervane gibi ateşe meyillidir:

Kaçınmaz şu'le-i dîdâr-ı yâre cân atar dâ'im
Benim murg-ı dilim **pervâne**-âsâ nâra mâ'ildir Şeref Hanım, g.34/4

Hayâlî de gönlünün, sevgilinin yanağının mumuna pervane gibi daima ateşe düşüp yanmak için hevesli olduğunu dile getirir:

Ârızın şem'ine dâ'im dilberâ **pervâne**veş
Oda düşüp yanmağa gör nice satırdır gönül Avnî, g.321/3

Revânî de gönlüne, sevgilinin yanağının mumuna kol ve kanadını yandıran pervane denilmesini ister:

Şem'-i ruhuna gönlümi **pervâne** disünler
Yandurdu Per ü bâlini pes yana disünler Revânî, g.143/1

Diğer şairlerden farklı olarak “şikest itmek” fiilini kullanan Figânî ise gönlünün sevgilinin yanağının mumuna pervane gibi düşüp kolunu ve kanadını ayrılık ateşi ile kırdığını söyler:

Şem'-i ruhsârına yâruñ dil düşüp **pervâne**veş
Perr ü bâlin nâr-ı hicrân ile itmişdür şikest Figânî, g.5/2

Âşığın pervane gönlü, sevgilinin yanağından başkasına meyletmez hatta gökyüzünde görünen yıldızlar mum olsa bile sevgilinin yanağını bırakıp onunla ilgilenmez:

Ruhlaruñ koyub aña **pervâne** dil meyl eylemez
Olsa ger göklerde yir yir görinen kevkeb çerâg Zâtî, g.628/2

Çünkü âşığın gönlü, güzelliğin ışığı ile yanıp yakılmak için pervane gibi ateşli yanağının mumunu arar:

Gönlüm yanıp yakılmaga tâb-ı cemâl ile
Pervâne-vâr şem'-i ruh-ı âteşîn arar Hâzık, g.95/4

Ancak âşığın gönül pervanesinin, sevgilinin yanağının mumunun ışığını görebilmesi için ona binlerce kol ve kanat gerekir:

Ancak ziyâ-ı şem'-ı ruh-ı yâri görmege
Pervâne-i dile nice biñ bâl ü per gerek Fevzî, g.90/4

Bazen âşık, gönlüyle ayrı bir şahısmış gibi konuşur, sohbet eder, dertleşir, tavsiyelerde bulunur, hiçbir zaman tesiri görülmemekle birlikte, nasihat eder (Tolasa, 2001: 308). Gönlüne, ya pervane olduğunu söyler ya da onun gibi olmasını öğütler.

Mostarlı Ziyâ'î, gönlüne sevgilinin yanağına meyletmesini çünkü onun pervane olduğunu yanıp yakılıp hiç olmazsa alevi sevmesini söyler:

Meyl eyle ey gönül ruh-ı cânâna çünkü sen
Pervânesin yanıp yakılıp bârî sev 'alev M. Ziyâ'î, g.382/4

Mesîhî de hem kuşa hem pervaneye benzettiği gönlüne “Ey gönül kuşu, o güzellik mumu olan sevgiliye karşı isteğin var; bu nedenle ayrılık ateşine yan, çünkü pervane imişsin.” şeklinde öğüt verir:

Ey mürğ-i dil ol şem`-i cemâle talebûn var
Hecr âteşine yan çü **pervâne** imişsin Mesîhî, g.189/2

Adnî de çaresiz gönlüne, eğer sevgilinin yüzünün mumuna yaklaşmak istiyorsa pervane gibi daima kol ve kanadını terk etmesini söyler:

Yüzi şem`ine yakışmak dilesen **pervâne**-vâr
Ey dil-i bî-çâre terk-i bâl ü per kıl dâyimâ Adnî, g.2/3

Çünkü âşğın pervane vasıflı gönül kuşunun sevgilinin yanağı için yanacak kol ve kanadından başka bir şeyi yoktur:

Şem`-i ruhsârına **pervâne**-sıfat mürğ-i diliñ
Nesi var bir yanacak bâl ü perinden gayri Harputlu Rahmî, g.152/2

Hayretî de gönlüne sevgilinin güzelliğinin mumuna yanıp pervane olmasını öğütler:

Ey gönül uslu isen dîvâne ol dîvâne ol
Yan cemâli şem`ine **pervâne** ol pervâne ol Hayretî, g.256/1

Aynı şair aşağıdaki beytinde ise gönlünü pervaneye, sevgilisini de muma teşbih eder ve pervane gönlüne gam köşesinde neler çektiğini gece mumu olan sevgiline gidip yana yana anlatmasını söyler:

Künc-i gamda dil-i **pervâne** neler çekdüğünü
Yana yana yûri ol şem`-i şebistâna ilet Hayretî, g.27/3

Nigârî de aşktan çılgına dönmüş gönlüne, eğer âşık ise gündüz bülbül gibi gece pervane gibi ağlayıp inlemesini söyler:

Bülbül gibi efgân eyle **pervâne** gibi
Ger 'âşık isen şâm u seher ey dil-i şeydâ Nigârî, g.36/2

Fasîhî de gönlüne, eğer aşk mumuna yanmak istiyorsa kendini pervane gibi mert eylemesini, özü sözü bir olmasını söyler:

Şem'-i 'aşka yanmak istersen dilâ
Kendini **pervâne**-mânend eyle merd Fasîhî, g.92/4

Mezâkî de gönlüne, ay gibi güzel ve sert huylu olan sevgili ile iddialaşmamasını çünkü yanıklarla dolu pervanenin ateş ile iddialaşamayacağını söyler:

İtme ey dil tünd-hûy-ı dil-ber-i mehveşle bahs
İdemez **pervâne**-i pür-suhte âteş ile bahs Mezâkî, g.39/1

2.1.2.2. Âşığın Canı

Can, âşığın en kıymetli varlığıdır. Âşık, sevgili söz konusu olunca hiç düşünmeden canını ortaya koyar; onun için feda etmeye hazırdır. Nasıl ki pervane şem'in ateşinde tüm varlığını yakarsa âşık da canını yakar. İkisi arasındaki benzerlikte “yanmak” ve “yakılmaya” dayanır. Sevgili, yüzü, yanağı ya da güzelliği şem' olunca, pervane de âşığın canı olur. “pervâne-i cân”, “pervâne-vâr”, “pervâne-âsâ” gibi terkip ve birleşik sıfatlar yapılarak âşığın canı pervaneye benzetilir.

Âşığın can pervanesi bu dünya meclisine sevgilinin yanağı için gelmiştir:

Merhamet kıl ki cihân bezmine ey şûh-ı cihân
Şem'-i ruhsârün için geldi bu **pervâne**-i cân Haletî, g.567/1

Zaten âşığın canını pervane yapan sevgilinin yanağının mumudur:

Zencîr-i zülf ile dili dîvâne eyledüñ
Şem-i ruhuñla cânımı **pervâne** eyledüñ Vasfî, g.32/1

Adnî de sevgilinin yüzünde canını görenin şem' ile pervane sanacağını söylediği aşağıdaki beytinde sevgilinin yüzünü parlaklığı ve yakıcılığı dolayısıyla muma, canını da bu mumun ateşinde yanan pervaneye teşbih eder:

Dili zülfünde bulan bendle dîvâne sanur
Cânı yüzüne gören şem'le **pervâne** sanur Adnî, g.27/1

Vasfî ve Adnî'de de görüldüğü gibi Şeyhî' de can ile gönlü aynı beyit içerisinde kullanır ve gönlünün sevgilinin kıvrımlı, karışık saçının divanesi, canının da sevgilinin güzelliğinin parlak mumunun bir pervanesi olduğunu söyler:

Dil müselsel zülfünün sevdâsile dîvânedir
Can münevver hüsnünün şem'inde bir **pervanedir** Şeyhî, g.41/1

Nasıl ki pervanenin şem'in üzerine düşüp yanması olağan bir şeyse Ahmedî de canının sevgilinin yüzünün arzusuyla, ateşiyle yanmasının tuhaf bir şey olmadığını belirterek canını pervaneye teşbih eder:

Ne 'aceb yansa yüzün şavkı-y-ıla cânım oda
Ola mı **pervâned** şem'a düşüp yanmah 'acîb Ahmedî, g.63/5

Aynı şair aşağıdaki beytinde “Senin güzelliğinin parlaklığı, yakıcılığı karşısında âşıklarının canı yanar. Öyle ki mum olan yerde pervane ateşte yakılır.” diyerek âşıkların canını pervaneye benzetir:

Cemâlün tâbına karşı yanar 'âşıklarun cânı
Gerek kim şem' olan yerde oda yahıla **pervâne** Ahmedî, g.589/3

Atâyî de kuşa benzettiği canının, aşkın can yakan ateşiyle kebab olan ciğerinin üstünde pervane gibi dönmesini ister:

Âteş-i cân-sûz-ı 'aşk ile kebâb olsun ciger
Üstine **pervâne**-âsâ murg-ı cân devr eylesün Nev'î-zâde Atâyî g.187/4

Şem', akşam olunca yakılır. Ahmed Paşa da şem'e benzettiği sevgilisinin akşam olduğu halde gelmediğini, bu nedenle canının ayrılık ateşiyle her an pervane gibi yandığını söyler:

Dün akşâm oldu ve gelmez benim şem'-i şebistânım
Bu hasret oduna her dem yanar **pervâne** tek cânım Ahmed Paşa mfr.21/1

Nesîmî de canını muma benzeyen sevgilisine pervane gibi yandırdığını çünkü sevdiğine kavuşmak isteyeninin onun için yanması gerektiğini dile getirir.

Cânımı **pervâne** tek yandırırım şem'a kim
Yanar imiş yâr için vâsıl olan yârına Nesîmî, g.366/6

Hayretî de canına seslenir ve “Ey korkusuz can, korkuyu bir tarafa bırak; aşk meclisine gel, pervane gibi kol ve kanadını yak.” şeklinde ona pervane gibi olması konusunda nasihat eder:

Bâl ü per yak gel mahabbet şem'ine **pervâne**-vâr
Cânib-i pervâyı ko ey cân-ı bî-pervâ yine Hayretî, g.395/2

Âşığın canı bazen gönlü ile birlikte pervaneye teşbih edilir. Mezâkî can ve gönlünün bir zaman güzellik mumu olan sevgilinin yakınında bulunan iki pervane olduğunu söyler:

Bir zamân cân u gönül mahrem-i cânâne idi
Öyle bir şem'-i cemâle iki **pervâne** idi Mezâkî, g.406/1

Emrî de pervanelerin sahipsiz چراغın başına toplanmaları gibi can ve gönlünün göğsünde aşk yüzünden oluşan yaralara meylettiklerini belirttiği aşağıdaki beytinde göğsündeki yaraları şem'e, can ve gönlünü de pervaneye benzetir:

Dil ü cân meyl ider sînemde dâga
Üşer **pervâneler** lâbüd çerâga Emrî, g.483/1

Adlî de nasıl ki her gece چراغ yanınca pervaneler toplanırsa can ve gönlünün de sevgilinin saçının karanlığında yüzünün ışığını istediğini söyleyerek sevgilinin saçını geceye, yüzünü çerâga, kendi can ve gönlünü de pervaneye benzetir:

Zulmet-i zülfünde yüzün nûrın ister cân u dil
Cem' olur **pervâneler** her gice kim yansa çerâg Adlî, g.46/2

Me'âlî de pervanelerin mumun üzerine aşırı istekle atılmaları gibi can ve gönlünün de ay yüzlü güzellerin şevki ile atıldıklarını söyler:

Mâh-rûlar şevkine güvler düşer cân ile dil
Nitekim **pervâne**ler şem'-i şebistân üstine Me'âlî, g.77/3

Bazen de âşık kendisini pervaneye, can ve gönlünü de pervanenin kanatlarına benzetir. Nasıl ki pervane kol ve kanadının yanıışından zevk alırsa âşığın da can ve gönlü arzuyla yandıkça aşkı artar, fazlalaşır:

Tutuşdukça dil ü cân şevk ile 'ışkum füzûn oldu
Belî **pervâne** eyler sûziş-i bâl ü perinden hazz Mezâkî, g.229/4

2.1.2.3. Pervâne - Âşık Mukayesesi

Şairlerin âşık olarak kendileriyle kıyasladıkları hatta kendilerini üstün gördükleri âşıklardan biri de pervanedir. Her ne kadar beyitlerin çoğunda kendilerini pervaneye teşbih etmiş, hatta onu örnek göstermiş olsalar da pervaneden üstün olduklarını ifade ettikleri beyitler de vardır. Böylece şairler kendilerini bir şair olarak değil, âşık olarak överler. İskender Pala da bu konu ile ilgili şöyle der:

“Aşk, âşıklar arasında bir imtihan ve bir yarış sayılır. Aynı sevgiliye tutkun yüzlerce âşık elbette birbirleriyle çekişme ve mücadele içinde olacaktır. Bu âşıklardan biri olan şair de kendini diğerlerinden üstün görmeye ve göstermeye gayret eder. Her şairin en büyük iddiası, en büyük âşık olduğudur. Bunu ispat için çektiği acıları sayıp dökmekle kalmaz, kendini başkalarıyla da mukayese eder.” (2010: 323)

Muhibbî, şem'in ateşinde yanan pervanelerin, yanmayı kendisinden öğrendiğini söyleyerek pervaneye karşı üstünlüğünü ifade ederken:

Şîve vü nâzı kamu hüsn ehli senden öğrenür
Nitekim **pervâne**ler yanmağı benden öğrenür Muhibbî, g.540/1

Hayretî de Muhibbî gibi pervanenin şem' ile yanmayı kendisinden öğrendiğini söyler:

Şem' ile tutuşmağı **pervâne** benden öğrenür
Yanmağı göynüklüler gerçi ki andan öğrenür Hayretî, g.77/1

Şair, aşk yüzünden kor ateşlerde yanar. Öyle ki ateşe tutkun bir âşık olan pervane bile şairin, yanıp yakılmasına hayran olur:

Nedendir itmez oldu âteşim te'sîr cânâna
Yanup yakıldığım gördükçe hayrân oldu **pervâne** Leylâ Hanım, k.4/11

Yine aynı şair, aşkın ateşinde gece gündüz yandığını; pervanenin dahi gece gündüz değil sadece gece yandığını söyleyerek ondan üstün olduğunu ve asıl âşığın kendisi olduğunu söyler. Şem' gece yakıldığı için pervane sadece gece aşk ateşiyle yanar, âşık ise her an yanar:

Ben yandım 'aşkın âteşine gice gündüz âh
Pervâne dahi gice yanar rûz u şeb değil Leylâ Hanım, g.70/3

“Hümâ kuşu” olduğunu söyleyen Ahmedî de pervane ile kendisini karşılaştırır ve “Aşk yüzünden yanma dersin ama pervane şem'in üzerine düşüp yanar; ben hümâyım pervaneden nasıl eksik olayım.” diyerek pervane karşısında kendisinin, talih kuşu olarak bilinen hümâ kuşu olduğunu söyleyen şair, ondan aşağı olmadığını bu nedenle de aşk yüzünden yandığını ifade eder:

Yanma dirsın 'şka **pervâne** düşüp şem'a yanar
Ben hümâyam nicesi kem-ter olam pervânenen Ahmedî, g.506/5

Işığa tutkun pervane nerde bir mum görse onun etrafında dolaşır. Şeyhülislâm Yahyâ da pervanenin bu özelliği dolayısıyla kendisinin her muma dolaşan pervane olmadığını söyleyerek üstünlüğünü ifade eder. Çünkü gerçek âşığın sevdiği bir tane olur ve başka güzelleri gözü görmez:

Ihsâna dermân yok didün gayrı güzeller çok didün
Her şem'-i bezme tolaşur **pervâne** mi sandun beni Ş. Yahyâ, g.437/3

Fuzûlî de “Ne pervane bir aleve, ne de şem' bir âha karşı koyabilir; Fuzûlî, sanma ki alemde her âşık sana benzer.” diyerek pervaneden üstün olduğunu söyler.

Çünkü alev pervaneyi yakıp kül eder, onun âhı da mumu söndürür. Şair de şem'e benzeyen sevgilisi söner diye âh edemediğini; bunu da her âşığın yapmayacağını söyleyerek kendisinin gerçek âşığın sembolü olan pervaneden üstün olduğunu dile getirir:

Ne **pervâne** döyer bir şu' leye ne şem' bir âha
Fuzûlî sanma kim benzer sana âlemde her âşık Fuzûlî, g.152/7

Divan edebiyatında sevgili tektir; onu sevenler ise çok fazladır. Yahyâ da sevgilisine, yanında kendisi varken diğer âşıklarının adının anılmamasını; divan şiirinin iki âşığı olan şem'e âşık pervane ve güle âşık bülbülün adının anılmayacağını söyleyerek asıl âşığın kendisi olduğunu dile getirir:

Sana âşık benüm yanumda gayrun nâmın andırma
Anılmaz şem' ile bülbül gül-i gülşenle **pervâne** Ş. Yahyâ g.319/4

Nesîmî de kendisinin aşk uğruna bitip tükendiğini, yok olduğunu; aşkın son derecesinin onda olduğunu söyler ve pervanenin boşuna başka muma yanmamasını öğütler ve pervaneden üstün olduğunu beyan eder:

Aşka mahv oldu Nesîmî ta kim ayruk şem'ine
Yanmasın **pervâne** kim aşkın kemâli bendedir Nesîmî, g.140/17

2.1.3. Kozmik Unsur Bağlamında Pervâne

2.1.3.1. Güneş / Ay / Yıldız

Güneş ve ayın dünyanın etrafında dönmesi ile pervanenin şem'in etrafında dönmesi arasında benzerlik kurulur ve ay ile güneş, pervaneye teşbih edilir. Nasıl ki pervane şem'in etrafında dönerse, güneş ve ay da dünyanın etrafında dönerler. Genellikle ay ve güneş, şem'e benzetilen sevgilinin etrafında ya da onun yine şem'e benzetilen yanağı/yüzü, alnı ve güzelliği etrafında dönen pervaneler şeklinde tasavvur edilirler ve böylece âşık fonksiyonu içine girmiş olurlar. Sevgili, tıpkı mum gibi parlak, aydınlık ve yakıcı bir güzelliğe sahiptir. Bütün bu sebeplerden dolayı da güneş

ve ay sevgilinin parlaklığına ve yakıcılığına âşık olur ve onun etrafında pervane gibi dönerler.

Güneş, bazen sevgilinin güzelliğinin nurundan dolayı perişan bir âşık bazen de onun alnının mumuna gönlü yanmış bir pervanedir:

Geh cebînüñ şem'ine **pervâne**-i dil-sûhte
Geh cemâlüñ nûrına bir 'âşık-ı âvâra şems Gelibolulu Alî, k.19/11

Güzellik meclisinin kandili, sevgilinin yanağı olunca, geceyi süsleyen ay da onun etrafında dönüp duran bağı yanık pervane olur :

Meclis-i hüsnüñ çerâğı 'ârız-ı cânânedür
Mâh-ı şeb-ârâ aña bağı yanık **pervânedür** Emrî, kt.81/1

Güneş, kendini şem'e benzeyen sevgilinin üzerine atmaya hazır bir pervanedir; bu nedenle de arzuyla şem'in yandığı cam fanusun etrafında durmadan dolaşır:

Güneş **pervânedir** ol şem'a pertâb etmege kendin
Dolanır durmayıp şevkile ol fânûs-ı minâyı Nef'î, k.28/12

Şem' de güneş de yakıcıdır; aynı zamanda her ikisi de etrafı aydınlatır. Ahmedî aşağıdaki beytinde her ne kadar yakıcılık ve aydınlatma açısından güneş şem'den çok daha etkili olsa da, şem'e teşbih ettiği sevgilinin yüzünün üstünlüğünü ortaya koymak için, akşam olunca güneşin batıp, şem'in aydınlatma aracı olarak kullanılmasını; güneşin sevgilinin yüzünün pervanesi olup, yere inmesi, düşmesi şeklinde tasavvur eder :

Nicesi şem'dür yüzüñ kim aña
Güneş **pervâne** olup indi düşdi Ahmedî, g.645/2

Alî de güneşin yakıcılığını, tüm dünyayı ısıtmasını sevgilinin yanağının mumunu pervane gibi dolaşmasına bağlar ve güneşi pervaneye benzeter:

Cihân halkını nâr-âsâ n'îçün sûzân ider cânâ
Güneş **pervâneves** âyâ ruhuñ şem'in tolanmaz mı Gelibolulu Alî g.547/7

Şeyhî de, sevgilinin yüzünün ışığından güneşin pervane gibi faydalanmayı beklediğini dile getirerek, şem'e benzetilen sevgilinin yanağının karşısında pervane olduğu söylenerek sevgilinin üstünlüğü ortaya koyulur:

Ne şem' olur ki yüzün pertevinden
Güneş **pervâne**-vâr umar nasîbi Şeyhî, g.169/2

Ahmedî de güneşi pervane gibi yakanın sevgilinin parlak bir mum olan yüzünün ışığı olduğunu söyler :

Ne rûşen şem'dür yüzün ki tâbı
Yahar **pervâne** bigi âfitâbı Ahmedî, g.702/1

Aynı şair, "Güneş, sevgilinin yüzünün ışığına pervane olmuştur; bu kadar eksiklik ile ayı hesaba getiren kimdir?" diye sorar. Çünkü ay ışığını güneşten alır:

Güneş **pervâne** olmuştur yüzünün şemci tâbına
Bu kamu naks-ıla kimdür hisâba getüren ayı Ahmedî, g.669/2

Tıpkı güneş gibi ay da sevgilinin yanağının mumuna pervane olup yarar:

Yanağın şem'ına **pervâne** olmuş
Yanar dün gün meh-i tâbânı gördüm Nesîmî, g.262/10

Sevgili eğer güzellik mumuna güneşi pervane yapmak istiyorsa yanağının ışığını kapatan siyah renkli perdeyi açmalıdır. Öyle ki ancak sevgilinin yanağının ışığını gören güneş, ona pervane olur. Buradaki müşğîn perde, sevgilinin yüzünün iki yanından sarkan saçlarıdır ve sevgilinin yanağının üzerine dökülerek, âşığın onu görmesine engel olur:

Gün cemâlün şem'ine **pervâne** olsun dir-iseñ
Yañağın nûrından ol müşğîn nikâbuñı açın Ahmedî, g.529/6

Gündüz güneş, gece de ay yanarak dünyayı aydınlatırlar. Alî de aşağıdaki beytinde akşam olunca güneşin batıp ayın sabaha kadar yanmasını, ayı güneşin dadısı olarak tasavvur eder ve sabaha kadar güneşin çocuğunun üzerine pervane olup, onu temiz beşiğe belediğini, yatırdığını söyler:

Subha dek üstine **pervâne** olup dâye-i mâh
Tıfl-ı şemsi yine gehvâre-i pâke beledi Gelibolulu Alî, g.604/5

Bazı beyitlerde de güneş ve ay aynı beyit içerisinde kullanılıp pervaneye teşbih edilirler. Yine sevgilinin yanağının/yüzünün ya da güzelliğinin pervanesi olurlar. Neşâtî, sevgilinin güzelliğinin pervanesi olan güneş ve ayın, gönüllerinde ateş, başlarında yanık yarası ile gündüz ve gece devrettiklerini söyler:

Mihr ü meh **pervane**-i şem' -i cemalündür senün
Devr iderler suz ber-dil dag ber-ser ruz u şeb Neşâtî, k.2/24

Ahmedî de ay ve güneşin sevgilinin yüzünün mumuna pervane olduğunu ifade eder:

Yüz ki şem'ine anuñ ay u güneş **pervânedür**
'İşkına yanmahdan artuh dahı işe pervâ nedür Ahmedî, g.261/1

Ahmed Paşa da yanağının mumuna ay ve güneşi pervane kılan sevgilisinin kendisini de ateşle dolu bir micmer gibi her yanda gezdirdiğini söyler:

Şem-i ruhsârına ay ü günü **pervâne** kılan
Gezdirir her yana micmer gibi pür-nâr beni Ahmed Paşa, g.319/3

Ahmedî de güneş ve ayın pervane olmasını "Eğer sevgilinin güzellik mumu dünyaya ışık verirse, aydınlatırsa; ona pervane olup yanan da güneş ile ay olsun." şeklinde tasavvur eder:

Şem'i cemâlünññ salar-ısa cihâna nûr
Pervâne olup yanan aña hurşîd ü mâh ola Ahmedî, g.4/6

Yıldız pervane ilişkisi ise ayın şem'e benzetilmesi ve ayın etrafında olmaları dolayısıyladır. Yıldızlar da tıpkı pervane gibi ayın etrafında bulunurlar. Ay şem' olunca, yıldızlar da onun etrafını dönen pervane olur. Öyle ki gece feleğin ayı üzerinde yıldızları görenler, "Şem'in etrafına yine pervaneler toplanmış." derler:

Gice encümler görenler mâh-ı çarh üzre didi
Şem'ün etrâfına cem' olmuş yine **pervâneler** Revânî, g.139/3

Mesîhî de tıpkı Revânî gibi her gece yıldızların ayın etrafına toplandığında, gecenin mumunun üzerine pervanelerin toplandığının sanılacağını söyler:

Cem` olur her gice encüm mâh-ı tâbân üstine
San üşer **pervâneler** şem`-i şebistân üstine Mesîhî, g.226/1

Hayâlî de her gece yıldızların pervaneler gibi toplanıp, parlayan ayın kandilini ortaya almalarını ister:

Nice kim bu nücûm-ı çarh üşüp **pervâneler** gibi
Alalar ortaya her şeb çerağ-ı mâh-ı tâbânı Hayâlî, k.46/35

2.1.4. Pervâne İle Aralarında İlişki Kurulan Diğer Kavramlar

2.1.4.1. Pervâne – Bülbül

Güle âşık olduğu kabul edilen bülbül, ötüşüyle ağlayıp inleyen, feryat eden ve sevgilisine güzel sözler, şarkılar söyleyen bir âşığın timsalidir. Beyitlerde bülbülün daha çok ağlayıp inlemesi feryat etmesi söz konusu edilir. Pervanenin şem`in ateşinde yanmasına rağmen sessiz kalması, bülbülün ise sürekli ötmesinin figan etmesi olarak tasavvur edilmesi iki âşığın karşılaştırılma sebebi olur. Pervane ile bülbülün birlikte kullanıldığı beyitlerde genellikle pervanenin gerçek âşık olduğu ortaya koyularak üstünlüğü ifade edilir. Bazı beyitlerde ise gül şem` olunca bülbül de pervane olur.

Bunların dışında âşık vasfında olan şair, güle âşık, ağlayıp inleyen bülbül ile şem`e âşık, onun ateşinde kendini yakan pervaneyi kendisine benzettiği gibi onlardan üstün olduğunu söylediği de olur. Bu beyitlerde kendisiyle övünür.

Pervane aşkı en iyi bilendir. Zâtî de bülbüle, aşk ateşinin tüm varlığını kül etmesine rağmen feryat etmeyen pervaneden gidip aşk işini öğrenmesini söyleyerek pervanenin âşıklığını över:

‘İşk işin **pervâne**den öğren yûri ey ‘andelîb
Kül ider eczâsını ‘ışk âteşi feryâdı yok Zâtî, g.648/4

Aynı şair aşağıdaki beytinde de bülbülün sadece bağırıp çağırdığını gerçek âşığın pervane olduğunu söyler. Çünkü ateşe girip vücudunu yakmasına rağmen figan etmez:

Avurdın ötdürür bülbül hemen **pervâne**dür ‘âşık
Yanar oda girer eczâsı kül olur figan gelmez Zâtî, g.515/3

Muhibbî de bülbülün aşkının açıkça belli olmadığını hem de çok sözlü olduğunu, gerçek aşkın mum ile pervaneden öğrenilmesini söylediği aşağıdaki beytinde pervanenin üstünlüğünü belirtir:

Gel hakîkî ‘ışkı öğren şem’ ile **pervâne**den
Bülbülün ‘ışkı mecâzîdür ü hem çok sözlüdür Muhibbî, g.377/2

Pervane sadece bir tek muma âşık olan onun uğrunda canını feda eden sadık bir âşıktır. Rahmî de aşağıdaki beytinde pervanenin mecliste sadece bir muma tüm varlığını verdiğini bülbül gibi çemende pek çok tanıdığının olmadığını söyleyerek onun sadık bir âşık olduğunu söz konusu eder:

Pervâne verdi bezmde bir şem’e varını
Bülbül gibi çemende hezâr-âşnâ degil Harputlu Rahmî, g.106/5

Öyle ki pervane mumu görse hemen kolunu kanadını yakar; bülbül ise gül bahçesinde gülün arzusuyla şarkı söyler:

Pervâne görse şem’ hemân bâl ü per yakar
Bülbül çemende şevk-i gül ile ider sürûd Muhibbî, g.346/3

Fakat pervanenin bülbülü kıskandığı da olur. Haletî, eğer sevgili ateş yağdıran yanağı ile gül bahçesine gelirse pervanenin bülbülü kıskanacağını söyler:

Bülbülü **pervâne**ye reşk itdürürdi Hâletî
Gelse dil-ber gül-şene ol rûy-ı âteş-bâr ile Hâletî, g.750/5

Aslında her ikisi de aynı şaraptan sarhoş olur ama biri konuşur biri susar:

Bülbül ü **pervâne** ger bir bâdeden ser-hoş
Pes neden birisi gûyâ birisi hâmûş olur Nehcî, g.97/1

Şeref Hanım da bülbüle yok yere ağlayıp inlediğini göstermemesini, pervane gibi dili bağlı olmasını yanı susmasını söyler:

Eyleme yok yere izhâr-ı figân ey bülbül
Sen de **pervâneveş** ol beste-zebân ey bülbül Şeref Hanım, g.115/1

Bülbül sürekli öterek güle aşkını anlatır. Fasîhî de bülbülün gönlündeki aşk ateşini söylediği için sakinleştiğini yoksa gülün mumunda/ateşinde pervane gibi kolunu kanadını yakacağını söyleyerek bülbülün ötme sebebini ortaya koyar:

Dilinden sûz-ı ‘aşkı söylemek teskîn ider yoksa
Yakar şem’-i güle **pervâne**-âsâ bâl ü per bülbül Fasîhî, g.234/3

Leylâ Hanım da “Bülbül ağlarsa pervaneler vücutlarını yok ederler; dünya bu ya, ister derdini sakla, ister sırrını açığa çıkar.” şeklinde ifade ettiği aşağıdaki beytinde bülbülün ağlamasını sırrını söylemesi olarak, pervanenin yanmasını da derdini saklaması olarak tasavvur eder ve dünyanın böyle olduğunu kiminin sustuğunu kiminin konuştuğunu söyler:

Bülbül ağlarsa ider **pervâneler** mahv-ı vücûd
Sakla derdiñ ister it ifşâ-yı râz ‘âlem bu yâ Leylâ Hanım, g.5/2

Sevgilinin güzelliğinin tazeliğini, parlaklığını kıskanan gül, mum olunca bülbül de pervane olur. Nehcî de aşağıdaki beytinde gülün, sevgilinin güzelliğinin kıskançlığından ışık saçan bir mum olup çılgın bülbülünü yine pervane yaptığını söyleyerek bülbülü pervane olarak tasavvur eder:

Reşk-i hüsnünden dönüp bir şem-i tâb-efşâne gül
Bülbül-i şûrîdesin itdi yine **pervâne** gül Nehcî, g.197/1

Öyle ki eğer bülbül, sevgilinin yanağının mumunu görmüş olsaydı taze gülden vazgeçip onun pervanesi olur:

Gül-i terden geçüp olurdu senün **pervâne**
Görse şem'-i ruhuñı iy gül-i ra'nâ bülbül Süheylî, g.206/5

Gül rengi itibariyle ateşe teşbih edilir. Atâyî de rüzgârın ateş üzerindeki etkisinden yararlanır ve rüzgârın gülün canlı alevini hareket ettirince bülbülü pervane gibi onun etrafında uçurduğunu, döndürdüğünü söyler:

Bâd oynadınca şu'le-i cevvalê-i güli
Pervâne-vâr eyledi perrende bülbülü Nev'î-zâde Atâyî, g.271/1

Pervane ile bülbül âşığın kendisi olduğu gibi gönlü yerine de kullanılırlar. Gönül, genellikle “şeydâ” sıfatıyla birlikte kullanılır. Kimi beyitte âşığın kendisi pervane, gönlü bülbül olur kimi beyitte ise âşık, gönlünü pervane ve bülbüle benzetir ya da gönlüne onlar gibi olmasını nasihat eder kimisinde de gönlünü pervaneye teşbih eder ve ağzını da bülbül olarak tasavvur eder. Gönlün pervaneye teşbih edilmesinde aşk ateşiyle yanması, bülbüle teşbihinde ise “âh u figân” etmesi, ağlayıp inlemesi rol oynar.

Hâletî, sevgilinin muma benzeyen parlak yüzü, güle benzeyen kırmızı yanakları karşısında çılgın gönlünün ağlayıp inledikçe bülbül olduğunu, sustukça pervane olduğunu söyler:

Ruhun şem'a 'izârün verde benzer bu dil-i şeydâ
Figân itdükçe bülbüldür sükût itdükçe **pervâne** Hâletî, g.715/3

Nigârî de gönlüne eğer âşık ise gece pervane gibi yanmasını, gündüz de bülbül gibi bağırp çağırmasını, inlemesini söyleyerek bu iki âşık gibi olmasını söyler:

Bülbül gibi efgân eyle **pervâne** gibi yan
Ger 'âşık isen şâm u seher ey dil-i şeydâ Nigârî, g.36/2

Rahîmî de kendisini pervaneye, gönlünü de bülbüle teşbih eder ve aşk yüzünden ağlayıp inleyenin kendisi olmasına rağmen kendinden farklı biriymiş gibi bunları yapanın gönlü olduğunu söyler ve onu suçlar. Çünkü şair, gerçek aşığı temsil eden pervane gibi kendi derdiyle yanacaktır ama gönlü bülbül gibi bağırıp çağırarak, inleyerek kavgaya başlamıştır, onun âşıklığını gölgelemiştir:

Yanardum ey gönül **pervâne** tek ben kendü derdümle
Figâna başlayup bülbül gibi gavgâ iden sensin Rahîmî, g.261/3

Şeref Hanım da sevgilisini goncaya, ağzını bülbüle, gönlünü de pervaneye teşbih eder. Sevgilisine, güldüğüne bakmamasını içindeki yanışı görmesini çünkü her ne kadar ağzı bülbül olsa da gönlünün pervane olduğunu söyler.

Ey gonca bakma handeme sûz-ı derûnı gör
Pervânedir dilim dehenim 'andelîb ise Şeref Hanım, b.15

Öyle ki âşık, seher vaktine kadar yanmayı pervaneden öğrenmiştir ama ağlayıp inleme özelliğini de bülbülden almıştır. Yani âşık, pervanenin de bülbülün de özellikleriyle donanmıştır:

Yanmagı **pervâ**nedan kıldım ta'allüm tâ-seher
Nâle vü efgânı ammâ bülbül-i şeydâdan ahz Leylâ Hanım, g.24/2

Bazen de âşık, kendisinin pervane olduğunu söyler ve bununla övünür. Çünkü pervane aşkı uğruna canını feda eder de sesi çıkmaz; oysa bülbül sürekli âh u zâr eder. Âşık, sevgilinin güzelliğinin mumu olmadan duramayan, toprak bile olsa bülbül gibi ağlayıp inlemeyen, feryat etmeyen bir pervanedir:

Ben ol **pervâne**yüm kim şem'-i hüsnüñsüz karâr itmem
Eger hâkister olsam bülbülâsâ âh u zâr itmem Sâbir Pârsâ, g.148/1

Hatta âşık öyle bir pervanedir ki Kays ve Ferhat onun yanında bülbül olur. Şeref Hanım, Kays ve Ferhat'ın aşk konusunda kendisine benzeyemeyeceklerini çünkü âşık bülbülün pervane gibi olmayacağını söylediği aşağıdaki beytinde, Klasik

edebiyatta aşklarıyla nam salmış iki aşığı bülbüle, kendisini ise pervaneye teşbih eder ve üstün olduğunu belirterek kendisiyle övünür:

Kays u Ferhâd baña ‘aşkda emsâl olmaz
Bülbül-i dil-şüde **pervâne**ye hem-hâl olmaz Şeref Hanım, g.61/1

Fakat âşık pervaneden de bülbülden de üstündür. Mezâkî, “Eğer mecliste ah etsem, feryadım kıvılcım saçar; doğrusu bu söz ve ses, bülbül ve pervaneden gelmez.” şeklinde ifade ettiği beytinde âşıklık vasfıyla övünür:

Eger meclisde âh itsem şerer-efşân olur nâlem
Bu sâz u söz el-hak bülbül ü **pervâne**den gelmez Mezâkî, g.184/3

Hâletî de sevgilinin ona yaptığı zulüm ve eziyetleri bu dünyada ne şem’in pervaneye ne de güllerin bülbüllerine yapmadığını söyleyerek kendisinin çektiği acıları hiçbir âşığın çekmediğini söyleyerek üstünlüğünü ortaya koyar:

Dünyâda itmedi bana itdüklerün senün
Pervâneye ne şem’ ne güller hezârına Haletî, g.774/2

Bâkî de diğer âşıkları bülbül ve pervaneye teşbih eder ve kimisinin sevgilinin yanağının inleyen bülbülü olduğunu, kimsinin de ancak sevgilinin yüzünün mumunun pervanesi olduğunu söyleyerek kendisinin üstünlüğünü ifade eder:

Kimisi bülbül-i nâlân- gül-i ârız-ı yâr
Kimisi **pervâne**-i şem’-i ruh-ı cânân ancak Bâkî, g.238/2

2.1.4.2 Pervâne – Hâl

“Sevgilinin beni, siyah olup boyun dahil olmak üzere yüzün çeşitli kısımlarında yer alır. Genellikle saç, yanak, hat ve dudak ile birlikte mütalea edilir.” (Tolasa, 2001: 229-230) Şem’in etrafında dönen pervane, sonunda şem’in alevinden tamamen yanıp kül olur ve siyahlaşır. Sevgilinin beni de bu ateşte yanan pervaneye teşbih edilir. İkisinin de benzerliği renklerinin siyah olmasıdır. Özellikle de sevgilinin yüzü/yanağı ve güzelliği mum olunca, onun üzerindeki ben de yanmış pervane olur.

Öyle ki sevgilinin yanağındaki ben, saçının karanlığında şem'in üzerinde kol ve kanadını ateşte yakmış, yanmış pervanedir:

Oda yakmışdur şeb-i zülfinde perr ü bâlini
Şem' üzre sûhte **pervânedür** haddüñde hâl Emrî, g.299/4

Sevgilinin yanağını muma teşbih eden Şeyhülislam Yahya da sevgilinin beninin, yanağının mumunda kol ve kanatlarını ateşte yakan bir pervane olduğunu söyler:

Pervânedür ki bâl ü perin yakdı âteşe
Şem'-i ruhunda hâlün eyâ serv-i sîm-ten Ş. Yahyâ, g.264/3

Hayâlî de sevgilinin yüzündeki benlerin yanmış pervaneler olduğunu ifade eder:

Benler yüzünde sûhte **pervâneler** durur
Var mı izâr-ı yâr bir kuşende şem' Hayâlî, g.234/3

Hâletî de sevgilinin yüzündekinin ben değil, onun yanağının mumuna kanadını yakmış pervane olduğunu dile getirir:

Pervânedür ki yakdı perin şem'-i rûyuna
Ey şûh u şîve-kâr degüldür yüzünde hâl Hâletî, g.487/2

Kânî de meclisin mumunun üzerinde pervanelerin olup olmamasının kendisi için hiçbir önemi olmadığını; çünkü sevgilinin benlerinin onun güzellik mumunun pervanesi olduğunu söyleyerek sevgilinin benini pervaneye benzetir:

Hâller **pervâne**-i şem'-i cemâlüñdür senüñ
Şem'-i bezmüñ üstüne pervâneler olmuş olmamış Kânî, g.89/2

Amrî de sevgilinin yanağındaki benlerin siyah olmasının sebebini, sevgilinin yanağının mumuna pervane olmasına bağlar ve “ Eğer benlerin yanağının mumunda pervane olmasa; bağı yanık Amrî'nin gönlü gibi yanar mıydı?” diye sorarak ifade eder:

Göñli gibi yanar mıdı göynüklü 'Amrîñüñ
Şem'-i ruhuñda olmasa **pervâne** beñlerüñ Amrî, g.62/b.5

Hayâlî de sevgilinin yanağını, muma benzetir ve yüzündeki benlerin de bu gece mumunu öpmeye gelip de yanan pervanelere teşbih eder. Nasıl ki pervane şem'in etrafında döner döner ve sonunda onun ateşine dokunup yanarsa şair de, sevgilinin yüzündeki benleri, onun şem'e benzeyen yanağına dokunup yanan pervane olarak tasavvur ettiği gibi, pervanenin şem'in ateşine değerek yanmasını yanağı öpmek için gelmesi şeklinde telakki eder:

Hâller görsem yüzünde sanıram **pervâneler**
Yandılar çün geldiler şem-i şebistân öpmege Hayâlî, g.537/3

Aynı şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin benlerini hem sineğe hem de pervaneye teşbih eder. Sevgilinin yanağındaki benlerin, sinek olup onun yanağını öpmesini; pervanenin mumu öpmesine benzetir:

Hâller olmuş mekesler hadd-i cânânı öper
Güyyâ **pervâneler** şem-i şebistânı öper Hayâlî, g.164/1

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ben, onun yanağının mumunda yanıp, güzellik meclisine taraf taraf düşen pervanedir.

Pervâneler durur ki yanıp şem-i haddine
Düşdü cemâli bezmine hâli taraf taraf Hayâlî, g.242/3

2.1.4.3. Pervâne ve Diğer Kavramlar

2.1.4.3.1. Benefşe (Menekşe) :

Menekşe, koyu rengi, yapraklarının parçalı oluşu, boynunun eğriliği gibi özellikleriyle çeşitli benzetmelere tabî tutulur. Renginin koyu, siyaha yakın olması sebebiyle yanmış pervaneye teşbih edilir. Necâtî de aşağıdaki beytinde menekşenin pervane gibi kolunun kanadının yandığını; divane(deli) gibi de gömleğinin parçalanmış olduğunu söyler:

Pervâne gibi bâl ü perî kabkara yanmış
Dîvâne gibi pirehenî pâre benefşe Necâtî, k.22/9

Revânî de menekşenin gül bahçesinin güzellik mumunda kolunu kanadını
ateşlerde yakan pervane olduğunu söyler:

Şem'-i cemâl-i gülşende **pervânedür** meger
Kim yanmış odlara per ü bâli benefşenün Revânî, g.201/5

Nev'î de laleyi rengi ve şekli bakımından muma, menekşeyi de siyah rengi
dolayısıyla pervaneye benzetir:

Bezm-i gülşende fûrûzân oldı şem'i lâlenün
Bâl ü per yaksa benefşe yaraşur **pervâne-vâr** Nev'î, k.15/7

2.1.4.3.2. Kadeh:

Mecliste devreden kadehler pervane olarak tasavvur edilir. Yahyâ, sûrahiyi
meclisi aydınlatan muma, kadehi de onun etrafında dönen pervaneye benzetir:

Sâgar da yandı üstine **pervâneveş** anun
Gice surâhî olmuş idi şem'-i encümen Ş. Yahyâ, g.264/2

Bâkî de pervaneyi meclisin mumunu devrederken etrafında dolaşırken
görmeyenlerin sûrahinin üstünde şarap kadehinin dönüşüne bakmalarını söyleyerek
sûrahiyi muma, kadehi de pervaneye teşbih eder:

Gerdîş-i câm-ı meyi görsün sürâhî üstine
Şem'-i bezmi devr iderken görmeyen **pervâneyi** Bâkî, g.509/2

Nev'î de şarap sûrahisinin, rindlerin meclisinin mumuna döndüğünü, o bezmin
mumuna da kadehin pervane olduğunu söyler:

Dönüp şurâhî-i mey şem'-i bezm-i rindâna
O şem'-i bezme olupdur piyâle **pervane** Nev'î, g.433/1

Şarap parlaklığı ve yakıcılığı bakımından muma benzetilince kadeh de onun etrafında dönen pervane olur:

Şem-i şarâba kadeh raks ide **pervâne**-vâr
Aks-i ruhun salsa ger sâkî-i mestânemüz Nehcî, g.139/4

2.1.4.3.3. Sâkî :

Kadeh, içki sunan bir kimse olan sâkî, kadehi döne döne dağıtır. Bu bakımdan pervaneye teşbih edilir. Ayrıca kadeh mum olunca, onu dağıtan sâkî de pervane olur:

Fürûg-ı meyden olmuş sîne sâf u dîdeler rûşen
Olup **pervâne** sâkîler dönerler şem'-i câm üzre Na'ilî, k.23/7

2.1.4.3.4. Sebû :

Testi, şarap kabı anlamına gelen sebû (Devellioğlu, 2004: 925), sevgilinin güzelliğinin parlaklığı karşısında onun ışığına tıpkı kadeh gibi pervane olur:

0 tab-ı hüsn ile gel bezmi teşrif eyle de seyr it
Sebular şem'üne sagar gibi **pervane** olmaz mı Neşâtî, g.135/3

2.1.4.3.5. Sipah :

Şem', sohbetler edilen, eğlenilen meclisin en önemli unsurlarından biridir. Bulunduğu yeri aydınlatması, ışık vermesi ve alevinin ise başına taktığı bir altın taca benzetilmesi onun padişah olarak tasavvur edilmesini sağlar. Pervaneler de ona bağlı, etrafından ayrılmayan askerleridir:

Bedahşân mülkidür sohbet o mülkün şem' şâhıdır
Yanar oda girer **pervâne**ler küllî sipâhıdır M. Enverî g.94/1

2.1.4.3.6. Gâzî :

Hayretî de pervanenin korkmadan kendini ateşe atması özelliğinden yararlanır ve gazilerin de savaş meclisinde korkusuz birer pervane olduklarını söyler:

Bezm-i rezm içinde bî-pervâ birer **pervânedür**
Hayretî billâhi di pes yâ nelerdür gâziler Hayretî, g.75/6

2.1.4.3.7. Kelebek :

Gül bahçesi meclisinde çiçekler orayı aydınlatan, süsleyen birer mum; onların üzerinde dolaşan kelekler de pervanedir:

San şem'dürür bezm-i gülistânda çiçekler
Pervânedür ol şem'ler için kelekler Me'âlî, g.231/1

2.1.4.3.8. Jâle :

Renginden dolayı şem'e benzetilen laleler, gül bahçesinde işret mumunu yaktıktan sonra, üzerlerine çiğ taneleri, pervaneler gibi düşer:

Yakalı gülzârda işret çerâğın lâleler
Üstüne **pervâneler** gibi düşerler jâleler Hayâlî, g.101/1

2.1.4.3.9. Sille :

Pervane, mumun etrafında öyle hızlı döner ki zaman zaman kanatları mumun alevine değer. Pervanenin bu hızla çarpması şem'in yüzüne vurulan bir tokat olarak düşünülür:

Yüzüne silleler gelse nola **pervâneler** şem'ün
Îzârın yâdına nâr-ı hased yakmış zebânından Hayâlî, g.420/3

2.1.4.3.10. Şemşîr-bâz :

Şem'in alevi şekli dolayısıyla yalın bir kılıca benzetilir. Mumun alevinin etrafında dönüp duran pervane de onun kılıç oyuncusu olur:

Pervâneler görince nola mu'allak atsa
Yalıñ kılıçla oynar şemşîr-bâzı şem'üñ Nev'îzade Atâyî, g.132/2

2.1.4.3.11. Dâg :

Lalenin ortasında bulunan siyahlık, yanık yarasına (dâg) benzetilir. Rengi dolayısıyla da yanmış pervane şeklinde tasavvur edilir. Nev'î de kırmızı lalenin ortasındaki yaranın şeklinin, sevgilinin meclisinin mumuna düşmüş yanık pervane olduğunu söyler:

Ger sorarsañ şekl-i dâg-ı lâle-i hamrâ nedür
Şem'-i bezm-i yâre düşmüş sûhte **pervânedür** Nev'î, g.55/1

2.1.4.3.12. Penbe :

Pamuk anlamına gelen penbe, âşığın kanlı yaralarına basılmış şekliyle düşünülür. Mesîhî de aşağıdaki beytinde aşk yüzünden göğsünde yaranın üzerinden düşen kanlı pamukları pervaneye teşbih eder ve şem'e yanıp dökülenlerin pervane değil, göğsündeki yaradan düşen penbeler olduğunu söyler:

Şem'e yanup dökilenler sanma kim **pervânedür**
Penbelerdür kim düşer bu dâg-ı sînemden benüm Mesîhî, g.161/2

2.1.4.3.13. Merdüm (Göz bebeği) :

Kanlı gözyaşlarının ateşe benzetilmesinden dolayı, göz bebeği, ateşte yanmış bir pervaneye benzetilir:

Sûhte **pervânedür** şevküñle düşmüş âteşe
Sanma merdumdür görünen çeşm-i pür- hûnâbda Nev'î, g.407/2

SONUÇ

Bir aydınlatma aracı olarak kullanılan şem‘(ışık, mum) ile onun etrafında toplanan bir böcek olan pervanenin arasındaki ilgi ve ilişki şairlerin dikkatini çekmiştir. Pervanelerin şem‘in çevresinde dönerek uçmaları ve sonunda da şem‘in alevinde yanmaları gerçeği, şairlerin ilham kaynağı olmuştur. Bu gerçekten esinlenen şairler, şem‘ ve pervane motifini şiirlerinde kullanmışlardır. Bu kullanım, çeşitli hayaller içerisinde ele alınmış ve bu hayaller doğrultusunda muhtelif benzetmelere konu olmuştur. Şairler, mumun çevresinde dönen pervaneyi kendilerine benzetmişler; mumu da sevgili timsali olarak almışlardır. Böylece şem‘, sevgili; pervane ise aşık olarak divanlarda yer almıştır.

“Klasik Türk Şiirinde Şem‘ ü Pervâne Motifi” adlı çalışmada şem‘ ve pervane kelimelerinin anlamı, kaynağı ve kullanımı hakkında bilgi verilerek Fars ve Türk edebiyatında şairlerin şem‘ ve pervane motifini ilk olarak hangi eserler içerisinde nasıl kullandıkları ve ifade ettikleri; ayrıca bu iki kelimenin sadece çeşitli eserler içinde değil müstakil bir eser olarak da işlendiği genel olarak anlatıldı.

Çalışmamızda şem‘in işlevsel ve biçimsel olarak tahayyülü ele alındı. İşlevsel boyutu; aydınlatma, yanma, erime özellikleriyle ifade edildi ve şairlerin bu konuyu nasıl ele alıp işledikleri belirtildi. “alevi, rengi, fitili, dumanı vb.” bakımından da biçimsel olarak incelendi. Bu da bize Klasik Türk edebiyatında şairlerin şem‘i, işlevsel ve biçimsel olarak nasıl ele aldıklarını, telakki ettiklerini göstermesi bakımından önem arz etmiştir.

Şiirde bir unsur olarak şem‘, genellikle sevgili (maşuk) olarak karşımıza çıkmıştır. Divanlarda sevgili bağlamında şem‘ taranmış ve şairler tarafından çok çeşitli boyutlarıyla tahayyül edildiği ortaya koyulmuştur. Bazen sevgili olarak karşımıza çıkan şem‘, bazen de sevgilinin benzetileni olarak beyitlerde yer aldığı görülmüştür. Şem‘e benzetilen sevgilinin bazen de şairlerin tarafından şem‘ ile mukayese ettikleri ve sevgililerinin şem‘den üstün tuttıkları tespit edilmiştir. Ayrıca sevgilinin güzelliği, yanağı/yüzü, gerdanı, parmağı, saçı, gülmesi vb. gibi güzellik unsurları şem‘ olarak telakki edilmiştir. Bu telakki çeşitli hayal ve tasavvurlarla ele alınıp işlenmiştir.

Bu çalışmanın en önemli kısımlarından biri şem'in "maşuk" olarak kullanılmasının yanında "aşık" olarak da karşımıza çıkmasıdır. Bu durum son derece önemli olup şem'in bilinmeyen veya çok az bilinen bu yönünün tespit edilmesi dikkat çekicidir. Bu vasfı ile Klasik şiirde aşığın sahip olduğu tüm özelliklere şem'in de sahip olduğu görülmüştür.

İncelenen divanlarda sevgili ve aşık olarak karşımıza çıkan şem', bunların dışında zaman ve kozmik unsur bağlamında da karşımıza çıkmıştır. Bu durum sabah-gece, güneş, ay/yıldız, rüzgâr unsurlarıyla ele alınıp bilinen yönleriyle şem' ile birlikte çeşitli hayallerle ifade edilmiştir.

Son olarak da şairler, "âh, gam, murad, vuslat" gibi manevi hâlleri şem'in "yakmak ve aydınlatma" özelliklerinden yararlanarak ifade ettikleri görülmüştür. Bunun dışında şem' ile aralarında ilişki kurulan "aşk, gül, lale, şarap, kadeh, âdetler" gibi diğer kavramlar divanlarda tespit edilerek sunulmuştur.

"Klasik Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Motifi" isimli çalışmamızda şem'in yanında pervane motifi de tarandı. Bu tarama neticesinde şiirde bir unsur olarak kullanılan pervane ele alındı. Bu bağlamda karşımıza ağırlıklı olarak aşk ve sevgili için yanan, canını veren, feda eden aşık şeklinde çıkmıştır. Şairler, bu konuyu ele alıp işlerken pervanenin yanmasında ve bu yanmanın onun kaderi olmasında birleşmişlerdir. Aşık vasfında karşımıza çıkan pervane aşığın benzetileni olarak da ele alınmıştır. Bu benzetmenin yanında aşığın gönlü ve canı da pervaneye benzetilmiştir. Divan şiiri geleneğinde aşık pozisyonunda olan şairler, taranan divanlarda kendilerini aşıklık hususunda pervane ile mukayese etmişler ve aşık olarak kendilerinin pervaneden üstün olduklarını dile getirmişlerdir.

Kozmik unsurlar bağlamında pervane; güneş, ay ve yıldızlara benzetilmiştir. Bu benzetme de güneş ve ayın dünyanın etrafında dönmesi, yıldızların da ayın etrafında bulunması itibarıyla pervane şeklinde tasavvur edildikleri görülmüştür.

Son olarak da divanlarda pervane ile aralarında ilişki kurulan diğer kavramlar tespit edilerek ortaya koyulmuştur.

Bu itibarla divan şairlerinin şem' ve pervaneye ne denli farklı açılardan baktıkları, şiirlerine şem' ile pervane motifinin ne şekilde yansıdığı ortaya koyuldu. Divan şairleri, aşk ile ilgili duygularını veya aşık-maşuk ilişkisini ifade ederken şem' ve pervane ikilisinden yararlanmışlardır. Şairlerin bu iki motife farklı açılardan bakarken Klasik şiir geleneğinden ayrılmadıkları tespit edilmiştir. Adı geçen duyguların çeşitli hayal ve tasavvurlar doğrultusunda ifade edilmesi Klasik edebiyatın anlam genişliğini ve güzelliğini yansıttığı gibi şairlerin yaratıcı yönlerini de ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, şem' ve pervaneden hareket ederek yüzyıllarca hüküm süren divan şiiri geleneği içerisinde şairlerin, âşıkâne duygularını ifade ederken şem' ile pervane motifini nasıl kullandıklarını Klasik Türk edebiyatı ile ilgilenenlerin gözleri önüne sermeye çalıştık ve Eski Türk edebiyatına da işlenmeyen bir konuyu kazandırmış olduk.

KAYNAKÇA

- A.TEKİN, Gönül (1991), Fevzi Çelebi Şem' ü Pervâne XVII. Yüzyılda Hece Vezni İle Yazılmış Bir Mesnevi , Harvard Üniversitesi
- AK, Coşkun (1987), Muhibbî Dîvanı, Balıkesir: Kùltür Bakanlığı Yayınları
- AKARSU, Kâmil (2007), Adına Aşk Dediler, Divan Şiirimizden Metin Şerhi Örnekleri, Ankara: Akçağ Yayınları
- AKDOĞAN, Yaşar (1988), Ahmedî Divanından Seçmeler, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları
- AKKAYA, Hüseyin (1995), Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, Cambridge
- AKKUŞ, Metin, Nef'î Divanı (1993), Ankara: Akçağ Yayınları
- AKTAŞ, Hasan (2004), Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar, Edirne: Yort Savul Yayınları
- AKYÜZ, Kenan vd. (1958), Fuzûlî, Türkçe Divanı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- ALTUN, Kudret (1999), Gelibolulu Mustafa Ali ve Dîvânı = Vâridâtü'l-enîka, Niğde: Özlem Kitabevi
- AMBROS, Edith (1982), Candid penstrokes: the lyrics of Me'âlî an Ottoman poet of the 16th century, Esmâ Şahin (hz.), Berlin
- ARI, Ahmet (2003), Sâkîb Dede ve Dîvânı, Ankara: Akçağ Yayınları
- ARMUTLU, Sadık (1998), Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi
- ARMUTLU, Sadık (2009), "Kelebeğin Ateşe Yolculuđu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Hüseyin Ayan Özel Sayısı, Erzurum, s.877-909
- ARSLAN, Mehmet (2002), Şeref Hanım Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- ARSLAN, Mehmet (2003), Leylâ Hanım Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- ARSLAN, Mehmet (2005), Bursalı İffet Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- ARSLAN, Mehmet (2007), Mihrî Hatun Divanı, Amasya: Amasya Valiliği Yayınları
- AVŞAR, Ziya, Revânî Divanı, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları, Erişim Tarihi: 15.06.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/>

- AYAN, Hüseyin (1990), Nesîmî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- AYDEMİR, Yaşar (2007), Ravzî Divanı, Ankara: Birleşik Kitabevi
- AYHAN, Emrah (2000), “Nakşi Divanı”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- AYLAR, Selçuk (1999), “Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek”, Mehmet Kalpaklı (hz.), Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler (1999), İstanbul: YKY, s.459-464
- BATISLAM, H.Dilek, Divan Şiirinde Aşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm, s.186-199, Erişim Tarihi: 6.11.2009,
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/eski_turk_ed_ana.php
- BAYAK, Cemal, Sehâbî Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Erişim Tarihi: 05.02.2010,
<http://www.kultur.gov.tr/>
- BAYRAM, Yavuz (2008), Amasya’ya Vâli Osmanlı’ya Padişah Bir Şair: Adlî [Hayatı, Şahsiyeti, Şairliği, Dîvânının Tenkidli Metni], Amasya: Amasya Valiliği Yayınları
- BEKTAŞ, Ekrem (2007), Muvakki-zâde Pertev Dîvânı, Malatya: Öz Serhat Yayıncılık
- BİLGİN, Azmi, N. YILMAZ (2003), Divan-ı Seyyid Nigari, İstanbul: Kule İletişim Hizmetleri Ltd. Şti.
- BÜYÜK LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi (1986), İstanbul
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1979), Amrî Divanı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1980), Vasfî Divanı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1982), Helâkî Dîvânı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2001), Necatî Bey Dîvânı’nın Tahlili, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, M.A. TANYERİ (1981), Hayretî, Dîvan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- ÇİPİLOĞLU, Adviye Rabia (2005), “Şânîzâde Atâullah Divanı”, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi
- DEMİREL, Şener (1999), “17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi): Hayatı, Sanatı, Divanı’nın Tenkidli Metni ve Tahlili”, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi

- DENİZ, Sabahat (2005), Tecellî ve Dîvânı, İstanbul: Veli Yayınları
- DEVELLIOĞLU, Ferit (2004), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları
- DİLÇİN, Cem (1983), Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- DOĞAN, Muhammed Nur, Avnî Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Erişim Tarihi: 17.06.2009,
<http://www.kultur.gov.tr/>
- DOĞAN, Muhammed Nur (2006), Fatih Divanı ve Şerhi, İstanbul: Yelkenli Yayınevi
- DOĞAN, Muhammet Nur (1999), “Metin Şerhi Üzerine”, Mehmet Kalpaklı (hz.), Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler (1999), İstanbul: YKY, s.422-427
- ERDOĞAN, Mehtap (2007), Fatîn Dîvânı, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- EREN, Abdullah (1999), “Çankırılı İbrahim Hurrem Divanı”, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
- ERGİN, Muharrem (1980), Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- ERTEM, Rekin (1995), Şeyhülislam Yahya Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- GÖKALP, Halûk (2001), “Fasîhî Divanı: İnceleme- Metin”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi
- GÜFTA, Hüseyin (1992), “Hazık Mehmet Efendi’nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni”, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
- GÜRGENDERELİ, Müberra (2002), Hasan Ziyâ’î, Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- HANÇERLIOĞLU, Filiz (1988), “Aşık Çelebi Divanı”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi
- HARMANCI, Esat (2007), Süheyli Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- İNAN, Abdülkadir (1961), Türbelere Paçavra Bağlama ve Mum Yakma Hurafelerinin Menşei, Diyanet Dergisi, s.180-182, Erişim Tarihi: 10.04.2010,
http://www.iktibasdergisi.com/news_detail.php?id=215
- İPEKTEN, Haluk (1974), Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları
- İPEKTEN, Haluk (1990), Nailî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- İPEKTEN, Haluk (2003), Fuzuli, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Ankara: Akçağ Yayınları
- İSEN, Mustafa (1990), Usûlî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- İSEN, Mustafa, C. KURNAZ (1990), Şeyhî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları

- KANAR, Mehmet (1995), *Şem' ve Pervâne*, İstanbul: İnsan Yayınları
- KAPLAN, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi Yayınları
- KAPLAN, Yunus (2008), "17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî ve Divanı", Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- KARAHAN, Abdülkadir (1966), *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divânçesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- KARAKÖSE, Saadet (1994), *Nev'î-zade Atayî Divanı*, Kısmı Tahlil-Metin, Doktora Tezi, Malatya
- KARTAL, Ahmet (1998), *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Ankara: Akçağ Yayınları
- KAVRUK, Hasan (1990), *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- KAYA, Bayram Ali (2003), *Haletî Divanı*, Harvard: Eren Yayıncılık
- KILIÇ, Atabey (2004), *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- KIRBIYIK, Mehmet (1999), "Katib-Zâde Mustafa Sâkîb: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi
- KOÇ, Neslihan İlknur (2003), "XVII. Yüzyıl Divan Şairi Nehcî: Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi
- KUFACI, Osman (2005), "Adnî Dîvânı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
- KURNAZ, Cemal, M. TATCI (2001), *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- KUT, Günay (2006), "Şem' ü Pervâne", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c.V, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 386-392
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı*, Tenkitli Basım, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- MENGİ, Mine (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- MERMER, Ahmet (1991), *Mezâkî*, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- MERMER, Ahmet (2004), *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları
- ONAY, Ahmet Talat (2007), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Cemal Kurnaz (hz.), Ankara : Birleşik Yayınevi

- ONUR, M. Naci, İ. KAVAZ (1996), Harputlu Rahmî Dîvânı, Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları
- ÖZTÜRK, Nurettin (2006), “Pervane”, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, c.V, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.93-95
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1999), Hamdullah Hamdi ve Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- PALA, İskender (2009), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları
- PALA, İskender (2010), Ah mine’l-Aşk, İstanbul: Kapı Yayınları
- SARAÇ, M. Ali Yekta (2002), Emrî Divanı, İstanbul: Eren Yayıncılık
- SEFERCİOĞLU, M.Nejat (2001), Nev’î Divanı’nın Tahlili, Ankara: Akçağ Yayınları
- SERDAROĞLU, Vildan (2006), Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divânı, Ankara: İsam Yayınları
- SUNGUR, Necâtî (1994), Ahî Divanı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- SUNGURHAN-EYDURAN, Aysun (2006), “Şem”, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, c. V, s. 392-393
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1999), “Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair”, Mehmet Kalpaklı (hz.), Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler (1999), İstanbul: YKY, s.431-437
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, A. KARTAL (2007), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Dergah Yayınları
- TANYERİ, M. Ali (1999), Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler, Ankara: Akçağ Yayınları
- TARLAN, Ali Nihat (1970), Zâtî Divanı, c.2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- TARLAN, Ali Nihat (1992), Ahmet Paşa Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- TARLAN, Ali Nihat (1992), Hayâlî Bey Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- TARLAN, Ali Nihat (1992), Necâtî Beg Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- TAŞ, Hakan (2008), Vusûlî Dîvânı, Konya: Gençlik Kitabevi Yayınları
- TOLASA, Harun (2001), Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası, Ankara: Akçağ Yayınları
- TÖKEL, Dursun Ali (2006), “Pervane-Şem”, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, c.V Ankara, s.95-96
- ULUDAĞ, Süleyman (1995), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul

ÜZGÖR, Tahir (1991), Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

YAZAR, İlyas (2006), Tokatlı Kanî Dîvânı, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi

Yeni Rehber Ansiklopedisi (1994), İstanbul: Türkiye Gazetesi, c.14

YILDIRIM, Ali (1995), Kâmî, Hayat, Sanatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

YILDIRIM, Ali, Fuzuli'nin Beng ü Bade Mesnevisi ve Bade Sembolü, s.1-7, Erişim Tarihi: 15.03.2010,

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/eski_turk_ed_ana.php

YOLDAŞ, Kâzım (2005), Sâbir Pârsâ Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları

ZÜLFE, Ömer (2009), Hecrî (ö. 1557) Kara Çelebî Muhiyydîn Mehmed Dîvân (İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Dizin), İstanbul: YayınEVİ Yayınları

Kültür ve Turizm Bakanlığı,

<http://www.kultur.gov.tr/>

Metin Bankası,

<http://us.mg3.mail.yahoo.com/dc/launch?.gx=1&.rand=3blgv8t6jrlnv>

<http://antepkuvvaimilliye.com/antepf/index.php?action=profile;u=9;sa=showPosts>

<http://yukarikayalar.wordpress.com/2010/04/12/malik-bin-dinar-hazretleri-kimdir/>